BOSNICA

SATANSKI SINOVI

SEJO OMERAGIĆ

BONICA

BOSNICA

glavni urednik
DŽEMALUDIN LATIĆ

redakcija
NUSRET ČANČAR
ENES DURMIŠEVIĆ
HADŽEM HAJDAREVIĆ
ENES KARIĆ
NEDŽAD LATIĆ

urednik
NEDŽAD LATIĆ

NIPP LJILJAN

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo
UDK 886.1/.2(497.15)-94
341.485(297:497.15)(093.3)
OMERAGIĆ Sejo
Satanski sinovi / Sejo Omeragić. - Sarajevo : Ljiljan, 1994. - 224 str. : graf. prikazi : 21 cm. - (Biblioteka Bosnica)

SEJO OMERAGIĆ

SATANSKI SINOVI

Ova knjiga vjerovatno nikad ne bi nastala, pogotovo ne bi bila u ovom obliku da nije bilo Mehe i Abdulahā Karića Abeta, Bratunčana koji su preživjeli genocid u svome gradu i živjeli pod zakletvom da će o njemu svjedočiti.

Ova knjiga ispunjava njihovu zakletvu, na čemu sam im, kao i, vjerujem, i vi, poštovani čitaoče, zahvalan.

UVOD

Za zločin u Bratuncu sam prvi put saznao iz televizijske emisije. Sjedio sam u jednom sarajevskom stanu krajem proljeća 1992. godine sa svojim prijateljem novinarom Senadom Avdićem i slušao kako granate ruše grad. Na TV-u se pojavio naš poznanik Ibe Vražić, koji je u studio donio kasetu nakon koje više neću mjesecima mirno zaspati. Redale su se slike izmučenih, tek pristiglih logoraša iz Bratunca. Izmrcvareni ljudi, čija je koža bila crna od udaraca, izbrazdana križevima po prsima, leđima, čelu, nisu bili u stanju ni da govore.

Jedan se mladić gušio dok je pio vodu. U maloj sportskoj dvorani logoraši su plakali kao djeca, slomljeni duševno. Senadu sam tada rekao: "Evo, ovi će pobijediti u ovom ratu". Začuđeno me je pogledao i nije to komentirao ni jednom jedinom riječju.

Sarajevo je bilo potpuno blindiran grad. Karadžićevi Srbi su napadali i željeli ući po svaku cijenu. Sa svojim prijateljem maštao sam napustiti Sarajevo i krenuti prema drugim slobodnim teritorijama, ali to je tada bilo nemoguće izvesti.

Moj kolega se još više iznenadio i čini mi se osjetio malo radosti kad sam mu rekao: "Kad izađemo na slobodnu teritoriju obavezno ću potražiti ove ljude. Ja nešto o njima moram napisati". Tada nisam znao da u Bratuncu nije ispaljen niti jedan metak na Srbe, a da je ubijeno oko 1.500 civila Muslimana. Bez ispaljenog metka.

Nikakav razlog za ubijanje nije postojao. Jer čim sam se sreo sa prvim logorašem iz toga bosanskog grada pitao

sam: "Jeste li se opirali? Jeste li pucali"? Stalno ću ispitujući preživjele pitati za taj jedan jedini metak i postati im dosadan, sve dok se konačno u to nisam definitivno uvjerio. Još dok sam sjedio u onom stanu, vjerovao sam u to. Bio sam, dakle, u pravu. U pitanju su bili prastara mržnja i klasičan genocid.

Sa svojim svjedocima sam se družio. Sa nekima sam ostajao danima, izluđivao ih pitanjima i uvijek bio nezadovoljan odgovorima. Bratunčani su me, ipak, prihvatili kao svoga. Nijednu žrtvu prije toga nisam upoznao, možda nikoga od njih u putu nisam sreo, ali razgovarajući i stalno bilježeći upoznao sam ih sve. Interesirao me je njihov prošli život, njihove tuge i radosti. To nisu bila samo imena ili brojke, to su bili ljudi koji su živjeli i pokušavali biti sretni. Sa jednim od svjedoka proveo sam čak mjesec i po dana, ostajući i po desetak sati dnevno u razgovoru. Mnogi od njih još uvijek preplašeni i utučeni mučenjem i silnim ubijanjem, nisu željeli da se predstavljaju. Neki su plakali prisjećajući se. Mnogi su vjernici, pa im je govoriti o takvim zločinima značilo govoriti na neki način protiv Svemogućeg. Ali, oni su konačno pristajali govoreći o bezbožnicima i žrtvama.

"Allah zaista voli one koji su pravični, ali vam zabranjuje da prijateljujete sa onima koji ratuju protiv vas zbog vjere i koji vas iz zavičaja vašeg izgone i koji pomažu da budete prognani. Oni koji sa njima prijateljuju, samo sebi čine nepravdu", navodili su mi ulomke iz Kur'ana.

Mnogi od onih koji nisu proučavali našu Knjigu Časnu i danas su ostali uskraćeni za odgovor zašto im se sve to dogodilo. Učeniji su mi pričali kako im je jasno da su njihove komšije Srbi okrenuli svoj pogled od Svemogućeg Boga. Bosanski muslimani, Bošnjaci, postali su i žrtve i svjedoci beskrajnih i svirepih ubijanja. "U našoj Knjizi Časnoj uistinu je sve zabilježeno i tako nešto ne bi se uopće dogodilo da smo svi osluškivali jednu njenu stranicu ili ajet", odgovarali su mi.

Svi oni bili su svjedoci ubijanja onih koje su voljeli i poznavali. Mnoge od ubijenih upoznali su u trenutku umiranja. Nakon svega, Bratunčani su uzeli oružje u ruke i krenuli u borbu za slobodan život. Govorili su mi da danas znaju da je najveće iskušenje na ovom svijetu borba u kojoj čovjek pokazuje da se ne plaši smrti. Čovjek koji se bori za pravdu pokazuje koliko je vrijedan. "Krajnji cilj ove duše je smrt bez ikakvog poštovanja", rekao mi je jedan od svjedoka. "Čak i u trenucima kad nas budu ubijali, srpska propaganda će izluđivati vlastiti narod i govoriti mu kako ga mi ubijamo. To najviše služuje. To njihovo uporno pričanje kako mi, bosanski muslimani, činimo genocid nad njima. Mi koji smo imali sreću da preživimo njihove logore, duševno i fizički osakaćeni, gledamo i danas kako na svojoj TV ili radiju govore uporno o genocidu koji smo mi u Bratuncu napravili. Mnogi od nas su imali priliku krajem 1993. i početkom 1994. godine na srpskom TV-kanalu gledati šefa policije u Bratuncu Luku Bogdanovića, onog što je rukovodio zajedno sa vođama SDS-a masovnim ubijanjem Bošnjaka, kako govori o našem zločinu nad Srbima. Pojavio se i nekakav čovjek iz Beograda koji je napisao knjigu o genocidu nad bratunačkim Srbima. Istina je jedna i ona se da dokazati. Gledali smo u toj istoj emisiji i Veljka Maćešića, sijedog ljekara ledenog lica, kako to objašnjava stručno. Za njega smo nekada vjerovali da je plemenit i da svoj posao obavlja savjesno. Ali u vrijeme najvećeg ubijanja, on je bio na mjestu zločina u logoru i predlagao kamo da se istovaraju gomile leševa bratunačkih muslimana. Postoje i svjedoci da nije želio primiti u bolnicu na liječenje dvojicu mladića muslimana koja su zbog toga umrla. Čak i takvo nešto sitnica je za ono što se nama dogodilo, a što je dr Maćešić imao priliku vidjeti".

U ime istine, logoraši Bratunca riješili su da govore. Bez pomoći Mehe i Abdulaha Abeta Karića ja jednostavno ne bih mogao napraviti jednu ovakvu sliku genocida. Zato ih smatram koautorima. Što se tiče mene, običnog

novinara, opominjao sam na genocid, jer sam odavno vidio kuda ide sluđivanje srpskog naroda od njegovih vođa. Stalno sam na novinarskim konferencijama za štampu u Sarajevu postavljao pitanja o genocidu, u samom početku rata. Stvarne razmjere masovnog ubijanja Bošnjaka vidio sam prije toga svojim očima u Bijeljini. Tada sam jedva živu glavu izvukao gledajući početkom aprila 1992. godine divljanje arkanovaca po tom gradu sjeverno od Bratunca. Tamo sam vidio lica mnogih ubica od kojih sam neka upamtio. Nisam tada ni slutio da ću se jednog dana baviti zločinima istih tih ljudi u jednom drugom gradu. Ali ko će znati osim Svemogućeg Boga, Koji sve kazuje i pokazuje čovjeku. Čovjek treba samo da vidi, ali on ni to ne zna.

ZLO POČINJE TIHO

Zlo je počelo kada je krajem augusta 1991. godine u Bratunac stiglo tridesetak naoružanih vojnika JNA. Oni bili zaduženi preuzeti vojnu evidenciju. Srpski generalštab iz Beograda tražio je tu dokumentaciju da bi mobilizirao Bošnjake i poslao ih da za veliku Srbiju ginu u hrvatskom ratu. Oko 1.000 Bošnjaka i isto toliko Srba okupilo se pred regrutnim odjelom. Bošnjaci su tražili da dokumentacija ostane u Bratuncu, Srbi da se izuzme. Rade Živanović, privatni moler, u uniformi JNA galamio je: "Šta hoćete? Sve ćemo vas pobiti! Vi ste balije i ustaše!" Rajko Zarić, star 65 godina, uzvikivao je hrapavim glasom: "Muslimani, muslimani, doći će vam kraj i nećete još dugo hodati Bratuncem". Sve te prijetnje i psovke nismo shvatali ozbiljno. Nismo željeli rat i ubijanje, nismo tek tako mogli ići daleko od svojih kuća i porodica i ubijati neke ljude koji su imali svoje žene i svoju djecu. Srbi preko puta nas dizali su stisnute šake, njihova lica bila su izobličena od mržnje, upućivali su prijetnje i psovke, tada samo neobične, kao i sav njihov bijes. Na kraju, dokumentacija je ostala u Bratuncu, a mi nismo morali ginuti po Hrvatskoj. Sve se, činilo nam se, završilo kako valja. Ali tek mnogo kasnije razumjet ćemo jedan detalj koji nas tada nije interesirao. Sa vrha krova Banke sve što se događalo ispod i naročito naša lica, snimao je malom kamerom Mikica Manić, službeni kamerman Srpske demokratske stranke u Bratuncu.

Početkom septembra 1991. godine pale su i prve žrtve u Bratuncu. Ubijena su dva Bošnjaka kod Kravice, srpskog sela nadomak grada. Ubijeni su Nedžad Hodžić zvani Fora i Dževad Fajke Husić. Od tada počinje.

Mjesecima kasnije povezivat ćemo sva zbivanja i stvarati sliku zločina. Pa ipak, ubijali su nas najčešće iz banalnih razloga koje su ponekad samo oni znali.

Bošnjaci su u Bratuncu, gradu od 33.575 stanovnika, bili u većini. Bilo ih je gotovo dvostruko više nego li Srba. Ali oni su od prvog aprila počeli provoditi svoje ludilo. Tražili su podjelu Policije, zatim podjelu Općine i na kraju su počeli dijeliti tvornice. Kome to nije jasno treba mu ponoviti: Srbi, i njihov SDS, tražili su podjelu tvornica u gradu. Na sve smo pristali da bismo ih umirili, ali ništa nije pomoglo. Oni su tražili mnogo, mnogo, više, više...

Poslije izvjesnog vremena jedan razgovor bratunačkog muslimana, direktora fabrike, mašinskog inženjera sa svojim portirom dobit će na važnosti. Bilo je to dva-tri mjeseca prije užasnih događaja. Inženjer-direktor bio je predan svom poslu pa je jedne noći posjetio fabriku. Tamo je zastao i pomislio kako nikada do tada nije popričao sa svojim radnikom portirom i kako bi bilo od njega kulturno da osim pozdrava razmijeni koju riječ sa ovim čovjekom. Portir ga je primio hladno i ubrzo mu iznio svoje mišljenje. "Srbi su ugrožen narod od Muslimana". "Kako", upitao je. "Lijepo", bio je samouvjeren noćni čuvar, "zašto ja ne mogu biti direktor, a ti portir"? Inženjer-direktor pomislio je kako je pitanje suštinsko, i, ipak, odgovorio: "Pa, ja sam školovan, ja sam inženjer, a ti, nažalost, imaš samo osnovnu školu. Po čemu bi ti mogao biti direktor?" "Mogao bih. Ja sam Srbin, a doći će vrijeme kad ćemo zamijeniti mjesta. Dosta je bilo muslimanske vlasti, ubrzo će biti srpska".

Inženjer-direktor nasmijao se u sebi i zadržao prisebnost u razgovoru. "Ali koja god vlast dođe, ja ću biti inženjer, a ti ćeš i dalje biti čovjek sa osnovnom školom", rekao je. Umjesto da bude ubijeđen, portir je odgovorio: "Varaš se. Varaš". Samo par mjeseci kasnije direktor-inženjer uvidjet će da je portir bio u pravu.

Kad neprikosnoveno uzmu vlast u svoje ruke, Srbi će stvarno na direktorska mjesta postavljati ljude koji su do

jučer bili samo obični polupismeni radnici. Mjerit će samo doprinos za "srpsku stvar". Bit će i dobar dio onih što su bili negdašnji komunisti koji će upravljati privrednim preduzećima. Direktora-inženjera će baciti u logor i pokušati ubiti. U novom odnosu snaga onaj je portir postao samo vojnik koji je upravljao sa tridesetak ostalih. Ipak je rukovodio i više nije bio ugrožen.

Napetost je početkom aprila donijela prve eksplozije u radnjama Bošnjaka. Noć bi donosila strepnju i uništavanje muslimanske imovine. Ujutro bi vlasnik turobnog lica čistio staklo i razmišljao o tome šta će uraditi da njegova radnja opet bude otvorena.

Tajno, 13. aprila na Pale odlazi predsjednik SDS-a Bratunca Miroslav Deronjić i sastaje se sa Radovanom Karadžićem. Dogovaraju se o okupaciji i zauzimanju Bratunca.

Aprila 16. stižu naoružani ljudi u crnim uniformama i u hotelu "Fontana" obezbjeđuju skupštinu Srpske radikalne stranke. Ljudi zbog straha sve manje odlaze na takva mjesta, a veći broj naoružanih pred hotelom opominje da se ne ulazi.

Od 10 do 12 sati, 17. aprila, održan je parlament srpske autonomne oblasti "Birač". Predsjedavao je član republičkog parlamenta Goran Zekić. Bili su tu predstavnici Srba iz Zvornika, Bratunca, Vlasenice, Srebrenice i Šekovića. Donesena je odluka o razoružanju milicionera Muslimana. Dat je i rok: 16 sati tog dana.

Jedan od ključnih ljudi uz Gorana Zekića za pravljenje velike Srbije prisustvovao je tom sastanku i predložio takvu odluku: Jovan Nikolić zvani Jole, poslanik za Bratunac u srpskoj autonomnoj oblasti Birač. Nakon što je 7. maja ubijen Goran Zekić, Jovan Nikolić nastavio je provođenje programiranog genocida i etničkog čišćenja koje će Srbi uraditi na ovom prostoru.

Taj dan, 17. april, pamtit ćemo kao početak zla.Tačno u podne nakon završetka ovog skupa, u grad su ušli satanski sinovi: sa oznakama Arkanove garde, Šešeljevih

jedinica i oni što sebe nazivaju "Belim orlovima". Ušli su sa pucnjavom u vrijeme dok su građani tog petka bili na pijaci. Nastala je panika. Narod je bježao tamo i ovamo, ne znajući gdje će. Čulo se: Tražili su vođe Stranke demokratske akcije iz Bratunca da dođu u hotel "Fontanu" i po već pripremljenim papirima potpišu samo njima važne dokumente da predaju Policiju i Općinu Srbima. Takvih će dokumenata kasnije biti sve više. Potpisivat ćemo lojalnost, odanost, potpisivat ćemo da dobrovoljno dajemo svoja imanja i kuće, potpisivat ćemo da nas mogu tući. Jedan od nas je potpisao dokumenta da ga njegov komšija može ubiti. Miroslav Deronjić, predsjednik SDS-a Bratunca, donio je sa Pala jednu Karadžićevu rečenicu: "Molim te, sve kroz papire", rekao mu je i on je slušao svog dragog vođu. U 16 sati pred ulaze zgrada peli su se neki od Srba i stavljali srpsku zastavu sa četiri ćirilična slova S.

Isti dan u prostorijama općine otpočinje djelovati srpska vlast i počinje pravljenje spiskova Bošnjaka. Na spiskovima će se naći prije svih najobrazovaniji, najugledniji i najbogatiji.

Ti spiskovi označit će red za ubijanje, premda se može reći da su ubijali bez ikakva reda.

OKUPACIJA GRADA I TEROR

Odmah počinje privođenje ljudi. Čine to u po bijela dana opkoljavajući kuću, ponekad pozivajući u Policiju samo na razgovor i onda hapseći. Ljudi su se zavukli u svoje domove. Nije se znalo šta Srbi žele. Čekalo se po koga će doći. Ulice u Bratuncu odjednom su postale puste. Niko više nije izlazio. Roletne, zavjese na gotovo svim prozorima bile su spuštene. Oni najhrabriji bi izlazili napolje, vidjeli svuda naoružane ljude i vraćali se što prije natrag u svoje domove. Po gradu je otpočela trka automobilima. Arkanovci su koristili specifične sirene koje su piskutavo zavijale po pustim bratunačkim ulicama. Taj zvuk stvarao je jezu kod djece i žena, koji su, zbijeni jedni uz druge, na približavanje ovog zvuka plakali bez glasa. Činilo se da je ta sirena bila snimljena na kasetu, a zatim bi je uključivali i puštali preko megafona. Odjednom ih se moglo čuti po desetak. Od njih je ljude obuzimala jeza. Pucanje nije bilo ništa u odnosu na strah koje su one izazivale. Sjedilo se uglavnom na podovima soba jer počela je pucnjava u prozore, meci su se zarivali u zidove praveći malu neprimjetnu rupicu.

Oni koji su stanovali u blizini Osnovne škole "Vuk Karadžić" čuli su kako već tada od hangara noću dopiru krici i pucnjava. Tada još uvijek nisu znali šta se događa. Noću bi nakon 20 sati počelo, a negdje ujutro oko 2 sata se završavalo. Krici i stalno brujanje kamiona dopirali su iznad do susjedne Suhe, predgrađa Bratunca. Jasno su se čula, kroz noćnu tamu, na kraju užasa, velika željezna vrata hangara koja su se na točkove zatvarala uz škripu i

uvijanje lima. Noć bi ispunjavao, između užasnih krikova, lavež kerova koji nije prestajao. Nakon svega, pred svitanje, smirili bi se i psi, a grad bi utonuo u kratak i mučan san.

Muslimani Bratunca su nestajali. Neko je ugledao kako su iz kola pred Policijom izvukli Fehima Kurtića, kriminspektora. Nikakav trag mučenja na njegovom tijelu nije se mogao vidjeti. Kući se tu večer nije vratio.

Po danu, na svjetlosti nisu imali hrabrosti. Pisali su pozive ljudima i tražili da dođu u zgrade Policije ili Općine, opominjući na smrt strijeljanjem ukoliko se ne odazovu. I ljudi su poslušno išli, misleći na sigurnost svojih porodica. Sredinom aprila na ugostiteljski objekat "Sarajka" na Moštanicama, vlasnika Omera Tabakovića, u noćnim satima je iz putničkog automobila sa ugašenim svjetlima bačena ručna bomba. U selu Simići, Srbi su izvodili vojne vježbe.

Noću su i dalje odjekivale detonacije. Ali niko sutradan nije želio izaći i počistiti svoje radnje. Staklo i prašina, grančice drveća, parčad namještaja i cigli, mrtve mačke i psi, odvaljena vrata, sve je to ležalo po ulicama i više niko nije obraćao pažnju. Svi su nagađali šta će se dogoditi. Onda se čulo kako je Radovan Karadžić na Palama naredio, poučen otporom Sarajeva, da se mora ovladati gradom, pa tek onda ići dalje. Mnogo nas je razmišljalo o borbi i otporu, ali strah za porodice bio je snažniji od svake takve primisli.

Srpska policija podmetala je eksploziv pod radnje čiji su vlasnici bili Bošnjaci. Umjesto bilo kakve zaštite oni su bili organizatori i tvorci straha među muslimanskim stanovništvom. Sreten Radić je bio čovjek koji je svojim novcem upravljao čitavom organizacijom pravljenja velike Srbije u Bratuncu. Njegov brat Zoran vršljao je na svom motoru noseći srpsku zastavu sa četiri S.

Kroz Bratunac su tih dana prolazili konvoji kamiona koji su prevozili iz Bosne opljačkanu robu u Srbiju. Sve što se pljačkalo po Vlasenici, Bratuncu i okolini vozili su kamioni

na kojima su pisale firme srpskih preduzeća: "Čoka" iz Novog Sada, "Jela" iz Šapca, "Servo Mihalj" Zrenjanin, "Neoplanta" Novi Sad, "Krušik" Valjevo. Odvozili su robu, čak iz samog grada. Srbi koji su ih sretali mahali su i pozdravljali ih najsrdačnije. Muslimanima ništa nije bilo jasno. Šta se događa, pitali smo se. Kad su odvozili novu automatsku centralu iz gradske pošte, oni su im i dalje mahali i, čak, aplaudirali. Velika pljačka u Bosni za Srbiju u organizaciji JNA je počela. Dnevno oko dvije stotine kamiona odvozilo je robu u Srbiju u pratnji vojnog picgauera i vojnih rezervista. Radnje Bošnjaka bile su polupane i roba pljačkana. Ti konvoji kamiona koji su odvozili opljačkanu robu bili su nabacani na brzinu, pa su i stvari virile i ispadale.

U to vrijeme opkoljavali su kuće i provaljivali u stanove i bez mnogo riječi uzimali videa, televizore, automobile i otpremali nekuda, redovno bez riječi, poneki put dijeleći udarce ženama, izvodeći djecu. Muškarci bi sve to morali posmatrati da im se pokaže koliko zavise od svoje porodice i da ništa ne preduzimaju ako im žele dobro. Poneki put sjetili bi se da bi trebalo upitati i za oružje kojeg, naravno, uglavnom nije bilo...

Jednom su ušli u kuću kod Zehre M. i tražili ključeve od automobila. Ključeve je dala i rekla da automobil nije ispravan. Izašli su u dvorište i auto zapalili.

U privatne radnje ulazili su civili koji su govorili srpski. Razbili bi izlog, dotjerali kamion sa vojnim tablicama i počeli pljačku. Gledali su ih kako u po dana iznose posljednje opljačkano iz jedne radnje: fudbalsku loptu i televizor. Opljačkali su u istoj ulici prodavnicu, čiji je gazda bio Albanac Raif, vlasnik nekoliko radnji. Ono što nisu izvukli progutao je požar koji su podmetnuli. To je prva radnja koja je zapaljena. Zatim je došla na red prodavnica Sadika Stočevića. Vrata od njegove radnje bila su odvaljena i bačena na drugu stranu ceste. Pljačku je vodio Brano Jokić. Sve više su pljačkali bez ustručavanja i bilo kakvog pokazivanja stida. Govorili su: "Ovo je srpska zemlja i ovo

će biti Srbija". Time je sve bilo opravdano. Muškarci Bošnjaci su se pretvarali u sjenke. Ako su i odlazili u prodavnice ili bilo kakvim poslom, pogureni, slomljeni, lahko su se mogli prepoznati kako koračaju. Tek što bi se srela takva dva skrušena čovjeka, prilazili su naoružani i pitali: "O čemu razgovarate?"

Krajem aprila grad je bio u totalnom okruženju. Strah je rastao. Ulice su i dalje puste. Srbi pucaju po prozorima kuća. Noću više niko ne pali svjetla. Sjedi se u mraku muslimanskih kuća. Pustoš je obuzela čitav grad. Oni koji su razmišljali o bježanju prestali su o tome misliti u potpunom okruženju. Noću se pucalo na sve, a danju se nije moglo nikuda. Njihove barikade su bile na svakih pedesetak metara u gradu. Svaka kuća bila je blokirana. Ljudi su se plašlili i pogledati kroz prozor. Ali dolaze glasovi od onih hrabrijih koji prate šta se događa.

PRVA UBOJSTVA SU KRENULA

Emira Mešića, njegovog oca Eseda i brata Atifa svi smo poznavali. Zvali su ih Skenderima. Bili su ugledna porodica. Imali su pravo bogatstvo. Emir je bio vlasnik kafića "Emko", što se nalazio na izlazu iz Bratunca, prema Srebrenici, susjednom gradu. Svojevremeno je na lutriji dobio automobil "Nisan". I svi su pričali kako je baš sretan čovjek. Odveden je iz svoje kuće 17. aprila kao i njegov brat i otac. Nestali su i niko nije mogao ni upitati gdje su. Jasno je bilo da samo njihov komšija Sreten Radić to može znati. U njihovo hapšenje bili su umiješani njegovi prsti .

Psi nisu prestajali lavežom plašiti ljude. U Suhoj su ponovo čuli još češće krike iz škole i hangara.

U popodne, 17. aprila bogati stariji čovjek Hamed Durmić krenuo je u obilazak svojih prodavnica i pored zgrade gradske policije ugledao pedesetak naoružanih u crnim i maskirnim uniformama. Za trenutak će za volanom izgubiti dah, ali će brzo vozilo okrenuti i požuriti u svoju slijedeću prodavnicu. Po susjednim ulicama počeli su se šetkati naoružani Srbi. Tamo su tri mladića prodavača bili obradovani dolaskom vlasnika, ali njegove brze rečenice i teško disanje su ih uplašili: "Zatvarajte radnju, javite to i ostalima. Ovdje se nešto čudno dešava".

Ugledniji bratunački Srbi družili su se sa arkanovcima po ulici. Muslimani su bili rijetki prolaznici. Pogotovo kroz glavne ulice. Jednostavno nisu ih voljeli vidjeti na javnim mjestima. Odmah bi počinjalo maltretiranje i pretresanje. Nisu smjeli ići brzo, a ako bi išli sporije, tjerali bi ih da požure.

Nisi smio držati ruke u džepovima. Padao bi u sumnju. Abdulaha Karića Abeta su zaustavili repetiranjem pušaka na glavnoj ulici.

"Vadi ruke! Šta imaš u džepovima?"

"Nemam ništa", pokazao je.

Zatim su ga, naravno, potjerali.

Ljudi su slušali svakakve pogrde. Ponajviše, za njima su se čula pitanja:

"Do kada će muslimani hodati ovim gradom?"

Kroz Bratunac su se i dalje razlijegale sirene poput laveži. Njihov tanki zvuk prolazio je na desetinama automobila. Znak raspoznavanja, utjerivanje napetosti, straha i prije svega znakovi pobjede. Jer, stalni rafali, stotine hiljada metaka dnevno koje su Srbi ispucavali miješali su se sa zvukovima ovih sirena koje su na brzinu ugradili u automobile. Detonacije nisu prestajale. Obruč straha bio je stegnut.

Vidjelo se kako odvode Hajragu Husića i Mumina Selimovića. Trgovca Mumina odveli su 18. aprila, negdje oko 15 sati i 30 minuta. Do kuće ih je doveo njegov saradnik Ivan Lukić. On nije išao prema kući, nego je ostao na putu koji vodi prema Konjević-Polju. Pokupili su tada i odveli u nepoznato i Fadila Junuzagića i Mehmedaliju Mehmedagića, kojima će se nadalje izgubiti svaki trag.

Rijetki od Bošnjaka su još uvijek odlazili na posao ne sluteći ništa. Mislilo se: Srbi odvode ove ljude i oni su im valjda za nešto potrebni. Možda će ih samo ispitati. Njihov bijes će se onda valjda smiriti, njihova mržnja utišati, kad vide da ne želimo i ne tražimo zlo koje oni zamišljaju.

Abdurahman Miki Softić bio je apotekar u Bratuncu. Tog dana 17. aprila krenuo je na posao. Automobil mu je zaustavila srpska patrola i u njega je ušao Zoran Janković, tridesetogodišnjak, vozač "Vihora". Zatim su nestali.

Aprila 26., u popodnevnim satima, pronađeni su leševi uz samo korito rječice Križevice. Pronađeni su otac i dva sina Mešića. Leševi su bili izmrcvareni, iskasapljeni kao da je to urađeno rukom zvijeri.

Jovu Novakovića i Peru zvanog Crnogorac gostio je radnik u Salonu namještaja u Bratuncu Ratko Blagojević. Tamo su dogovarane likvidacije i mučenja uglednih Bratunca. Pravljeni su spiskovi, a pokazivao ih je upravo Pero Crnogorac. Kad su neki od svjedoka, na ono što se tamo priprema, opomenuli Luku Bogdanovića, šefa Policije, bili su maltretirani i jedva živu glavu izvukli. Narod se više nije imao kome žaliti niti od bilo koga tražiti pomoć. Jedna žena, koja je bila u rodu sa porodicom Mešić, otišla je i upozorila ih da se nalaze na spisku za likvidaciju. Slušali su njene opomene i nakon toga zaključili da ništa nisu skrivili i da ne trebaju brinuti. Nikakvu krivicu nemaju i ubrzo će pokazati da su nevini.

Uhapšeni su i ubrzo odvedeni u Moštanice u kuću Nika Šljivića zvanog Šiljo gdje su zatvoreni i mučeni. Slijedećeg dana odvukli su ih gotovo polomljene u policijsku stanicu.

Nakon toga ova hrabra žena tražila ih je i tada posjetila Luku Bogdanovića, vođu policijske bande.

"Gdje su moji?"

"Otišli su u razmjenu", odgovorio je hladno.

To se ponovilo nekoliko slijedećih dana. Bogdanović je redovno odgovarao mirno na ovakva pitanja.

Konačno, rečeno joj je da su viđeni leševi u rječici Križevici i da treba provjeriti da li se radi o ljudima koje je tražila. Žena je tada ugledala sliku koju nikada neće zaboraviti.

Kod dvadesetosmogodišnjeg Emira Mešića oči su bile izvađene, nos i uši odsječeni, po prsima i ostalim dijelovima tijela usječeni krstovi, prsti ruku odsječeni. Preko njegovog tijela bile su prebačene kaubojske čizme žute boje. Sve vrijeme pokušavali su okolo naći desnu potkoljenicu Atifa Mešića, koji je bio izmasakriran poput svog brata. Tijelo njihovog oca bilo je čitavo, samo je ispod vrata imao dugu plavu modricu. Možda je udavljen, pomislila je.

Nakon svega otići će u policiju i zamoliti da ih sahrani uz vjerski obred i prisustvo hodže.

"Mi vam predlažemo", čuli su ih, "da ih sahranimo u zajedničku grobnicu."

"Ne, ja hoću da ih sahranim u mezarima, po vjerskom običaju muslimana, uz hodžu".

"Onda niko osim uže rodbine ne smije biti tamo. Hodža ne može pratiti mrtve. Mora doći prije na groblje i čekati vas tamo."

U naselju Burnice obavili su dženazu Mešićima, ocu i dvojici njegovih sinova. Emir je sahranjen sa svojim žutim čizmama, u farmericama, go do pojasa. Ni pripremiti ih za sahranu nisu smjeli. Dozvolu za sahranu potpisanu od Luke Bogdanovića ova žena će sa sobom donijeti u Tuzlu kad bude napuštala rodni grad spašavajući svoj život. Nosit će smrt Mešića u sebi i kopniti iz dana u dan. Stalno će pitati je li ljudska ruka mogla uraditi ovakvo nešto i kakva sotonska vlast je upravljala sa njom. Ruka ove zvijeri nadalje će od ljudi praviti bezobličnu masu koju će i najbliža rodbina teško moći prepoznati.

Tajno, preko šumskih puteva, na gradske mezare stigao je hodža Husein Karamujić i sahranio Mešiće po islamskim propisima, kako dolikuje. Mezare su iskopali radnici komunalnog preduzeća "Rad". Petnaestak članova porodice i prijatelja proučilo je Fatihu i zaiskalo rahmet Božiji namučenim dušama. Dok se obavljala molitva svi su primjećivali oči zvijeri koja je uradila ovaj posao i sad ih prati.

Jedna druga žena nakon sličnog ubojstva otišla je kod novoustoličenog šefa Srpske tajne policije Save Babića. Razgovor je bio mučan.

"Molim vas, dozvolite da ih sahranimo."

"Ne dozvoljavam"

"Nisu psi, ne mogu mrtvi tek tako stajati."

"Psi ili Muslimani. Svejedno".

Samo sat iza toga po gradu su krenuli glasovi da je apotekar Softić pronađen iskomadan i uništenog lica. Ljudi koji su vidjeli taj leš, još uvijek samo naslućuju da se radilo o apotekaru.

Srbi iz Bratunca nastavljali su svoju pljačku.

Ratko Ćirković, sin Jovana, stajao je ispod prozora jedne muslimanske kuće. Čulo se jasno kako se čovjeku do sebe hvali otetim ogromnim prstenom, zlatnim lančićem oko vrata i većim količinama deviza. "Od koga", uslijedilo je pitanje. "Od mrtvog balije", odgovorio je.

Srbin Bato Stevanović zvani Bjelov bio je ključni čovjek koji je arkanovcima ispričao priču o Mešićima kao opasnim i bogatim ljudima. Ovaj besposličar, star oko 32 godine, već prije poznat kao pljačkaš i kriminalac, nakon ubojstva Mešića krenut će sa još pet-šest ljudi i po njihovim kućama pokupiti zlato. Nakon pljačke kuće dr Envera Kubata, uglednog mještanina koji je radio u inostranstvu, doktorove komšije: Sulejman Hasanović, blagajnik na pilani, i Senahid Bajramović keramičar u "Kaolinu", pokušat će zatvoriti ulazna vrata, ali će biti primijećeni i odvedeni u Policiju. Poslije toga vidjelo se kako su ih u noćnim satima utrpali u jedan kombi i odvukli prema hangaru.

Noću su Srbi prolazili ispod kuća i pjevali svoje pjesme kojim su prijetli ubijanjem:

"Drma mi se, drma mi se na šubari cvijeće, ubit ćemo, zaklat ćemo ko sa nama neće..."

Ljudi su i dalje nestajali. Noću su porodice sjedile u svojim sobama okupljeni, pribijeni jedni uz druge, zatvorenih prozora, spuštenih zastora i osluškivali stalne sirene, krike već pijanih Srba, koji su sa ulice dozivali užasnim glasovima ljude po imenima. Sve se završavalo pucnjavom u prozore ili krovove, detonacijama, drekom i glasnim smijehom. Tišina koja bi zavladala na trenutak kao da bi sve njih budila i oni bi slali jedni prema drugima poglede. U svakoj kući učile su se dove. Smrt se sve više zahuktavala. Ruka zvijeri ubijala je do tada drage ljude.

Šukrija Gušić bio je štalski radnik. Radio je u mladosti teško i mnogo. Kad bi uvečer izlazio prije nego što će se oženiti, tražeći za sebe djevojku, kupao bi se a onda posipao po sebi najfinije muške mirise. Ali smrad štale u

kojoj je radio oko krava nikako nije mogao suzbiti. Pio je, a ljudi bi ga pitali zbog čega pije. "Bar da ja ne osjećam smrad, a djevojke - kako im se dopada". Dvadesetog aprila nazvao je brata Hasana i pitao ga može li ga odvesti u Ljuboviju u bolnicu gdje mu se nalazilo unuče. Nije imao goriva i Šukrija je pozvao taksistu Almaza Dželića. Krenuli su oko 15 sati. Zaustavljeni su na benzinskoj pumpi. Slavoljub Bučalina otvorio je vrata i naredio Šukriji da uđe u policijski auto i sačeka. Almaz se morao vratiti natrag.

Hasan je odlazio kod Luke Bogdanovića, a ovaj ga je slao kod Save Babića. Krenuli su u grupi na obalu Drine da traže leš, znajući za masovna ubojstva. Sreli su Mlađu Jovanovića, Srbina, i on im se odmah ponudio da zajedno traže. Krenuo je nizvodno u jednom dijelu, oni uzvodno. Trebalo da se sretnu kod kuće Cvijetina Tripića. Kod Žutog mosta našli su tijelo Šukrije,u blizini kuće Živka Radića Mimeta. Tijelo nisu smjeli dirati. Izričito im je to naređeno dok ne dođe nekakva komisija i doktor Milijan Vujić.

Kad su konačno izvukli leš iz Drine, vidjeli su prostrijelnu ranu na šaki desne ruke, na butini, a nekoliko rupa na grudnom košu. Glava je bila modra i natečena od udaraca. "Možete ga sahraniti", zapovijedili su, "ali bez obreda". Ipak, uz tridesetak ljudi, prijekim putevima na dženazu je došao hodža Mustafa Mujkanović i obavio obred. Sahranjen je uz mezar majke kojoj je neko strgao obilježja. Šukrija je spušten u crnom odijelu, obučen u džemper bež i crvene boje, lahki zimski sivi kaput i u tamnim oker cipelama. Sve to upamtit će ljudi jer su nenavikli na ovaj način sahrane svojih sunarodnjaka.

Pred večer 17. aprila, dana masovnog odvođenja ljudi u Policiju, doveden je Asim Redžić. Znalo se da Srbi kupe bogate, ugledne, obrazovane Bošnjake. Sve tu bio je Asim, jedan od rukovodilaca u Rudniku Sase. Visok gotovo dva metra, pravi div, bio je dugogodišnji igrač FK "Guber" iz Srebrenice. Uveli su ga u jednu prostoriju i počeo je razgovor: "Šta da se radi sa njim", pitao je jedan od

uniformiranih. "Šta da radite", odgovorio je Savo Babić, "vodite govna i ubijte."

Asim se prvo okrenuo i iznenada iskočio kroz otvoreni prozor na drugom spratu. Ispod stanice udario je tijelom dva stražara i oni su popadali. On je nestao u jednoj od ulica. Srbi su digli uzbunu. Pojavili su se arkanovci i čitav kvart je ubrzo bio opkoljen. Na Asima je počeo lov. Nije se želio sakriti ni u čiju kuću. Znao je da bi tamo bio siguran, ali ako bi ga pronašli, svi ukućani bili bi zasigurno ubijeni. Puna dva sata trajao je lov. Do tada hladnokrvne ubojice plašile su se kretanja po ovom kvartu. Na svaki šum su pucali. Onda je jedan od arkanovaca primijetio na pedesetak metara krupnog čovjeka kako pretrčava ulicu i ispucao rafal prema njemu. Ostao je ležeći, dok ga desetak njih nije opkolilo oprezno prilazeći. Asimu Redžiću lijeva noga bila je gotovo presječena. Prebacili su ga u ambulantu. Objavili su zatim da je ubijen i da oni koji ga znaju dođu po leš. On svoju porodicu nije imao u Bratuncu. Samo jedan čovjek raspitivao se za Asima, njegov poznanik Ševko Salihović. Išao je okolo i zapitkivao redom. Mršavi starac, otresit, vlažnog i sivkastog lica, na kraju je otišao pred ambulantu gdje su mu rekli da može uzeti mrtvog Asima i sahraniti ga. Vratio se u svoje selo Voljavicu po konja i ponovo se uputio prema gradu. Na konju se nalazio džamijski tabut. Ušao je u podrum ambulante, gdje je već pet dana na jednom stolu ležao njegov prijatelj.

"Ruke su mu bile vezane ispod stola", pričao je kasnije starac, "rebra sa obje strane spaljena i u velikim plikovima. Po glavi su mu se još vidjeli otoci. Upitao sam bolničara Bubu hoće li mi pomoći da ga natovarim." "Hoću", pristao je. Tijelo Asimovo bilo je tamno premda ga je duša odavno napustila, nije se osjećao zadah, osim spaljenog mesa." Zaustavljali su ga na nekoliko barikada, a on je odgovarao otresito i nastavljao dalje. U Voljavici, naselju gdje su živjeli samo Bošnjaci, obavljena je dženaza. Starac je značajno rekao: "Svi se odstranite, a neka priđe pet-šest mladića."

Kad su se približili, iz bijelog čaršafa odmotao je mrtvog Asima i objavio:

"Vidite li šta vas čeka ako ostanete ovdje? Idite i organizirajte se ili ćete ovako svi biti ubijeni."

Asim je sahranjen na Mušanovom brdu u njivi Husića. Nakon dženaze, 200 mladića iz Voljavice pobjeglo je prema Srebrenici, gdje su se branili žestoko i odakle su još tih dana odjekivale potmule detonacije. Još oko 30 mladića poveo je sa sobom fudbalski trener iz Voljavice Osman Malagić i sakupio nešto pušaka.

U gradu su nastavljene likvidacije. Odvedeni su Fikret Ramić, veterinar, Hasan Smajlović, Hajraga Hasić, Suljo Suljić, i to se znalo. Tajna odvođenja ljudi iz njihovih domova nikad neće biti otkrivena. Sve što su radile ruke zvijeri moglo se vidjeti kasnije. Desetine leševa nikad se neće uspjeti prepoznati. Drina je nosila mrtve prema Bijeljini. Ubijani su ljudi i redovno na isti način masakrirani. Muslimani se više nisu dali prepoznati. Radio Beograd tih dana javljao je o leševima Srba koje je nosila Drina. Gotovo redovno leševima se uz masakr kidaju polni organi da se, kad ih voda izbaci na srpsku obalu, može reći u njihovim medijima: "Da, to su Srbi i to je genocid nad Srbima". Takvi izvještaji na Radio Beogradu koji su se povremeno čuli sluđivali su nas Muslimane iz Bratunca. U sjećanje su dolazile svete riječi, poput mehlema: **"I reci, došla je istina, a nestalo je laži, laž, zaista nestaje."**

Jedan pijanac noću je pucao iz puške i uz krike prijetio: "Sve ćemo vas pobiti, balije!"

Grad je bio opkoljen i pokoren. Sve ostalo će biti dobro razrađen plan našeg uništenja ili, ako budemo imali sreće, protjerivanja iz naših domova. Smrt se sve više zahuktavala.

Artiljerija oko Bratunca je postavljena. Topovi Semberskog korpusa srpske vojske već su se nalazili na Jelovici, rudniku Kaolina, okrenuti prema Potočarima i Blječevi. Na Bakijama je bila teška artiljerija, a na brdu Kik dvije haubice 155 mm. Svi putevi oko Bratunca bili su

zatvoreni. U grad i okolna naselja nije se moglo ni ući ni izaći. Na svim putevima i uzvišenjima, na mnogim kućama stajali su mitraljezi i topovi, upereni u ljude koji bi pokušali pobjeći.

U selo Suhu, kao bez duše dotrčao je hodža Mustafa Mujkanović i objavio da su arkanovci ušli u džamiju i pustili četničke pjesme uz koje su četnici u prošlom ratu ubijali Muslimane. Zvučnici su jektali, a nad gradom su odjekivali srpski marševi.

U džamiju je ušla gospođa pokojnog bratunačkog popa Bate Blažića i istjerala ih sa pogrdama napolje:

"Sram vas bilo, šta to radite. Vi niste hrišćani", galamila je ova čestita žena.

Pokupili su se uz negodovanje i napustili džamiju.

Supruga Sulejmana Hasanovića, Mevla, sa sinom Amerom je prvog maja došla pred policijsku stanicu i upitala gdje joj je muž. Rekli su da ne znaju i pokazali rukom dodavši samo: "Ljubovijski most". Otišli su tamo i ispod mosta pronašli sedam izmasakriranih leševa koji se nisu dali prepoznati. Vratila se i objavila da ne zna ništa o svome mužu niti o Senahidu Bajramoviću sa kojim je bio odveden. Narednog dana, Mirsad i Semir Omerović uputili su se prema Ljubovijskom mostu. Stotinjak metara prije primijetili su straže pred mostom. Spustili su se prema obali i prikrali ispod samog luka. Tamo, uz obalu, pronašli su desetak leševa.

Svi su bili u vodi, u plićaku, izobličeni, crni. Obilazili su okolo nesposobni da prepoznaju bilo koga. Ipak su s naporom razaznali leševe Sulejmana i Senahida. Senahid je imao velike otoke po licu, a lice Sulejmanovo bilo je modro i manje otečeno. Bio je preklan. Po tijelu su bili krvavi znaci mučenja. Zbog ovog užasnog prizora i stalnih koraka straže po mostu, nisu ništa dirali. Vratili su se bezbjedno kućama. Nikom ništa nisu govorili, a ubrzo su tu večer saznali od stanovnika iz obližnjih Redžića da su Srbi leševe izvukli na obalu i spalili. Stalno su dovozili ljude i ubijali pod mostom. Tu je bio glavni pokolj. Oni koji su

stanovali uz ovaj most vidjeli su jasno, jedno jutro dva leša muškaraca bez glave.

Svjedoci su iz susjednih kuća primijetili kako je jedan od tih ljudi u plavoj majici prišao arkanovcu u crnom odijelu, pljunuo ga i zavikao: "Pucaj"! Sasjekli su ga rafalom i nakon toga zaklali.

Svi ubijeni imali su samo tri prsta. Ubojice su na leševima ostavljale samo prste kojima su se oni pozdravljali. Leševi su plivali Drinom. Svako jutro su mrtve kastrirali i onda gurali u maticu koja bi ih dalje nosila.

Bilo je opasno kretati se bosanskom obalom zbog straža na srpskoj strani odakle su stalno pucali snajperima i ubijali. Omerovići su primijetili topovske cijevi okrenute iz Srbije prema naselju Mihaljevići.

Još desetak leševa, u blizini mosta kod motela primijetili su Srbi, radnici u "Kamenolomu".

U noći 25. na 26. aprila, u Ljuboviji, gradu preko rijeke u Srbiji, došlo je do pucnjave u hotelu "Brioni". Saznalo se kako je došlo do obračuna zbog podjele opljačkanog plijena. Isti dan, 26. aprila, krenut će 12 arkanovaca prema Srebrenici. Tamo im neće dozvoliti zločin. Presrest će ih i sve poubijati. Oni iz Srebrenice uvijek će govoriti. "Da nije bilo Bratunca i onoga što se tamo događalo, Srebrenica se nikad ne bi tako grozničavo branila". Stravičan zločin i strah natjerali su ljude da goloruki krenu na jednu veliku i naoružanu vojsku.

U opkoljenom gradu 29. aprila, ujutro u sedam sati, u štampariji Tvornice kartonske ambalaže Novo Mitić, po naređenju predsjednika SDS-a Miroslava Deronjića, štampa veliki proglas Bošnjacima o potpisivanju lojalnosti srpskoj republici i srpskoj općini Bratunac. Rok za potpisivanje bio je po oglasu 48 sati. Jednostavno je bilo izračunati da je po datumu i lijepljenju ovog proglasa po gradskim ulicama ostalo samo devet sati za taj potpis. Ukoliko neko ne potpiše, stajalo je u proglasu, bit će protjeran sa teritorije Bratunca u najkraćem roku.

Šta je značilo potpisivanje lojalnosti? Ko će znati? Samo Hitler i Staljin tražili su potpisivanje lojalnosti. I sada Karadžić. Ljudi su razmišljali i pokušavali odgonetnuti zbog čega im je potreban njihov potpis. Jer tražili su ga samo od vojnosposobnih muškaraca, od žena, djece i staraca nisu. Mnogi su se složili da Srbi samo prave spiskove kojima će kasnije sprovoditi likvidacije muslimana. To će se kasnije obistiniti.

Neki uplašeni, išli su i potpisivali, ali to ih neće spasiti jednake nesreće. Ostali, većina njih, znali su šta ih čeka, potpisali ili ne - svejedno.

Niko više od Bošnjaka nije išao na posao. Vrijeme je prolazilo, a Srbi postajali nestrpljiviji. Plašili su se još uvijek otpora i još uvijek su zazirali od muslimana. Na sve načine željeli su se što prije obračunati. Četvrtog maja predsjedništvo tzv. srpske općine Bratunac objavljuje radnu obavezu za sve Bošnjake. Po njihovom dogovoru ako odziv bude dobar, početak će tada sa planom hapšenja i ubijanja. Ali malo ko je krenuo to jutro na posao i plan Srba, da na takav način nešto više urade, propao je.

Sudbina žrtve samo je bila odložena.

Lov na ljude je trajao. Krajem surovog aprila tvornicama su rukovodili Srbi, na kapijama su bili naoružani Srbi, premda se u tim tvornicama ništa više nije radilo, jer su svi muškarci Srbi bili pod oružjem. Srebrenica i Potočari se stalno granatiraju, a mi ne znamo sudbinu tih ljudi. Ipak osjećamo da se uporno brane. Oni će, možda, biti spašeni. Mi, ne!

U isto vrijeme dok je pokoravan grad i dok je ubijano po ulicama, Srbi su sve više stezali obruč u naseljima oko Bratunca.

Aprila 17. iznad Lučice, na drugoj srpskoj obali Drine, preko puta bratunačkog naselja Vitkovići, zaustavili su se plavi "tamić" i šareni minibus. Sa karoserije "tamića" nekoliko naoružanih izgurali su nogama tri mladića. Udarali su ih kundacima i gurali prema rijeci. Dva mladića bila su gola, samo u bijelim gaćicama.

Čuli su im se promukli, drhtavi glasovi. Na drugoj obali i na toj udaljenosti osjećao se njihov strah i drhtanje. Treći je bio u odijelu i gledao je tupo ispred sebe. Jedan od golih molio je da ga ne ubijaju. Na te njegove molbe odjeknuo je smijeh: "U vodu, bre, Turčine", čulo se, "u vodu!" Ušao je do pasa u maticu i okrenuo se držeći priljubljene ruke u laktovima, malo iznad vode. Vidjelo se kako ga je jedan od uniformiranih koji je govorio čisto srpski sasjekao rafalom, time mu tijelo gurnuvši u talase koji su ga ponijeli. Drugi mladić iznenada je skočio u maticu, pokušavajući se spasiti. Zaplivao je paničnо. Pucali su svi na obali i kad se tijelo pojavilo i zaronilo ponovo pucali su. Trećeg mladića u odijelu ubio je jedan od uniformiranih. Prišao je žurno dok je vadio pištolj iz futrole iza pasa i prisloniVši mu cijev na čelo pucao. Nakon što se tijelo podignutih ruku zanjihalo i palo, okrenuo ga je đonom čizme i začuo se još jedan hitac.

POČECI UBIJANJA - HRANČA

Aprila 19. Muslimani iz Vitkovića zatražili su od Milana Đurkovića, vođe srpskih ubojica, da jednog od ubijenih mladića sahrane jer mu je tijelo ostalo zapetljano u mulju na obali, a lice zaronjeno u vodu. Dozvoljeno im je i dva mladića, Fahrudin i Suad Džafić, otišli su po leš. Na obali su našli jedan pokrivač zelene boje, kupaće gaćice i prljav odmotan zavoj. Leš je bio zakačen za žilu od drveta. Izvadili su ga i ugledali ranu na sredini čela i jednu ranu od metka koji je prošao pored lijevog uha. Mladić je imao zamotanu nogu ispod lijevog koljena, bio obučen u odijelo ispod kojeg je bila pidžama. U odijelu je pronađena lična karta na kojoj je pisalo Smajić Ismeta Ahmet, rođen 1965. godine, iz Gornje Kamenice kod Zvornika. U džepovima je još bilo 13 hiljada dinara, bili su bonovi za topli obrok jedne beogradske firme u kojoj je Ahmet radio. Uzeli su zeleni pokrivač sa obale i uvili žrtvu. Nekoliko ljudi klanjalo je dženazu i Ahmet je sahranjen u jednoj njivi pored Drine. Za vrijeme dženaze tih nekoliko ljudi posmatrano je dvogledima sa druge, srpske obale. Sa druge obale su izviravale zvijeri iza stabala i držali ih na nišanu snajpera.

Još od 15. marta u Vitkovićima su organizirane noćne straže Srba. Često odlaze na drugu stranu u Srbiju odakle dopiru svjetlosni signali. Neđo Novaković, Dragan Pantić i Milan Mlađenović česti su posjetioci preko Drine. Od 15. marta do 1. aprila Milan Đurković i Neđo Stanojević, srpske vođe, organiziraju za čitavo područje sjeverno od

Bratunca policijski sat i govore kako će pucati na sve što se kreće poslije 22 sata. Prvog aprila poručuju Bošnjacima iz Vitkovića da predaju oružje: dva pištolja i tri lovačke puške i kad to ovi predaju, daju im potvrdu. Šestog aprila u selo su došli Neđo Novaković i Pero Stanojević, koji okupljaju Bošnjake na jedno mjesto. Kažu, tokom noći doći će tenk u selo i opominju da niko ne bježi jer će biti ubijen. Prije predvečerja u selo dolaze borbeni oklopni transporter i iz njega izlaze vojnici naoružani automatskim puškama. Svi govore srbijanskim naglaskom. Nepoznata uniformirana lica stižu iza oklopa. Svi govore da su pripadnici Novosadskog korpusa. Oklopnjak ispaljuje hitac, a naoružani Srbi počinju pucati u zrak, od čega djeca i žene počinju bježati, dok muškarci ostaju na istom mjestu.

Osmog aprila Srbi bez razloga otvaraju vatru na domove Bošnjaka negdje oko 22 sata. Pucnjava dolazi i sa druge, srpske strane Drine i traje pola sata. Sutradan muslimanska delegacija odlazi i pita zašto se toliko pucalo na selo? Pero Stanojević odgovara: "Kako vas nije sramota da onoliko pucate na srpska sela!" Senahid Džafić mu odgovara: "Iz čega da pucamo, đubre jedno, kad smo svo oružje predali?" Svađa se završila.

Muslimani će nadalje živjeti povučeno i tiho u svojim kućama čekajući šta će se dogoditi.

Zločin je visio nad jednim drugim selom - Hrančom.

Uvečer će srpske vođe obavezno raspravljati o sudbini naselja koje namjeravaju napasti. Odluka bi redovno bila: pobiti muškarce, spaliti domove i rastjerati nemoćne. Oko 3-4 sata krenuli bi i opkolili naselje u tišini, a u rano jutro polazili u akciju. Dan prije toga, sve do jutra, negdje oko 3 sata, jednu poruku satima su preko megafona ponavljali: "Građani, nemojte dozvoliti da zbog jedne puške bude zapaljeno cijelo naselje".

To je djelovalo. Bilo je i bit će mnogo ljudi koji su htjeli poginuti uz otpor. Ali ostali bi ih smirivali i opominjali na

živote njihove ili tuđe djece, svejedno. Takvi su šumama bježali prema Srebrenici. Mnogi su bez oružja zarobljeni ili ubijeni u pokušaju bijega.

Prvog maja u selo Hranču je ušao Luka Bogdanović, bivši zamjenik komandira Policije u Bratuncu. Postavio je rok za predaju oružja do sutradan u podne. Oružje je predato kako je rečeno. Bile su to tačno sve cijevi za koje su mještani imali dozvole. Sutradan, Srbi su opkolili selo sa transporterima koji su odmah počeli pucati po kućama. U isto vrijeme srpski su vojnici, uglavnom komšije, istjerivali mještane iz njihovih kuća. Muškarci su se sklonili u potoke i šumarke i gledali kako Srbi pale njihove kuće. Prvo su ulazili i pljačkali sve vrijedno, a zatim posipali benzinom i palili. Ukupno je tog dana izgorjelo oko 40 domova.

Taj dan uhvaćeni su i odvedeni u Bratunac Adem, Dževad, Nurif, Muhamed, Sead i Kiram Ramić, Hajrudin, Abdulah i Samir Hodžić. Najmlađi Sead imao je 15 godina, najstariji Adem 30. O sudbini njihovoj ništa se nikad neće saznati. Neki su vidjeli kako ih ubacuju u Duhansku stanicu. Tamo, na zadnjem spratu nalazila se prostorija u kojoj su u drugom svjetskom ratu mučeni i ubijani muslimani sa spravama koje su ostale netaknute, do danas. Svo vrijeme prelazilo se preko srpskih zločina nad muslimanima i oni su se ponavljali. Muslimani su izbjegavali o tim prostorijama govoriti zbog toga što se moralo živjeti zajedno. Devet mladića potrpano je u bijeli kombi i svaki trag im se izgubio.

Sada se šutnja vraćala. Ubijena je taj dan petogodišnja djevojčica Selma Hodžić dok je u naručju držala njena nena Hajrija kojoj je metak prošao kroz ruku, a dijete ubio.

Dok su tridesetogodišnji Osman Ramić i četrdesetogodišnji Šaćir Ramić bježali, uhvaćeni su na njivi. Dovukli su ih Najdan Mlađenović i Mirko Todorović pred kuću Ćamila Ramića i ubili udarcima sjekire u glavu. Pedesetogodišnji Bego Hodžić ubijen je na isti način.

Kuće su dugo dogorijevale u Hranči. Svaki dan kad se činilo da više nema šta gorjeti, buknuo bi plamen i

osvjetljivao čitavo naselje. Sve to mogli su vidjeti oni u gradu i naseljima okolo. Više niko nije spavao u svojim kućama. Ljudi su se poput uplašenih životinja krili po potocima i šumarcima oko Hranče. Šest dana kasnije, 9. maja, ponovo su selo opkolile srpske horde, sada već sigurni da niko nema ni oružja niti se može braniti. Podvriskivali su i očito slavili svoje slijedeće ubijanje. Počela je pljačka i iznošenje iz preostalih kuća onoga što je vrijedno. Zatim je spaljeno još 55 kuća, a ljudi koji su se odvažili da spavaju u svojim domovima bili su ubijani ili živi spaljeni. Srbi su tog dana ubili Salku, Hajru, Avdu, Abdulaha, Selima, Idriza, Saliha i Musu Ramića, Nermina Jahića, Hašima Nukića i njegova dva sina, Abijara i Saliha, Hasana i Sulju Hodžića, Musu Sulejmanovića, Hameda, Nezira, Džemala, Šabana, Sulju, Hasana, Avdu i Osmana Salkića, Sadika i Osmana Avdića...

Leševi ovih ljudi ležali su na jednom mjestu, poneki na putevima, i oko kuća. Ostali muškarci prikriveni su po iskopanim skrovištima u šumarcima. Četrdeset dvije žrtve ostale su iza ovoga pokolja. Ali bit će ih još. Kad su ih okupili na jedno mjesto, Janko Bogoljuba Petrović dobacio je:

"Pobijte ih sve, tu nema čovjeka!"

Devetog maja, u subotu, na stanicu u Repovac doveli su Husu Salkića i Omera Salkića. Pretresli su ih arkanovci. Kad su kod jednog od njih našli džepno izdanje Kur'ana, rekli su: "Ej, pa ti si 'odža. Takvi nam trebaju." Ubili su ih tu, na autobuskoj stanici.

Potpuno uništenje i raseljenje sela dogodilo se nakon dva dana. Opet su stigli isti Srbi i kako se više nije imalo šta opljačkati, bili su mirniji. Poručili su po Aliji i Bajri Sulejmanoviću da Hrančani moraju iseliti. Odakle iseliti, pitali su se. Mnogi su se gorko smijali na ovo. Bili su uništeni kao narod i više ih ništa nije vezalo za njihov dom. Izgubili su svoje tlo pod nogama. Mogli su sada odletjeti u svemir, mogli su nestati, nisu više ni morali da ih ubijaju. Oni su osjećali da više ne postoje. Prikupili su se. Otići

odavde što prije i ako bude moguće, napustiti Hranču, Bratunac. Nestati. Naredili su im da krenu pješice prema susjednom Repovcu, srpskom selu. Tamo su potrpani u jedan šleper i autobus i bit će odveženi prema Bratuncu. Ali to neće biti kraj užasu.

Dvadeset petog aprila Srbi su naredili predaju oružja u naseljima Suha, Redžići, Mihaljevići i Ravne. Sve oružje koje su legalno sa dozvolama posjedovale muslimanske porodice predato je Srbima.

Dvadeset osmog aprila Srbi su napali Hrnčiće i Konjeviće i ubili devet ljudi.

Negdje u isto vrijeme napast će i Osamsko, Krasanpolje, Mihaljeviće i Glogovu. Zvjerstva koja će tamo napraviti devetog maja premašit će sva dotadašnja.

GLOGOVA - UBISTVO JEDNOG NASELJA

Vjerujući da će tamo preživjeti, mnogi svjedoci stizali su u grad sa pričama od kojih se ledila krv u žilama. Srbi su pokorili grad i ubijali koga su htjeli, ali još uvijek tamo tako masovnih zločina kao u okolnim naseljima nije bilo. Oni što su dolazili sa stravičnim pričama o onome što se događalo oko grada ubrzo bi padali u teško stanje zbog onoga što su nalazili u samom Bratuncu. Okruženi grad u kojem je nestajalo desetak ljudi dnevno, grad u kojem je rasla napetost. Grad straha.

Jednu čitavu noć slušali su u Suhoj izgubljene i zauvijek unesrećene bjegunce iz susjednih sela. Već sad su bili u dronjcima, izgrebani, suznih očiju i uglavnom na nekoliko mjesta po njima redovno bi se vidjela krv ili tragovi udaraca. Žuto i podnaduhlo lice trzalo bi se u toku priče pod svjetlom sijalice umotane u tamne krpice.

Probio se do grada čovjek iz Glogove, šest kilometara sjeverozapadno od Bratunca. Sedam stotina kuća, govorio je, sve je spaljeno. "Predali smo oružje koje smo imali 27. aprila. Svaki čas upadali su u kuće tražeći oružje. Kad su konačno bili sigurni da ga nema, devetog maja krenuli su u ubijanje. Negdje prije šest sati ujutro, kad smo pospali od umora u kućama, iščekivajući šta će uraditi Srbi, oni su krenuli ispuštajući krike iz svojih utroba i pucajući bez prestanka."

"Oko 400 od tri hiljade Glogovčana iskupili su se pred kućom Džafe Delića. Tad smo ugledali dvije žene, suhe, koštunjave, sitne. Poput malih čudovišta, govore piskutavo,

a jedna i kroz nos. Ta dva užasna stvorenja koja smo prepoznali napravit će stravične zločine."

"Dragana Bojić je bila kuharica i radila je u kiosku pored Osnovne škole, prodajući našoj djeci sendviče. Zvali su je Goga. Imala je 25 godina, njen otac je bio Ratko Ostojić, a majka Jela. Završila je trgovačku školu u Ljuboviji. Bila je udata za Milenka Bojića. Čim su arkanovci stigli u Bratunac, ostavila je muža, uzela pušku i pridružila se ubojicama. Pojavila se pred nama ova spodoba kratke kose, sa jednom minđušom, u crnom odijelu i crvenom trakom oko čela."

"Niska je kao i njen pratilac, ružan, sa brkovima u crnom odijelu arkanovca. Zvali su ga Makedonac. Odmah je pozvao Nezira Omerovića, a onda ga poveo mirnim korakom u kuću Sulje Ibrahimovića. Začuo se pucanj u kući. Prvo je teatralno izašao mali crni čovjek koji je govorio makedonskim naglaskom i onda Nezir obliven krvlju sa desne strane lica i tijela. Prišao mu je zatim jedan od arkanovaca, visok, mršav i crn, koga su zvali Bane, i naredio mu da krene prema tržnom centru. Pogledao ga je i okrenuo se ljutito. Znao je šta će se dogoditi. Njegov drski okret bio je pomirenost sa sudbinom. Sasuo mu je rafal u leđa. Prvi put smo vidjeli da čovjek može biti ubijen bez riječi i bez krika napustiti ovaj svijet."

"U tome trenutku kao da je neko otvorio vrata za smrt, sitna prodavačica iz kioska otpočela je ubijanje. Odmah je udarila u sljepoočnicu starca Nurifa Rizvanovića, i kad se tijelo sručilo prema zemlji, ispucala mu rafal u leđa. Dragana Bojić izvela je zatim sina ubijenog Nezira, Nevzeta Omerovića, i gurnula pred njega plastični bidon sa benzinom. "Spali ovu kuću", naređuje pokazujući ispred sebe. Svuda okolo kuće su gorjele, pucketanje i pepeo je lebdio po vazduhu. Mladić je nevješto pokušao zapaliti dvije kuće. Prišao je nakon toga a prodavačica mu naređuje da se okrene od nje. Nakon toga mu je zarila nož u leđa od čega je Nevzet pao na proštac. Posao je završila

nožem.Sve to posmatralo je oko 400 ljudi. Žene okreću glave i zatvaraju oči djeci da ne gledaju."

"Zatim odvajaju 45 muškaraca i odvode ih iza kuće. Nakon svega čuju se rafali i samrtni ropci. Nemamo kuda bježati jer su oko nas naoružani Srbi, komšije. Žene tiho plaču, djeca jecaju dok ih drhtavim rukama majke tješe i glade preko kose. Uspravnih cijevi oko nas stoje zločinci, komšije iz Hranče.

Njihove vođe su Miroslav Deronjić , prvi čovjek SDS-a iz Gornjih Magašića, Milutin Milošević, šef srpske policije iz Kravice, Luka Bogdanović, komandir srpske policije u Bratuncu, Miladin Jokić, milicioner, Najdan Mlađenović, vojvoda u Hranči i Pero Čupo Jovanović, privatni automehaničar iz Donjih Magašića.

Pred njima Dragana Bojić i Bela Nikolić-Jovanović, učiteljica iz Kravice, ubile su više od trideset muškaraca iz Glogove. Neki su čak i pomagali. Jedan od njih upitao je Bojićku u jednom trenutku i svi smo to čuli: "Imaš li ti srca? Šta to činiš?" Pogledala ga je i nasmijavši se rekla: "Ja nemam srca", a zatim nastavila sa ubijanjem.

Dragana Bojić pitala je Šabana Gerovića gdje da mu zabode nož u tijelo i onda, ne čekajući odgovor, izbola ga.

"A ti. Sa koje strane želiš da te ubijemo?", pitala je Ćamila Rizvanovića. Šutio je. Bojićka ga je udarala drškom pištolja u glavu i čulo se kako je glava prsla dok se beživotno tijelo srušilo na gomilu. Nuriju Rizvanovića ubila je udarcem kundaka u glavu. "Hej, majko, vidi kako mu oči ružno gledaju", zavikalo je jedno dijete. Jedno od očiju bilo je ispalo iz lobanje. Salihu Junuzoviću zarila je nož u stomak i okrenula ga. Salih se zavalio grcajući i gledajući u svoju utrobu što je navalila napolje. Dragana Bojić stala je i pucala u njega dok se tijelo nije umirilo.Jedan čovjek je odnosio leševe ispred Dragane Bojić.

Tom čovjeku je bilo nemoguće objasniti tolike zločine. Govorio je o njima kao o poslu koji su Srbi uredno izvršili. Znojio se i pokazivao znake nervnog rastrojstva. Sve što

je rekao i pored onoga što se već događalo u gradu bilo je neshvatljivo.

Avdo G. je slagao leševe svojih komšija.

Sve vrijeme, kao da radi najozbiljniji posao, Dragana Bojić nije obraćala pažnju na ono što se odigrava oko nje. U jednom trenutku čulo se da će grupu žena iz gomile u koju su stalno dovodili nove ljude, žene i djecu, uputiti u Kladanj. Zvijer je ustala sa zaklane žrtve i otišla pred ovu grupu žena i djece: "Dobro me upamtite. Ja sam Gogi", rekla je.

"Imat će te ko upamtiti", promucala je jedna žena poluglasno i kolona je uz tučnjavu i dobacivanja krenula prema Kravici. Tu će se zadržati samo tridesetak minuta a onda nastaviti dalje prema Kladnju.

Ljudi su se skrivali u obližnjim šumarcima, žbunjevima, grmovima, propustima, a Srbi zauzeti ubijanjem manje su obraćali pažnju na njih. Lov je trajao. Mladić Mirsad D. nalazio se na samom rubu šume u jednom grmlju. U 14 sati i 30 minuta u jednom potoku četnici su uhvatili 24 Muslimana muškarca koji su se tu krili. Udaljenost je bila oko 100 metara. "Bili su to sve moji rođaci i komšije", pričao je. "Dotjerali su ih u centar naselja Glogove". "Pred džamiju", dozivali su se, "pred džamiju ih goni!" "Ne plašite se, neće vam biti ništa, ne bježi, u gomilu, bliže, bliže", povikivali su kao da su sretni što su ih pronašli. "Neće vam biti ništa! Postroj se, po jedan u red, hajde!"

"Vidio sam kako su im lica znojava izmučena. Nije im se moglo pomoći. Čulo se naređenje: "Nalijevo krug" i oni su se okrenuli i stajali licem prema rijeci. Zaštektali su rafali iz pušaka, a pogođeni su padali u rijeku koja je oticala pored džamije odmah gutajući mrtve". Sve se utišalo, a Mirsad D. ostao je skriven i sleđen onim što je ugledao. Četiri naoružana Srbina sjedila su pedesetak metara od njega u hladu i vidio je kako zapaljivim mecima pucaju u još čitave kuće i štale i pale ih. U trenutku kad iz njih srpski civili iznesu posljednje vrijednosti daju znak rukom.

Nakon toga unutrašnjost bi planula. Pred rječicu su doveli novu grupu od 13 ljudi i na isti način ih poubijali.

U tom času iz potoka, primijetio je kako iskaču i bježe iz gomile mrtvih Ibrahim D. zvani Paličak i njegov amidžić Šećo D.. Žurili su niz rijeku i nestajali. Božija volja, pomislio je. Nisu ih uspjeli ubiti.

Vidio je nakon svega kako su četnici zarobili skrivene ljude Osmana Ibiševića, Sejdaliju Beganovića, Mustafu Junuzovića i Hamdiju Delića.

Lov je pred večer bio završen. Više od sto ljudi je ubijeno, ostali odvedeni u neizvjesnost. Gdje i kuda, to niko nije znao.

LOGOR-CRKVA U KRAVICI

Nakon paljevine sela, ljudi su se podijelili u grupe i pokušavali pobjeći od masovnog ubijanja. Srbi su pucali na sve što se kreće. Radili su to vozeći se kolima okolo i kad bi koga vidjeli pucali su ili se davali u potjeru.

Šezdeset Bošnjaka je krenulo preko Brda, na samoj granici općine u Hrnčiće, koji su tad branjeni sa desetak pušaka. Pola grupe se odvojilo i nestalo. Više se nije čulo za njih. Druga grupa krenula je preko Banjevića i ubrzo su se našli u okruženju pomahnitalih Srba. Pucali su sa svih strana. Pohvatali su ih i odmah odveli pred crkvu u Kravicu. Nakon desetak minuta pred crkvu je dotjerano još oko sto žena, djece i nešto muškaraca iz Sasa. Ugurali su ih u unutrašnjost. Sutradan su doveli još oko 200 ljudi iz susjednog grada Vlasenice i iz naselja Đila, Poloma... "Povremeno su dovodili grupe od pet-deset ljudi. U crkvi je bilo njih oko 350. Čudili smo se. Je li moguće to što se događa. Bezbožnici su nas trpali u svoju bogomolju i psovali Boga. Bezbožnici su spremali nešto. Razdvojili su muškarce od žena i djece i počeli nas tući. Udarali su držalicama od sjekira, pendrecima, kundacima od pušaka. Krv naša prštala je okolo i slijevala se niz patos praveći čudne oblike. Nisu podsjećali na ikone svetaca."

"Ishrana u logoru-crkvi bila je čudna. Mučeni smo glađu i žeđu na provjeren način. Jedan dan bi za sve zarobljene donijeli 2-3 kilograma hljeba, a slijedeći bismo davali samo vodu. Treći dan bi donosili slamu koju bismo morali jesti pred njima. Ispred crkve napravili su jedan WC koji su ogradili žicom kroz koju su pustili struju. Slamu smo krili

ispod veša da bi je bacili u WC ali su je oni otkrivali i tukli one koji ne bi jeli. Neke su čak i ubijali samo zbog toga.

Bezbožnici su dolazili u logor-crkvu i zagledali djevojčice. Nakon toga bi pokazali prstom na onu koja treba da ih zadovolji. Silovali su G.B., staru 15 godina, G.H., staru 17 godina, još jedno djevojče od 17 godina, A.H., koja je imala 13 godina, i noću neke druge koje nismo vidjeli. Uglavnom po uplakanim roditeljima i unesrećenoj, izbezumljenoj djevojčici slutili smo šta se događalo u mraku.

Silovali su i po danu pred hramom-logorom gdje su sa djece skidali svu odjeću. Desetak muškaraca iz grupe koju su svakodnevno krvnički tukli izvodili su da sve to posmatraju. Dok je jedan vršio silovanje, četverica su držala djevojčicu za udove. Jedan od tih okrenuo se prema četrdesetogodišnjem S.Dž. i kroz smijeh rekao: "Vidi kako bula miješa". Tog dana S.Dž. je ponavljao u sebi: "Pobjeći ili umrijeti". "Upamtio sam da je Zoran Mlađenović silovao petnaestogodišnju G.B., prepoznao sam brata Dragoljuba Tešića i Goluba Erića, starijeg čovjeka, koji je, prema kazivanju naših roditelja, ubijao muslimane i u Drugom svjetskom ratu.

Silovao je i mučio zatvorenike Dragoljub Jovanović, zajedno sa Perom Jovanovićem iz Hranče, Tadijom Jokićem iz Pajić Hranče, Radom Jovanovićem iz Kravice. Te njuške zvijeri koje su imale samo ljudski oblik neću nikad zaboraviti", prisjećao se S.Dž.

Ljudi su mučeni i ubijani. Logoraši su u grupama nestajali.

Nadalje je mjerio ponašanje Srba. Kako pobjeći? Mjesec dana je prošlo a prilike nije bilo. Više od dvjesto ljudi je izvedeno i trag im se zauvijek izgubio. Kroz šapat je trojici zarobljenika rekao svoje planove. Plašio se da ga ne otkriju. Desetak naoružanih Srba redovno je stražarilo oko crkve-logora. Izlazili su na smjenu u WC. Trebalo je osjetiti nebudnost i pokušati. Konačno jedan od njih se vratio i bio ubijeđen da treba krenuti. Izašli su. Grupa stražara je stajala iza crkve i pričala. Požurili su. Izgladnjeli, teško su se

kretali prema jugu. Boljele su ih slabine. Taj napor tjerao ih je na povraćanje, mučninu. S.Dž. je tek tada na svjetlu primijetio da je ostao bez vida na jednom oku

Nakon svega sjeća se da je jedno silovanje prelijepe djevojčice obavljeno pod sjenkom krsta koja je padala preko njenog nježnog tijela. "Prokleti bezbožnici", ponavljao je.

U decembru mjesecu te iste godine, kad su jedinice Armije R BiH ušle u srpsko selo Kravicu i kad su se razbijeni i poraženi Srbi povlačili među vojnicima Armije, R.D. je bio jedan od bjegunaca iz crkve-logora. Premda su njegovi prijatelji borci znali šta se tu događalo, niko nije ispalio ni jedan metak prema crkvi. Niko, pa ni bivši zarobljenik nije želio ući tamo. Pričao je nakon povratka da se pitao zbog čega će vrata na njoj. Zbog čega će križ na njenom vrhu? Šta će crkva bezbožnicima?

SLUČAJ AZEMINE AHMETOVIĆ IZ LONJINA

"U subotu 9. maja nalazila sam se u bašči, kad su prošli naoružani Srbi. Odmah sam požurila kod svoje majke Vasvije i sestre Haše. Moja sestra bila je mentalno zaostala, pa sam se uplašila za nju. Ušla sam u kuću. Majka je ležala, a sestra nešto radila. Nakon kraćeg vremena u 11 i 30 vazduh je proparala rafalna paljba ispred kuće. Čuo se prijeteći glas: "Otvori vrata!" Na vratima sam ugledala Miodraga Vuksića, sina Vojislava, srednjih godina, radio je u Pošti u Bratuncu. Još jedan nepoznati krio se iza. Rekli smo da smo žene i da ne posjedujemo oružje koje traži. Vuksić je sestru udario i izbacio je vani: "Sve ću vas pobiti", galamio je. Obratio se svom pratiocu i upitao: "Hoćemo li ubiti staru?" Moja majka bila je 20. godište. Odmah zatim čuo se rafal. I dalje su lupali po kući. Nakon izlaska, pucali su po krovu lomeći crijep. Sa tavana sam gledala kako sestra moli da je ne ubiju. Čula se pucnjava i ona je pala na zemlju, krvava. Poslije dva sata sestra me zvala po imenu. Sišla sam do nje. Bila joj je raznesena potkoljenica lijeve noge, a bila je ranjena u lijevo rame. Pitala me: "Je li mati živa?" Nije, rekla sam. Unijela sam je u štalu i stavila na ćebe. Otišla sam u selo da tražim pomoć. Došla sam do kuće Omera Ahmetovića i sišla u podrum, gdje su pokupili upravo neke ljude koji su se tu bili skrili. U podrum je uskoro ušao Mile Stević, sin Radislava iz Slapašnice. Rekla sam mu šta se dogodilo i on me je doveo kući. Zatim je otišao, a nakon pola sata opet je oko štale počela lupnjava. Sakrila sam se iza gomile daski. Čuo se jak udar i ponovo

je ušao Vuksić sa svojim pratiocem iz Slapišnice. Ima brkove, nizak je, mršav, crn. Ugledao je moju sestru i pitao je kako se zove: "Haša", odgovorila je. Ispalio joj je dva metka u glavu.

Istog dana u moju kuću dolazi Gavro Vuksić sa svojom ženom i uzimaju moju majku i sestru i nose ih prema Drini gdje leševe ostavljaju dvadesetak metara od vode. Vuksić onda iznosi dio stvari iz kuće i daje ih ljudima kojima kaže da ih nose u njihove kuće u Slapašnicu. Naredna dva dana čula sam neke vojnike kako se svađaju sa Gavrom i prijete mu da on nije borac i da nema pravo na kuću.

"Otkud ti tu?"

"To je moja kuća, a muslimani su mi ubili dvije kćerke. Eno ih kod Drine."

Istjerali su ga i on je napustio selo.

Željela sam ih sahraniti, ali nisam uspjela. Našli su me Živorad i Mirko Matić te mi rekli da sam od muslimana u Lonjinu ostala samo ja i da trebam ići u Bratunac. Maltretirali su me i doveli na stadion gdje sam našla mnogo muslimanskog naroda. U prolazu sam vidjela na Drini leš Eneza Mešića. U vodu su mu noge bile uronjene do koljena. Bio je nepokretan čovjek."

SMRT U PREOSTALIM NASELJIMA

Istovremeno, 9. maja u jutarnjim satima, Srbi su napadali muslimanska sela koja su ostala nakon Hranče i Glogove još uvijek čitava: Mihaljeviće, Suhu, Plane, Brđane, Krasanpolje, Gornji Podčauš...Kao da definitivno kreću u obračun sa Bošnjacima. Sa gotovo svih krajeva od ranog jutra čuju se detonacije i rafalna paljba u nedogled. Očito je da su osjetili da više neće biti otpora i kreću u potpuno ubijanje i čišćenje ovog područja. Svi ti zvuci slijevaju se u jedan zaglušujući užas.

U gradu ljudi sluđeni izlaze na ulice i tamo se može vidjeti kako ih prebijaju pomahnitali uniformirani i naoružani ljudi. Tuku ih kundacima i krvave tjeraju natrag... Ili hladno ubijaju.

Po selima ljudi pokušavaju pobjeći negdje, ali bivaju izrešetani rafalima. **"Tebe Allaha, gospodara svjetova hvalimo. Milostivog, Samilosnog, vladara Dana Sudnjega. Tebi se klanjamo i od tebe pomoć tražimo! Uputi nas na pravi put. Na put onih kojima si milost svoju darivao, a ne onih koji su protiv sebe srdžbu izazvali, niti onih koji su zalutali"**. Molili smo se. Neki su klečali u kućama, neki su obavljali molitve po dvorištima, u prolazima između kuća.

U naselju Mihaljevići uz strašnu pucnjavu pozivali su na potpisivanje lojalnosti srpskoj vlasti. Ljudi su istrčavali iz kuća, poneki bosi, žene noseći djecu, starci tromim ukočenim korakom, a oni su im gađali i lomili prozore na kućama uz svoje podvriskivanje divljih ljudi i čudne krike koji su dolazili iz utroba. Jedan je starac izlazio sa rukama

podignutim uvis, ali je odmah udaren kundakom u bradu tromo pao na proštac. Pozivali su megafonima da se izađe iz domova, žene i djeca su izlazili i sjedali u strahu prikupljeni u gomile, zagrljeni.

U muslimanske kuće ulazili su odmah raspomamljeni Srbi i pljačkali. Nisu čak imali vremena ni za ubijanje. Videa, televizori, i lomljava uz pitanja u kojima traže novac i zlato: "Zlato, balinko, gdje si zlato sakrila!!!"

Dan prije su im predali nešto lovačkih pušaka, sve koje su imali. Neđo Mlađenović taksista u Bratuncu, seoski vođa, objavio je tada dubokim glasom koji je svima ledio krv u žilama: "Niste uradili što smo od vas tražili. Zato ćemo vam selo zapaliti". Ta ozbiljna prijetnja na sve je djelovala. Znali su da Srbi uprazno ne prijete. Ali, nije se imalo kuda. Čekali su sutrašnji dan i, evo, on je svanuo mučan i pun smrti i straha.

Napadači su se podijelili u dvije grupe. Oni koji su pljačkali kuće, vođeni od taksiste Neđa Mlađenovića, bili su milicioner Vidoje Radović, Dragan Mitrović, Janko Marković, Milenko Babić, vozač kamiona u "Vihoru", Ilija Jovanović, predsjednik SDS-a u ovom mjestu. Ulazili su u kuće i pohlepno tražili novac, zlato. Iz pohlepe Dragan Mitrović ubija starca od 70 godina Hasiba Demirovića.

"Gdje je zlato?", pitao ga je. Starac je odmahnuo rukom umorno, rekavši: "Ako ga ima, nađi ga sam. Tebi treba". Jedan od njih kojeg smo znali kao Ristića ubio je Husu Habibovića. Oba čovjeka ubijena su pred kućom i sve je gledala njihova porodica. Okolo su ležali leševi svirepo likvidiranih.

Aliju Demirovića sretali su ljudi dok se vozio biciklom iz Bratunca prema svojoj kući. Upozoravali su ga, a on je pokazivao namirnice koje je uspio kupiti u gradu. Muslimani su mogli kupiti hranu u prodavnicama ako su imali sreće. Ili su plaćali skuplje četiri puta ili su morali vaditi devize i plaćati u markama i dolarima. Najčešće su ih psovali i udarali dok su na brzinu kupovali hranu za porodicu. Alija je sretan vozio svoj ceker hrane za djecu.

Nakon dva sata izbezumljena, suznih očiju, stigla je njegova supruga sa sinčićem i objavila kako joj je muž ubijen u mjestu Ravne, uz sami put, i da je leš još tamo na ogradi od bodljikave žice. Hajru Demirovića prvo su ranili a zatim ga bacili u zapaljenu slamu. Pucali su po dječacima koji su trčali niz duge sokake Krasanpolja. Kuće u Krasanpolju su bile u plamenu. Svugdje okolo bili su leševi i vatra. Vidjelo se kako muškarci bježe po okolnim šumarcima i nestaju. Golub i Mijo Đurković, lovci na ljude, krenuli su za njima sa još tridesetak Srba. Dovikivali su ih uplašene.

"Neće vam ništa biti. Samo ćemo vas pokrstiti". Cinizam njihovih komšija Srba je sluđivao. Prekrstiti je značilo ono što su radili sa već mrtvim ljudima kojima su po tijelu urezivali krstove.

Malo dalje od Krasanpolja, u susjednoj Slapašničkoj rijeci, četiri čovjeka popravljala su branu. Na pedesetak metara od njih ugledali su naoružanog čovjeka koji je imao čarapu na licu. Virile su im samo oči, uz malu rupicu za nozdrve. Iza tog ugledali su još dvadesetak naoružanih i tako pokrivenih lica. Činilo im se da su ih primijetili, ali još uvijek nisu pucali. Potrčali su koritom prema Drini: Jasmin i Hamdija Husić, a Ismet Husić i Nazif Sinanović prema Redžićima. Oni što su krenuli koritom prema Drini bili su primijećeni, druga dvojica našli su na obali Drine svoje komšije Ibrahima Mešića, Mirsada i Fuada Ahmetovića koji su se krili pred ubicama. U selu je otpočela pucnjava u 13 sati i nije se prekidala sve do noći. Do ovih pet ljudi skrivenih uz obalu dopirao je miris paljevine iz njihovog sela. Na sve strane je gorjelo. Jedino što se pored pucnjave čulo bilo je štektanje traktora koje su Srbi odvozili prema svojim kućama. Pred noć krenuli su prema mjestu koje bi im moglo biti skloništé. Pridružili su im se Fikret Mešić i Fuad Ahmetović. Iz sela je dopirala samo rika stoke i vladala je zla tišina. Trebalo je otići po hranu i odjeću. Bivalo je noću hladno. Fikret i Fuad su krenuli. Kad su se vratili, Fikret više nije bio isti. Selo je bilo pusto, a u kućama samo su ležali mrtvi ljudi. U

porodičnoj kući Fikret je pronašao mrtvog svog oca Eneza. "Na raskrsnici se nalazi patrola Srba", opomenuo je. Sutradan, nakon što niko od njih nije spavao, krenuli su da se probiju u mjesto uz sami grad - Suhu. Razdvojili su se. Grupa koja je krenula preko sela Vinograd tamo je našla samo jednu usamljenu staricu, Fatimu, koja ih je opominjala da ne idu preko Selišta jer je tamo sve spaljeno. Prebacili su se do Mihaljevića, koji su bili potpuno spaljeni. Odjednom je zapucano po njima i iza kuća izronili naoružani Srbi. Psovali su muslimansku majku. Tukli su ih jer su glasali za Aliju Izetbegovića. Potrpali su ih u auto i odvukli u salu Osnovne škole. Bio je 10. maj. Upamtili su: Na ulazu u selo ležao je samo jedan leš muškarca koji je bio spaljen. Nisu ga mogli prepoznati. Bio je to Ismet Muminović. Tijelo mladića, uobičajeno spaljeno, bilo je zgrčeno. Po stavu ruku podignutih naprijed vidjelo se da je živ izgorio. Ruke su ostale savijene u laktovima, noge poluzgrčene. Po tijelu su se vidjele pukotine u kojima je izgorjelo tkivo. Spaljeni umiru u najvišim mukama. Ismet je bio u grupi koja je bježala prema Mihaljevićima sa sjevera, pokušavajući se približiti gradu i tamo naći spas. Stigli su 10. maja. U pustim Mihaljevićima pronašli su samo jednu ženu, Đulku Dubičić, sa dvoje djece. Žena je plačući molila da joj pomognu da povede djecu. Lutvo Rahmanović i Ismet Muminović su ih uzeli u naručje i krenuli. U tom trenutku je zapucano na njih. Ismet je pao ranjen u nogu. Lutvo je bježao sa djecom i nakon stotinjak metara pred njega su izbili naoružani Srbi.

Milutin Matić bio je Lutvov školski drug. "Vrati se natrag", naredio je, "onog ranjenog donesi ovamo". Otišao je, uprtio Ismeta i donio u kuću pored mjesta gdje su i stajali. Ismet se onesvijestio od bola. "Izađite", rekli su im, "mi ćemo se pobrinuti za njega". Nakon svega polili su ga benzinom i zapalili. Osvijestio se i izgorio u mukama.

Vidjeli su tada da u preostale kuće unose plastične bidone sa benzinom i pale ih. Skrivenih lica pod čarapama

Srbi, koje su predvodili Milovan Matić i Bube Ristanović, potrpali su ih u autobuse oko podneva i odvezli na stadion.

Kolone Bošnjaka kretale su se od sela do sela, tražeći spas,ali ništa osim pustoši nisu nalazili.Izgledalo je kao da je Sudnji dan na pomolu. Spaljeni,beskrajni red naselja kroz koja su prolazili i leševi rasuti po njima.

STRIJELJANJE U NASELJU BORKOVAC

Desetog maja četnici su upali u Borkovac. Stanovništvo je bježalo prema obližnjim šumama pokušavajući se tamo sakriti. Trinaest muškaraca, jedna žena i jedna djevojka sakrili su se u blizini naselja. Tog desetog i jedanaestog maja vidjeli su kako četnici tjeraju kolone uhvaćenih Borkovčana prema gradu.

Danju se ova grupa krila, a noću ulazila u najbliže kuće gdje su uzimali minimalne količine hrane da bi preživjeli.

Dvadesetog maja, u devet sati noću, svi oni vratili su se u Borkovac i razišli po svojim domovima. Četrdesetogodišnji Abdulah Sulejmanović u svom domu našao je ubijenu svoju majku kako sjedi na kauču. Ubistvo je izvršeno kao i mnoga druga, pucnjem u glavu kroz jastuk. Sve je po kući bilo ispreturano. Sjeo je preko puta majke. Činilo mu se da razgovara sa njom. Samo desetak minuta kasnije oko kuća su se začuli pucnji i prijeteći glasovi. Usplahireno je prišao prozoru i ugledao prizor koji mu je zaledio krv. Bili su primijećeni i sad su ih izvodili iz domova. Svi sa kojima se krio udarani su i dovođeni na jedno mjesto. Iznad Sulejmanovića kuća, u potoku, samo petnaestak metara od prozora sa kojeg je gledao Abdulah, uhvaćeni su postrojeni u jedan red. Pet naoružanih Srba stajalo je preko puta. Abdulah je prepoznao Mirka Đorđa Todorovića, Miloša Mirka Radića, Miloša Damjana Todorovića i Novaka Stjepanovića Krketa. Peti čovjek, srednjeg rasta, star oko dvadeset pet godina, ostaće mu nepoznat. Tog njemu nepoznatog zapala je izgleda čast da izvrši zločin. Abdulah je kao opčinjen posmatrao ono

što se zbivalo. Nepoznati je sasuo čitav rafal po poredanim ljudima. U posljednji trenutak Abdulah je ugledao kako Hamed Alić svoju ženu Halimu drži čvrsto za ruku očekujući zajedničku smrt. Dok su stajali bili su na svjetlosti, a nakon strijeljanja popadali su u mrak, prema tlu. Ipak je vidio kako je Halima podigla glavu i gledala prema ubicama. Zagalamili su: "Gledaj živa je": Po glasovima učinilo mu se da su pijani. Jedan od njih žurno je prišao i pucao ženi u glavu. Nakon tog pucnja nastupila je tišina.

Hamedinu Ramić, prelijepu plavokosu djevojku, studentkinju Sarajevskog univerziteta nisu ubili sa ovim ljudima. Odvukli su je na kraj sela silovali i po svemu sudeći ubili.

Bila je ponoć kad je pokrenuo svoje ukočeno tijelo. Njega nisu tražili. Brokovac je bio pust. Krenuo je napolje, prema leševima. Približavao je svoje lice licima ubijenih i prepoznavao svoje mrtve komšije: Hammeda Velića, Mahe Avdića, Muniba Sulejmanovića, Fadila Sulejmanovića, Hajre Hasanovića, Hamida Alića i Halime Alić. Pretraživao je i bauljao okolo, ali više nikog nije našao. Zaključio je da su ostale leševe odvukli negdje.

Vratio se u svoju kuću i zavukao u potkrovlje. Gotovo da se nije micao čitavu noć i naredni dan. Dvadeset prvog maja, prije sumraka, u selo je vozeći traktor ušao Ratko Živković, Srbin iz Hranče, natovario tijela mrtvih i odvezao ih u pravcu Drine. Dok je još treštao traktor, Abdulah je začuo brzo pucketanje. Njegova kuća je planula, dim nadirao u potkrovlje i plamenovi sukljali. Panično je iskočio kroz prozor i pri padu osjetio žestok bol u kičmi. Ostaoje nepomičan, nemoćan da se pomjeri. U kući je ugljenisan leš njegove majke. Odmah iza toga Živković je ponovo ušao sa traktorom, kupeći leševe po naselju. Pored nepomičnog Abdulaha prošao je na dva metra udaljenosti, ne primjećujući ga.

Nakon svega ostao je sam u Borkovcu. Nadalje će se teško kretati i jesti mrvice preostale u par nezapaljenih

kuća. Niko od Srba više nije dolazio u Borkovac, očito misleći da je tamo čitav posao završen. U pustom naselju Abdulah je ostao živjeti kao duh. Osim tuge što je posljednji čovjek u mjestu koje je živjelo sretno i zadovoljno, ništa danima nije mogao osjetiti. Samo noću izlazio je i razgovarao sa sobom, šetkajući se. Iako su sve vrijedno popljačkali u jednoj kući ostao je stari radio na kojem je vrtio stanice i tražio vjesti. Nešto kao nada zasijalo je nad njegovim životom kad je saznao da su bratunački muslimani još uvijek branili samo tri kilometra od grada udaljenu Blejčevu. Vratili su se iz Srebrenice i sa samo par pušaka natjerali zločince u bijeg. Od velikog bola u kičmi se oporavio i trideetog jula krenuo noću prema slobodnoj teritoriji. Otkrili su ga i dali se u potjeru za njim. Prošao je kroz nekoliko srpskih straža i stigao na slobodnu teritoriju. Uključio se odmah u borbu i postao vrstan borac Armije BiH. Svih šest ljudi koji su u Borkovcu stajali pred ubicama a koje nije našao preživjeli su. Sretao ih je u Srebrenici i dugo razgovarao sa njima. Pričali su mu kako su ranjeni i nikakvi doteturali do slobodne teritorije.

Još uvijek su živi i još uvijek se bore.

STRADANJA SUHE I VOLJAVICE

Tamo na putu za Stadion vukli su Mihaljevičane koje su zatim izvodili iz autobusa i pljačkali pred Servisom AMS. Uzimali su novac, nakit, dokumenta. U isto vrijeme, njihove kuće su dogorijevale sa svim što su stvarali čitav život, dok su bande njihovih komšija kupile najvrjednije. Bilo je onih što su ostajali i kopali po njihovim baščama tražeći zlato.

Kroz grad su sa malim brzim kamionima prevozili leševe. Vidjelo se kako iz kamiona curi krv po asfaltu i pravi prekidane linije po cesti. Ali na to obraćaju pažnju samo ljudi iza prozora. Srbi, koji stoje po ulicama, naoružani, pokazuju samo rukom prema tom užasu i dva naoružana srpska mladića se udaraju po ramenima.

U gradu, komšije u ulici Srebreničkog odreda čuju jednu noć buku i pucnje u kući Enihe Salihović, žene od 55 godina. Prebacuju se tajno noću dva mladića i nalaze mrtvu Enihu i njenu majku od 90 godina. Ubijeni su tako što im je glava pritisnuta jastukom i onda ispaljen metak u nju. Muž Enihin radio je dugo u Njemačkoj i porodica je posjedovala pravo bogatstvo. Kuća je bila preturana, a pljačkaš je brzo našao što ga je interesiralo.

U velikom naselju Suha iznad samog grada ubistva se događaju svakodnevno, od prvog aprila. Ujutro, devetog maja Suha je napadnuta i zločin je dovršen.

Narod je istjerivan iz kuća, a kuće odmah iza toga pretresane i paljene. Vidjelo se kako niz ulice ovog gradskog naselja leže leševi, a kako između njih četnici udarcima kundaka tjeraju gomile ljudi prema gradu.

Neki su Bošnjaci ostajali u kućama koje su Srbi palili i iz tih domova dolazili su strašni krici koji bi se ubrzo utišali. U kući Hodžića izgorio je Osman, njegova žena Zineta, snaha Sabra i njeno dvoje djece, Salmir i Elvis. Nurija Karić i njegova supruga Fatima, izgorjeli su u kući. Njihov sin Abdulah Abe to će saznati mnogo kasnije. Spaljeni su i Emina Karić, i Ramo, Bidija Karić i Hata. Po ulicama su nalaženi leševi Senahida Hodžića i Mustafe Čivića, Heme i Šahina Džananovića. Ubijeni su još Ajiša Smajić, Hajraga i Seviba Hasić, Abida Sulejmanović. Starica je ubijena pucnjem iz pištolja kroz jastuk kojim joj je pritisnuta glava. Taj način ubijanja ljudi bit će najčešći. Alija Demirović, Enes D. Husić također svirepo su ubijeni.

Omer Hodžić imao je oko 55 godina. Bio je penzioner, bivši radnik "Ukrasne keramike". Penzioniran je jer je obolio psihički. Bar tako su mislili. Oduvijek je bio vjernik. Nije nikad opsovao, a okretao je glavu kad bi čuo ružnu riječ od omladine i napuštao društvo gdje god da se nalazio. Ni jedna dženaza nije prošla bez Omera. Redovno je bio u safu i klanjao. Sa pravim zadovoljstvom postio je ramazanski post i ljudi su ga pored njegove šutljivosti voljeli zbog potpune predanosti vjeri. Gotovo da je postao sveti čovjek za njih. Kad su stigli u njegovu kuću u jeku ubijanja, paljevina i lova na ljude, vidjeli su ga krvavog i beživotnog kako sjedi u naslonjaču u svojoj kući. Ljudi su proboravili sat-dva sa Omerom, a zatim ponovo pobjegli u šumarke. Sutradan, oni najhrabriji vratili su se da ubijene sahrane. Omera više nije bilo. Ni među živima ni među mrtvima. Mnogi su govorili kako je to čudo. Neki su pričali kako su ga odnijeli dobri. Jer, zločinci nisu dirali leševe. Ubili bi i tu bi njihov sav posao bio završen. Ponekad bi kakva zvijer među njima mrcvarila leševe i zadovoljavala svoje porive, ali da oni zakopaju čovjeka ili da ga sklone, to se nipošto nije moglo desiti. Omerovo nestajanje nakon smrti, ostalo je neobjašnjivo za sve koji su ga poznavali...

Abe je u prolazu, sa daljine od pedesetak metara, ugledao starog Osmana Hodžića, nijemog čovjeka,

punačkog i teško pokretljivog, kako sjedi u dvorištu u fotelji. Očito je da nije želio nikud. Izgledao je kao neko ko se oprašta od života uživajući u lijepom pejzažu...

Nešto kasnije, Suljo Hodžić, radnik pilane ubijen je iza autobusa kod SDK. Ramiz Hodžić, nepokretni čovjek, ubijen je svirepo u kolicima.

Abdulah Karić Abe, kojeg su u Suhoj voljeli, morao je natrag u selo. Jovo Novaković, vođa ubica, rekao je: "Imaš ovdje porodicu. Ako se ne vratiš sa onim što su ostali dole u selu, u roku od deset minuta, pobit ćemo ove tvoje". Požurio je, ali uzalud. U selu više nije bilo nikoga. Nikog, ponavljao je u sebi, ne bi ni doveo i da ga nađe. Jer, ko će znati na kojoj je strani spas? Izručiti Srbima nekog nije nipošto želio. Znao je da ga ne vole zbog njegove snage i uspjeha u poslu. Njemu se dakle nije pisalo dobro, a morao je misliti na ženu i djecu. Šetao je pustim Bratuncem. Po ulicama ponegdje, uz zidove, vidio bi krv. Odjednom, iza sebe je čuo automobil. Nastavio je koračiti mirno sa rukama u džepovima. Vozilo je ubrzalo i udarilo ga u kuk. Udarac ga je izbacio na haubu. Lice njegovo zaustavilo se pred licem nepoznatnog čovjeka sa brkovima, i žutim kačketom koji je izvukao nož i držao mu ga pod grlom provirujući kroz prozor. Iz automobila su izašla dvojica u uniformi Arkanove garde, sa crvenim znakom tigra razjapljenih čeljusti, na desnoj nadlaktici. Prvi put tada vidjet će ljude koji će mu odrediti život i od kojih će se noću buditi u morama. Uperili su automate u njega. "Gdje si pošao?", pitao ga je manji brkati kojeg će kasnije zvati Makedonac, po naglasku kojim je govorio brzo, sa karakterističnim akcentom. Drugi, visok i mršav, ispijenog, duguljastog lica, odazivao se kao Bane.

Objasnio je zašto je tu i samo na pomen Jove Novakovića smirili su se:

"Možeš ići, balijo!"

Pošao je, ali ukočio ga je glas.

"Hej, balijo"! Okrenuo se.

"Ima li ovdje kakvih dobrih kola?"

Abe je pokazao na prvu muslimansku kuću. Muslimani Bratunca imali su ogromno bogatstvo stjecano strpljivo, tegobnim radom. Znao je gdje god da pokaže da tu nema nikog, ali ima najmanje jedan automobil. Požurili su u kuću, a on dalje od njih. Taj susret neće nikad zaboraviti, iako se nije uplašio. Ono što će se kasnije dogoditi na nekom drugom mjestu vraćat će ga na ovaj susret iz noći u noć.

Bratunac je bio poptuno pust. Abe je koračao, dok su ga gledali otvori cijevi. Osjećao je da ga Srbi sa svojih prozora i krovova drže na nišanu. Svaki od njih imao je zadatak da prati jednu ili dvije muslimanske porodice. Činili su to skriveni, sa sigurnog...

Narod su postrojili u kolonu i gurali prema centru grada...

Kolona je izgledala stravično, sa mnogo vriske i sluđenosti. Najteže je bilo gledati žene koje su stalno nešto tražile i plakale. Poneka bi izgubila dijete i onda bi istrčavala izvan gomile i ridajući zvala ime djeteta. Čak i kad bi čuvari počinjali sa udarcima, ona se pridizala stalno gledajući okolo i nijednog trenutka prema onima koji su je tukli, prevaljujući preko stisnutog grla ime onog koji se izgubio. U koloni su najviše udarali muškarce, kundacima najčešće gađajući u glavu. Poneke su ranjavali u noge. "Za svaki slučaj da ne pobjegne", čulo bi se objašnjenje. Podizala se užasna prašina. Gonili su ljude kao stoku, ponekad ni sami ne znajući kuda da okrenu toliko duge kolone. Tražili su izgleda najkraći put prema gradskom stadionu. Sve vrijeme iznad glava, nisko, fijukali su meci...

Negdje pri povratku u Suhu, pred Abeta je iskočio njegov nekadašnji prijatelj Srbin Andrija. Stajali su i gledali se. Andrija ga je pozdravio. Dramatičnim glasom upitao ga je: "Abe, zar nisi pobjegao...?)

"Nisam..."

"Bježi Abe, molim te..."

"Ne smijem! Jovo Novaković je zaprijetio da će mi ubiti porodicu..."

"Jovo je zločinac", Andrija još i opsova.

Predložio mu je da idu zajedno i da ga zaštiti ako bude potrebno. Krenuli su natrag u naselje. Tamo na ulazu, u prvim kućama narod je još uvijek bio u gomilama satjeran na nekoliko mjesta.

Andrija je koračao nervozno pored Abeta i nisu razgovarali.

Iznenada se trgnuo i stao:

"Sinoć su u deset sati Jovo Novaković i njegove ubice riješili da pola Suhe pobiju, a pola protjeraju. Muškarce žele pobiti".

"Abe", nastavio je, "kad sam to saznao nas četiri smo riješili da odbranimo muslimane. Ne mogu ja ubiti tebe, tvog Safeta ili Ćamila, kad sam sa vama toliko drugovao. Jutros u pet sati smo otišli i mobilisali se, obukli ovu uniformu, uzeli oružje. Ako dođe do sukoba, da znaš, Abe, zbog čega je".

"Kažeš, sve će nas pobiti. Zašto?"

"Ne pitaj mene."

Prolazili su pored jednog sabirnog mjesta. Jedna žena, majka Senada Čivića, valjala se uz užasnu vrisku po prašini. "Vratite mi mog sina Senada". Pored nje su sjedala dva mladića obučena u maskirnu uniformu, sa puškama posađenim između nogu.Gledali su tupo u zemlju i plakali.

"Ovo su dvojica iz moje grupe", rekao je Andrija. Prošli su i kod jednog izvora, Andrija je zatražio da zastanu. Krenuo se umiti i onda je na Abetovo čuđenje gurnuo pušku u njegove ruke. "Pridrži"! Iznenada je zaplakao. Stajao je pored izvora i podizao glavu prema nebu. Zatim se umio. Abe je držao pušku među nogama, izgubljen. Andrija je opet prišao i čučnuo pored njega.

"Ne možeš pobjeći, Abe."

"Ne mogu, ne smijem zbog žene i djece."

"U redu. Hajde da te vratim tamo."

Kad su stigli, gomila ljudi što je ostavio na ovom mjestu bila je otišla. Abe se uključio u kolonu koja je kretala prema gradu....

Andriju više nikada nije vidio, niti zna šta je danas sa njim.

Oko 1.000 uhapšenih muškaraca i žena iz Podsoja, 13. maja u očajnoj koloni gurano je udarcima prema gradu... Posljednja muslimanska sela u okolini Bratunca bit će uništena od komšija Srba. Megafonom su pozivali po Bojićima, Biljači, Prisoju, Zalužju i Bjelovcu da se okupe kod kuće Srbe Jokića u Podbrađu i da sa sobom ponesu dokumenta. Ljudi napuštaju kuće, a odmah iza njih ulaze oni koji pljačkaju i pale. Pljačkaju i pale: Ratko Simić iz Kunjerca, Neđo i Peđa Rakić, Zvonko i Željko Đokanović, Dragan Jovanović zvani Tanto. Iza svih njih u kuću ulazi čovjek u crnom odijelu koga će zbog čina, koji je dobio u Vukovaru, zvati Kapetanom. Zove se Novak Stjepanović Krke. On ubija, pljačka i pali sve što preostane.

(U decembru, u velikoj ofanzivi, jedinice Armije BiH ušle su u selo Zalužje i tamo pronašle pustoš, spaljene kuće porušenih krovova. U jednoj kući borci su pronašli sedam izgorjelih, uredno složenih leševa koji su se gotovo raspali.)

U Voljavici je, ujutro, 13. maja, otpočelo pucanje na muslimanske kuće. Nakon sat vremena pucnjave, pošto nije ispaljen ni jedan metak prema njima, Srbi su konačno prestali. Mladost koja je pobjegla prema Srebrenici i tridesetak onih uz heroja Osmana Malagića bili su taj dan daleko. U Voljavici su ostali samo stariji, žene i djeca. Krenuli su kroz selo i megafonom javljali da sve stanovništvo mora izaći na ulicu i tu sačekati, ispred svojih kuća. Neki su pokušali bježati, ali su ih ubrzo pucnjavom vraćali. U jednoj kući zarobljavaju devetero žena sa djecom. Jednom djetetu Srbin Krsman Lukić zvani Krle stavlja cijev od pištolja na glavu i traži zlato. Svi pristaju dati zlato i iz njihovih ruku kupe ga Jovica Lukić iz Sasa i Tomislav Petrović iz Kunjerca. Nakon toga Krsman je zapalio pet kuća, a udario nogom u grudi jednu od djevojaka. Onu istu bebu udario je šakom odozgo i ona je ispala iz naručja majke. Odvojio je jednu od djevojaka i

odvukao je prema kući gdje je onesvijestio i silovao. Kad je došla svijesti, bila je gola. Obukla je poderanu odjeću i pokušala se ubiti. Oteo joj je nož iz ruke i rekao da će živjeti sa njim.

Zaplakala je i molila da ode.

"Možeš klati i ubijati sa mnom", predložio je.

Nakon svega pustio je i rekao da će je opet tražiti u Bratuncu.

"Znam ja", rekao je, "gdje ćete vi. Nema za vas spasa..."

Nešto kasnije, među masom naroda na Stadionu vidjet će ubojicu Krsmana i na brzinu će uz suze promijeniti svoju košulju sa bluzom starije žene, zatim pognuti glavu i skriti je među koljena. Zločinac će doći iznad nje i trgnuti za rame staricu, a zatim produžiti dalje i izdvajati druge djevojke...Iznenada je prišao Cvijetin, nastavnik matematike i fizike iz Bratunca, i tješio je da je sada bezbjedna i da će ih pustiti u Kladanj.

Ispričala mi je slučaj sa Krsmanom.

"Molim te, nastavi se kriti", rekao je.

U selu Voljavica ostat će spaljene kuće i leševi u njima. Više niko nije vidio Mahzu Salihović, staricu od 60 godina, starog Lutvu Siručića, njegovu ženu i majku, koja je bila najstarija u ovom kraju sa 105 godina. Pred svojom kućom ubijen je Avdo Ahmić, starac od 70 godina. Sabit Siručić, inženjer građevine. Imao je 40 godina. Petnaestak starijih ljudi koji su ostali čudom čitavi skrivani po kućercima i uvalama nakon njegovog ubojstva željeli su ga sahraniti. Srbi, njihove komšije, koje su molili da im pomognu oko sahrane, rekli su: "Kakva sahrana! To muslimani pucaju i ubijaju."

Bratunački Srbi bili su izluđeni lažima. Možda im je u tom slučaju bilo lakše podnositi zvjerstva koja su se događala njihovim komšijama Bošnjacima. "Oni koji su stvarno vidjeli šta se događa, bili su izgubljeni i uplašeni gotovo koliko i mi."

Oni su govorili kako njihov šljam ubija muslimane.

Oni su govorili kako će zlo proći, a dobro ostati. Ali dobra nije bilo, a zlo je beskrajno vladalo.

Oni su skrivali u svojim kućama, ne izlazeći više nigdje.

Ovo je bio fašizam u koji se nisu htjeli uklopiti, ali muslimani ništa od njihove svijesti i usamljenosti nisu imali. Dobro je slabo, zlo prejako.

Te noći su dva arkanovca prevozila dva zarobljena mladića kroz Voljavicu. Neko im je pretrčao put. Izletjeli su i počeli trku za uplašenim čovjekom. Dva zarobljenika iskoristili su priliku i pobjegli iz automobila prema kućama. U jednom prolazu dva arkanovca, čiji su opisi: mali sa brkovima i visok i koščat, pokosili su ih rafalima. Jedan od onih što će ih sahraniti neće naći nikakva dokumenta osim prezimena unutar postave moderne čizme: Ibišević, bilo je napisano hemijskom olovkom.

U jednoj kući, te noći u Voljavici, izgorjeli su Mevla i Jašar Omerović, Ševala i Šema Mašić. U drugoj kući izgorjele su dvije žene Šahza Husić i Fata Mehmedović.

Maja 14. četnici će minirati novu džamiju u Voljavici i munara će odletjeti tridesetak metara u vazduh, a zatim se zariti čvrsto na isto mjesto. Sa desetak projektila iz ručnog bacača pokušat će je četnici oboriti, ali im neće uspjeti.

Petnaestak starijih koji su to sve vrijeme posmatrali govorilo je glasno: "Ima dragog Allaha!"

Srbin Rado krio je jednu muslimansku porodicu i stalno govorio u strahu odmahujući glavom: "Morate bježati. Sad ide bagra koja sve ubija". Rado je cijenio svoje komšije. Slušao je jednom prilikom starog Hameda kako govori svom sinu: "Ako se moje kosti budu tebe zastidjele, ne trebalo ti ništa".

Svidjelo mu se to starčevo poštenje. Svidjelo mu se mnogo štošta kod njegovih komšija muslimana i valjda je zato rizikovao život pružajući utočište onima koji su bježali od smrti i poniženja...

Nakon svega, 18. maja krenut će i posljednji Bošnjaci iz Bratunca i Krasanpolja u dva autobusa.

U Vlasenici su autobusi zaustavljani i sedam mladića iz Krasanpolja izvedeno je i onda strijeljano. Posljednji autobus iz Bratunca bio je sa Muslimanima iz Voljavice. U Vlasenici su u vozilo ušli Srbi i zagalamili. Tražili su da ljudi izađu. Prozvali su Omera Omerovića. Pokušali su objasniti da je potpuno slijep. "Jebo ti Alija mater, kad si klao Srbe, nisi bio slijep", zagalamio je jedan od njih. Izveli su sve muškarce.

Postrojili su ih pored hotela "Panorama" uz zid. Deset naoružanih je bilo pred njima. Čekali su. Onda je stigao omanji čovjek i upitao ih:

"Šta čekate?"

"Naređenje", rekli su.

"Zađite redom", rekao je čovječuljak i napravio pokret rukom kao da siječe.

Poveli su nekuda Ibru Suljagića, njegovog brata Aliju, njegovog sina Nermina, Aliju Omerovića i Sadu Muhića, koji je bio sasvim gluh i s naporom izgovarao riječi.

Gotovo dječak, Nermin se uspio umiješati među ljude u gradu, ostali su postrojeni i ubijeni. Jedan je čovjek ostao živjeti jer nije primao ovakav svijet svojim čulima. Sado Muhić, gluhi čovjek, pao je u iskopanu rupu vjerujući kako je pucanje počelo i kako je on već mrtav čovjek. Dogodilo se to u djeliću sekunde i njega su nakon toga zatrpali leševi. Bilo je već kasno i trebalo je tek sutradan da dođe mašina i zemljom zagrne ubijene. Izvukao se i krenuo u nepoznato. Tumarao je danima i konačno stigao na straže naoružanih ljudi. Bili su to muslimanski mladići koji su imali sreću da uzmu oružje u ruke i da ne budu ubijeni poput pasa. Drugo je čudo od Boga dato da niko nije pucao u njega, premda se na pozive nije odazivao.

AKCIJA STADION

Devetog i desetog maja velike kolone srpskih hordi kretale su se preko okolnih sela i prigradskih naselja u pravcu grada, goneći sve ispred sebe. Tenkovi i artiljerija bili su izvučeni na brda. Na svim putevima utrostručen je broj barikada na kojima su preko noći napravljene utvrde. Po uzvišenijim kotama, po kućama i zgradicama bili su postavljeni sijači smrti i snajperi. Gdje god su upirali svoje poglede, Bratunčani su vidjeli samo otvor cijevi koji ih je pomno pratio. Kolone bespomoćnih nadolazile su sa svih strana. Gonili su ih pješke, vukli kamionima, šleperima, autobusima...

U muslimanska naselja u okolini upadale su posljednje horde pljačkaša koje su ubijale i pljačkale ono što je preostalo od života i vrijednosti.

Grupe ljudi kretale su se iz jednog sela prema drugom. Jedni su presretani od drugih i razgovor je tekao ovako:

"Idemo u Glogovu."

"Ali tamo je sve spaljeno!"

"Idemo u Mihaljeviće."

"I tamo nema nikog i sve je spaljeno."

Ljudi su onda zastajali na sporednim putevima i šumarcima i tu bi se krili dok ih ne bi pronašli.

U samim prigradskim kvartovima, sa približavanjem kolona ljudi što su se slijevale odasvud, otpočela je stravična pucnjava na gradske kuće i zgrade. Kiša metaka lomila je stakla i cigle na krovovima, pravila rupe na fasadama, još sitno majsko lišće prštalo je i opadalo od stotina hiljada metaka koji su rešetali stabla. Ptice su izlijetale iz krošnji i nestale nekud. Vriska je dopirala sa

svih strana, plač djece koja su u strahu bježala iz zaklona i istrčavala na ulice. Sve je ličilo na pravi rat. Ali otpora nije bilo. Ni jedan metak od početka ubijanja do tada, niko od muslimana u Bratuncu nije ispalio protiv pomahnitalih komšija. Ni jedan hitac prema njima još nije ispaljen, ali oni su još uvijek surovi i to kao da ne primjećuju. Uostalom, srpski Radio Beograd javljao je neprestano o leševima koji su plovili Drinom...

Kolone Bošnjaka slijevale su se i skretale samo da obiđu mrtve koji su u strahu željeli pobjeći i ubijeni ostajali ležati na ulicama...

Bespomoćni beskrajni red staraca, žena, djece i muškaraca plakao je i koračao uz mrmoljenje, uz neobjašnjiv zvuk koji je ličio na haos u kojem bi morao nestati svijet. Okolo unesrećenih trčali su ubrzavajući hod naoružani Srbi, udarajući kundacima one koji bi izlazili iz reda, teturali i ubrzo se povlačili u kolonu.

Pljuštali su udarci šakama, nogama su udarane i žene i djeca. Sve se pomjeralo u pravcu grada.

Konačno, pred ulaskom u sami grad, pored Pilana, masa je postavljena u četiri reda i zatim se pružila poput zmije do samog centra grada u dužini od kilometar i po, a novi bespomoćni i preplašeni ljudi su i dalje pristizali. Sa druge strane ulice kretao se nešto sporije konvoj kamiona koji su vukli ratnu opremu, nosači raketa, transporteri. Iz ovih vozila izlazili su uniformirani, i najčešće pljuvali i udarali ljude iz kolone uz psovke svetinja.

Odjednom, masa je skrenuta u pravcu Stanice policije, a zatim prema gradskom stadionu. Od Policijske stanice do gradskog stadiona protezao se špalir uniformisanih u crno i maskirne boje. Stajali su sa osmijesima, u rukama i oko njihovih vratova bile su obješene kožne torbe. Ljudi su ulazili u špalir i onda im je oduzimano sve. Nakit, satovi, novac. Dokumenta samo usput.

"Skidaj, skidaj, balijo!", galamili su.

Preporučivali su onima do sebe:

"Eto ti dobre ogrlice", zatim imali vremena i da procjenjuju:

"To nije pravo zlato, nema pečata..."

Hladno i stručno kupili su sve to u svoje torbe i zatim se sa posljednjim dijelovima kolone razišli. Činilo se da su umorni i da više ne mogu stajati na suncu. Nakon dobro obavljenog posla uputili su se, kako su govorili, prema kafanama gdje su trebali alkoholom proslaviti svoje bogatstvo.

Kolona iz sjevernog dijela grada stigla je na kapije stadiona i ljudi su pred prizorom koji im se ukazao počeli zastajati. Stadion je bio pun muslimana koji su dotjerani iz južnih dijelova općine.

"Brže, bre bagro, brže", čula se zapovijed zbunjenim u koloni. Ljudi su satjerani uz zidove gradskog stadiona i ostali zbijeni. Hiljade izbezumljenih i suznih očiju gledale su u one što su dolazili. Na sjevernom dijelu stadion je imao tribine. Svuda okolo i po tim tribinama stajali su raskrečenih nogu uniformirani Srbi i držali oružje upereno prema beskrajnoj masi ljudi.

Posljednji muslimani utjerivani su u stadion oko podneva - 10. maja.

Još uvijek iz udaljenih sela i iz okoline dopirala je stravična pucnjava i poneka detonacija. Narod je govorio, plakao, dozivao se i pokušavao pronaći i vidjeti svoje preživjele prijatelje ili članove porodice. Sve je izgledalo kao čekanje pred sudom Božijim, kao trošenje posljednjih trenutaka ovozemaljskih.

U ovo majsko podne sunce je užareno peklo po pognutoj zgužvanoj, gomili. Ljudi su se znojili, njihova odjeća se lijepila uz tijela. Starice i djecu teško je bilo gledati kako skapavaju od žeđi na čistini. Mladić koji je krenuo tražiti vodu za svoju majku bio je udaren kundakom u vilicu i ona mu je slomljena. Kad se srušio, udarcima čizama odgurali su ga natrag. Žene koje su krenule prema stražarima bile su vraćene hladnim pogledima, opomenama i prijetnjama oružjem.

Čuvari koji su okružili stadion povremeno su odlazili u hladovinu, a zatim se vraćali i donosili vodu kojom su se posipali. Sve vrijeme djeca su plakala.

"Vode, vode", čuli su se njihovi glasovi. Niko nije mogao utišati plač beba. Tri-četiri Srbina u civilu ulazili su i začudo tješili ljude i razgovarali sa njima. Najupečatljiviji je bio čovjek koga su zvali Cvijetinom, a bio je nastavnik fizike i matematike. Znojio se i izgledao kao neko na ivici nervnog sloma.

Izvan stadiona čuo se lavež pasa, režanje i oštre komande. Jedan je vučjak bio napolju. Pred rat njegovi vlasnici dreseri bili su jedan Srbin i jedan Bošnjak. Sad je upotrijebljen i vodili su ga naoružani Srbi.

PLJAČKA NA STADIONU

Negdje oko dva sata na stadion su opet počeli dolaziti novi civili. Pričali su kako su im Srbi govorili da se nemaju razloga plašiti i da samo trebaju potpisati lojalnost novoj srpskoj vlasti. Kod Auto-moto društva arkanovci su autobuse presreli i izveli putnike napolje. Tražili su vrijednosti. Jedan od pridošlih pričao je kako su od njegove porodice uzeli čitavo bogatstvo. Od supruge zlatni lančić, tri burme, pet zlatnih prstenova, zlatnu narukvicu i suprugine zlatne minđuše, 250 DEM i gomilu dinara.

"Kako od nas, tako i od svih", rekao je čovjek i dodao: "Ne trebalo im..."

"Zapalili su lična dokumenta pred ulaskom u autobus. Ulazili smo u tri parkirana autobusa i jedan od arkanovaca, krajičkom oka sam primijetio, zamahnuo je da me udari. Izbjegao sam udarac. To ga je ražestilo i onda me je pokušao udariti nogom. Izmakao sam se, a njegova čizma pogodila je jednu stariju ženu iz Hranče kojoj je slomio ruku. U autobusima nas je bilo po sedamdeset. Opet, na ulazu dočekala nas je ova domaća bagra i tražila zlato. "Otkud. Kako?", pitao je razljućeni čovjek, a onda dobacio: "Za njih nema ništa, prokleto im bilo. I jednim i drugim".

"Za njih imaš još nešto najvrjednije - svoj život", rekla je jedna starija žena i razgovor se završio.

Među nas su počele ulaziti ubojice iz okolnih sela, Srbi, koji su zagledali po nama i počeli, pošto pokažu prstom, izdvajati najljepše djevojke. Uzalud su majke pokušavale sakriti svoje kćerke od požudnih pogleda. One u koje bi prst bio uperen prosto su otkidali od porodice i odvodili.

Žena od četrdesetak godina ostala je krvava i onesviješćena da leži, dok su uz vrisku odvođene njene dvije kćerke.

Stražari okolo uključivali su se da pomognu pohotnim. Udarali su kundacima i ispaljivali rafale. Desetak djevojaka je odvedeno. Sve osim jedne - zauvijek će nestati.

Onda su stigli pljačkaši. Nekako zvanično su izgledali i pokušavali od toga napraviti ozbiljan posao. Tražili su tek usput dokumenta. Predvodio ih je Bube Ristanović, od oko 23 godine, visok 190 centimetara, mršav, smeđ, bivši igrač fudbalskog kluba "Bratstvo" iz Bratunca. Stanovao je u naselju Selište i jedini među pljačkašima imao maskirnu uniformu na kojoj je pisalo "Srpska milicija". Bio je naoružan automatskom puškom. Došao je kod jednog od svjedoka sa torbom i pitao ga ima li šta od zlata?

"Imam srebreni lančić", rekao je mladić.

"Kakvo srebro", rekao je mrzovoljno i produžio.

Neko od njegovih pratilaca primijetio je da jedna od žena

Avdić Samir: »Ne dajte im vode, ugušiće se«, galamio je jedan starac. Mladić je uskoro, nakon prvog gutljaja, umro pred tv kamerom.

ima na lančiću privjesak od polumjeseca i zvijezde. Pogledao je, na trenutak se zbunio i onda rekao:

"Bacaj ovamo! Valjat će..."

Bez mnogo razloga Ristanović i njegova grupa, nakon temeljite pljačke dovedenih na stadion, izvukli su iz gomile Abida Avdića i njegovog sina Samira i poveli ih negdje. Niko nije znao gdje.

Dokumenta koja su pokupili uz sav nakit odnijeli su izvan stadiona.

Na neizdržljivoj vrućini, bez vode, ljudi su izgledali izgubljeni.Mnogi su spavali polusnom, omamljeni. Kad su pljačkaši nailazili, udarali su ih nogama i budili.

Debeljuškasta žena pogledala je lijeno prema njima i mužu, koji je polahko trzao za rame da je probudi.

"Fatima, traže nakit i satove. Vidjeli su ti lančić, moraš ga skinuti", govorio je čovjek blago.

Ona je mrzovoljno upitala:

"Šta? Opet pljačkaju!" Strgnula je i bacila lančić pred noge pljačkaša, zatim nervozno otkopčala sat, bacila ga prema istom mjestu i okrenula se na suprotni bok.

Druga starica, gluha, upitala je unuka do sebe:

"Šta treba? Tuku li, ili pljačkaju?"

"Pljačkaju", zavikao je unuk na njeno uho.

"Pljačkaju", odvratila je starica i onda dodala skidajući prsten:

"Ako pljačkaju, evo!"

"Sve vrijedno stavljaj ispred sebe. Kod koga nađemo nakit ili pare, ubijamo na licu mjesta..."

Ljudi su bacali nakit i novac ispred sebe, a grupa je kupila. Nikom nije bilo do nakita i zlata. Davali su ga kao da sa sebe skidaju teret. Bacali su umorni sve, samo da ih više niko nema nizašto upitati.

"Nemoj neko da nešto sakrije", razlijegalo se stadionom. "Nemoj bule da vam skidamo dimije..."

Uzimali su sve. Interesirali su ih ključevi. Premda su im govorili da su im kuće spaljene i da je ključ ostao kao jedina uspomena na kuću. Uspomena koju su željeli, ne

znaju objasniti zašto, sačuvati za sebe. Otimali su i to.

Kod jednog čovjeka u džepovima pronašli su porodičnu sliku. Trgnuli su mu je iz ruke i pogledali. A zatim razbucali.

"To mi je porodica", nije izdržao.

"Je li", ironično je zapitao naoružani...

Refik Begić, koji je stajao sa svojom porodicom na terenu do samih vratnica, izvukao je iz džepa 500 DEM i onda ih počeo presavijati. Konačno, kad ih je uredno presavio da su jedva stajale između dva prsta, sagnuo se i ugurao ih u zemlju. Okrenuo se, zatim, prema čovjeku do sebe i rekao zadovoljno:

"Da ih malo zakinemo..."

Muškarci su prozivani. Prvo su izveli Safeta Karića, Mirsada Karića i Rašida Hasanovića, zatim Hasana Ibrahimovića i Osmana Halilovića. Odvodili su ih, a niko nije znao gdje.

Samo jedan od pljačkaša kupio je dokumenta. Uglavnom su to bile lične karte i pasoši koje je on vješto ubacivao u

Karić Mirsad: Ti si »zenga«, oni su nosili »kanadanke«.

platnenu vreću, povremeno gledajući šta njegovi saradnici otimaju od nakita.

Prozvan je Kemal Osmanović i odveden u njemu nepoznatu veliku prostoriju, gdje je našao još desetak dovedenih ljudi. Pretukli su ga. Udarac nogom u stomak oduzeo mu je svijest. Kad se probudio, bio je sav u krvi. Jedan od mučitelja skidao mu je sat sa ruke. Pitao ga je:

"Koliko je sati?"

"Šest", rekao je nagađajući.

"Šest i dvadeset tačno", ispravio ga je.

Nakon nekoliko trenutaka u salu su ulazili ljudi, mnogo ljudi.

Drugi je pošao da ga udari.

"Hej", rekao je onaj što je uzeo sat. "Nemoj njega, dao mi je dobar sat." Više ga nije udarao.

Na stadion je dotjerano više od pet hiljada ljudi.

Ipak se sve umirilo. Nakon podneva, kad je počeo padati prvi hlad, ljudi su se umorni šetali i samo povremeno bebe i djeca su plakala, remeteći šapat koji je izgledao kao da nad travom treperi bezbroj insekata...

Još uvijek se oko grada čula pucnjava, i detonacije od Srebrenice. Znalo se, svi ovi što stražare oko nas, nakon što se obračunaju sa nenaoružanim narodom Bratunca, krenut će na Srebrenicu. Znali su da je Srebreničanima i onima što su tamo izmakli daleko lakše. Imali su sreću poginuti kao ljudi, u borbi...

Još jedan dan slobode su sanjali. Hoće li ikada dobiti priliku da se bore protiv zla? Hoće li ikada imati u rukama oružje uz koje neće dozvoliti da budu poniženi ni oni ni njihove porodice?

Slavoljub Bučalina, vozač "Vihora, ušao je u stadion i preko megafona objavio čudnu vijest: "Vi idete u razmjenu u Kladanj, a Srbi će iz Kladnja u srpski Bratunac."

Razgovarali su sa njima na megafon. To je bio jedini način komuniciranja i bilo kakvih saznanja od Srba. Sve ostalo se moglo saznati iz njihovih prijetnji, psovki, udaraca.

Pojavio se zatim čovjek kao kanarinac, u žutoj uniformi, visok, imao je oko 25 godina, smeđkast, čitao je sa papira imena ljudi koji uglavnom nisu bili na stadionu. Osim tri-četiri čovjeka od duge liste imena nije bilo ništa. Kanarinac je morao razočaran otići.

Refik Begić je bio prozvan i morao je poći u nepoznato. Možda u smrt. Izdvojili su ga i on je uputio posljednji pogled prema svojoj porodici. Primijetio je sliku koja ga je zaledila. U njegovog sinčića uperenu pušku držao je Nikola, čuvar dječijeg vrtića.

"Allahu dragi, šta se ovo događa?", pomislio je u trenutku odlazeći. Negdje na vratima zaustavio ga je nepoznati čovjek u odijelu i vratio ga natrag.

"Ti ne trebaš", rekao je mirno i uvjereno.

Vratio se sretan.

TRANSPORT U LOGOR

Bilo je 17 sati kad su megafonom naredili da se spreme. Ustajali su s nadom i strahom. Sve se nekako budilo iz tišine koja je bila zavladala sa umorom i osjećanjem beznađa, sad su bebe i djeca svojim plačom ponovo pravili napetost da će se nešto ozbiljno događati.

Stražari su prilazili i počeli gurati narod prema izlazu. Ponovo ista slika i isti zvuk haosa izdizao se nad Bratuncem.

"Brže, bre, balije! Brže!", jektalo je na megafonu i gomila se pokrenula mučno i tegobno.

Poslušno, masa je ubrzavala i kretala u lagahni trk.

Pred visokom kapijom stadiona ljudi su primjećivali da ih u strašnoj brzini odvajaju. Muškarce od porodica! Trgali su djecu iz naručja očeva, udarcima i guranjem. Muškarci su uzalud pokušavali da se pozdrave. Neki su ljubili djecu i dok su ih udarali, drugi uprazno pružali ruke. Žene su plakale i zvale imena svojih muževa. Nakon nekoliko udaraca i krvi koja bi prsnula okolo opiranje je prestajalo, a ostajao gorak plač i zapomaganje.

Bilo je muškaraca koji nisu znali na koju će stranu, ali su ih udarcima prestrojavali. Muškarce od 14 do 60 godina stavljali su po strani, sve ostale tjerali su prema Lamelama, naselju u Bratuncu gdje su čekali kamioni koji će ih deportovati dalje, u Kladanj. Sa kolonom koja je išla prema Lamelama odlazio je horski plač i kuknjava žena i djece koji su ostavljali očeve. Drhtanje hiljade glasova udaljavalo se u nepovrat, a iza tog udaljenog zvuka ostajala je prazna utroba gomile muškaraca pred stadionom.

Jedan od zarobljenih koračao je je prema stadionskoj kapiji pored svoje majke, starice od 70 godina. Kad su primijetili da odvajaju muškarce, starica se zabrinula:

"Naslonit ću se više na tebe", rekla je.

To je bila grješka. Njen sin bio je stariji čovjek. Izgledao je loše i mogao je možda proći da nije bilo ovog oslanjanja. Gdje čovjek mora biti plemenit, zvijeri su reagirale potpuno drukčije.

Kad su ih razdvojili, čovjek je samo osjetio kako je starica zadrhtala.

Odvojene muškarce, postrojavali su u kolonu po četiri. Ponovo udarci i bijes pomahnitalih Srba.

"Užurbano smo se prestrojavali. Koliko god smo ostali prazni, vjerovali smo da su naše porodice krenule u spas. Ništa nas više nije pogađalo. Bili smo spremni i na smrt. Straha je nestalo u trenutku. Odjednom smo svi bili sa istim osjećanjem da trebamo voditi računa samo o tome gdje se nalazimo. Golgotu ubijanja smo prošli, vjerovali smo dijelom duše, vidjeli smo tolike ubijene prijatelje, osjetili strah od neizvjesnosti. Sada kao da smo bili spremni na sve.

Ono šta se događalo u naseljima oko Bratunca i u gradu do tog časa bio je samo uvod u veliko zlo što se spremalo. Pretpostavljali smo, zlo će eksplodirati, ubrzo.

U trenutku, dok smo se prihvatali pravljenja kolone, jedan je čovjek, vidjeli smo, dobio udarac u zube i krv mu je zalila bradu. Vidjeli smo kako se nasmiješio i rekao pobjednički: Odoše prema Kladnju. Bit će slobodni...

Prema kraju kolone prelazio je Miroslav Deronjić, predsjednik Srpske demokratske stranke u Bratuncu. Imao je 38 godina i bio otac dvoje djece. Šta je on mogao osjećati? Šta misliti? Rodoljub Đokanović koga smo zvali Roćko, bio je predsjednik Vlade grada, imao je 40 godina i dvoje djece. Šta je on mislio u tim trenucima? Šta je osjećao? To su bila posljednja pitanja koja smo postavljali o njihovoj ljudskosti. Takvo nešto bit će nadalje smiješno, nepotrebno.

Kod Deronjića je kao i kod potpredsjednika njegovog SDS-a spavao u svojim dolascima u Bratunac vojvoda srpski Vojislav Šešelj. Šta smo od njega mogli očekivati!?!

Uz njih je bio i Branimir Tešić zvani Baka, zamjenik komandira Stanice policije. Imao je 36 godina i ljudski oblik."

Vratili su se početku kolone. Značajno kao da nadgledaju velike, uspješne javne radove, zaustavili su se. Miroslav Deronjić vrtio je ključevima nervozno kao poslovan čovjek. Jezikom je kružio i čistio vilicu.

U tom trenutku dogodilo se nešto neočekivano. Iz kolone je izašao bratunački imam efendija Mustafa Mujkanović i prišao mu. Sigurnim glasom pitao je:

"Šta ovo radite, gospodine predsjedniče? Kuda nas vodite?"

Pogledao ga je začuđeno, a zatim oči pune prezira, okrenuo prema stražarima koji su dozvolili da mu bilo ko priđe.

"Nema problema", odgovorio je. "Idete na sigurno. Ne brinite se."

Pristizali su novi naoružani Srbi, zarasli u brade, masnih lica, staklastih očiju, izgledali su kao divlje pleme koje od svih ostataka civilizacije na sebi ima vojnu uniformu i pušku.

Kolona u kojoj je bilo 750 muškaraca se pokrenula. Iz brzog hoda polahko je ponovo tjerana u lagani trk. Niko nije bio siguran gdje ide. Samo ljudi iz Suhe koji su noćima slušali krike i zapomaganja, stalno brundanje kamiona koji su odlazili i dolazili pred osnovnu školu i hangar, škripu točkića na ulaznim vratima hangara i tupi zvuk lima koji se pregiba, samo su oni osjećali zebnju u krvi... Zebnju koja se širi i obuzima svaki dio čovjeka...

Kolona je pri kraju puta prema osnovnoj školi i zgradama okolo počela trčati uz stalne udarce i strahovito obezbjeđenje. Razdvajaju ih u hodu i nakon toga trčkaraju po dvojica. Bilo je deset minuta do 18 sati kad su stigli u školsko dvorište, zadihani, mokri od znoja. Nekima se krv

cijedila od udaraca niz tijelo i miješala sa znojem. Usne su bile suhe i jezik slijepljen za nepce, tvrd i odebljao od napetosti i nedostatka tečnosti.

U isto vrijeme u sali osnovne škole sjede tri čovjeka, dva u crnoj uniformi i jedan u maskirnom odijelu. Sva trojica poznata su ljudima iz zločina koji su se događali u naseljima oko Bratunca.

Iza njihovih leđa ležalo je dvadesetak ljudi, izmrcvarenih i pretvorenih u gomilu krvavog mesa.

"Ovdje više nemaš šta ni ubiti", rekao je Makedonac pokazujući palcem iza sebe.

Na vratima je stajao jedan bratunački Srbin.

"Bit će, ne brini se. Upravo dolazi prava tura za vas... Svježe meso..."

Sa vana su dopirale oštre naredbe i tupi udarci.

Više od dvije stotine komšija Srba stajalo je sa puškama u rukama i naređivalo da se uđe u osnovnu školu.

Iznenada se pojavila trojka. Stajali su pored vrha kolone.

"Kleknite na koljena i pomolite se sali da uđete u nju", čulo se kako nam malehni Makedonac naređuje.

Na njegove riječi kao mačke bacili su se na nesretnike bratunački Srbi i zagalamili:

"Klekni, klekni, sali se pomoli!!!"

Pognuli smo se i počelo je stravično udaranje po glavama. Odjednom su zablještale bijele drvene palice koje se koriste samo kao držalice za sjekire i poljoprivredni alat. Začuli su se novi jauci. Tukli su nas i razmahivali lijevo i desno. Gotovo svi smo povili noge, poneki na jednom koljenu klečeći, treći su jednostavno legli i oni su najmanje bolno prošli. Niko više nije znao ko će kako proći. Činili smo ono što smo morali. Nećemo imati nikakvo pravo na borbu. Čovjek koji je letio sa visine od dvadeset-trideset metara ima nekakvu mogućnost da će preživjeti. Mi nismo imali ni nade ni mogućnosti. Bili smo okruženi ljudima koji su nas poznavali, kojima nikad nikakvo zlo nismo uradili. Ali bili su to ljudi "kojima je Bog stavio katanac na njihova srca". Njihove oči igrale su prazne kao nad

provalijom, njihovi pogledi bili su puni mržnje bez sadržaja, njihova želja za ubijanjem, za uništavanjem nas koji smo pripadali islamu, zbunjivala je. U njih se uselio mrak i mi smo njihovo ubijanje mogli objasniti samo našom Knjigom Časnom, gdje je sve zapisano, čak i ono što će se nama dogoditi.

Danas sigurno znamo. Bili su to ljudi bez Boga, sve je u njima bilo živo, valjda su imali krv, mi je nismo vidjeli, valjda su imali utrobu koja je radila, mljela hranu, koja se pokretala po svojim zakonima, valjda su imali ljudsko lice, svoje radosti i tuge. Može biti da su sve imali, ali Boga u sebi nisu nosili. Tačno smo prepoznavali među njima one u koje je dopirao Svemogući.

Oni su radili drugačije, po svojoj savjesti, oni su gledali drugačije čak i kad su nosili iste uniforme koje su nosile naše ubice."

"Mi nismo bili nepravedeni već oni sami prema sebi..."

"Oni su uništavali gradove u određeno vrijeme, nijedan narod ne može ni ubrzati ni usporiti konac svoj..."

"Njima je upravljao neko drugi. Oni su u sebi nosili nekog drugog, u svojim praznim srcima ostavili prostore za nešto suprotno od Božijih uputa za ovaj svijet. U svojim mozgovima oni su imali biće koje je upravljalo njihovim rukama, biće koje ih je pokretalo na zlo. Bilo je dovoljno pogledati njihove oči i vidjeti da one ne pripadaju ljudskom rodu, njihov razum nije došao od Svevišnjeg. Ništa njihovo nije bilo njihovo. Mi koji smo preživjeli Božijom voljom sve to danas znamo. Neobjašnjivo zlo koje su činili moglo se razumjeti samo vjerom u Boga. Oni su bili djeca Iblisova."

"Po našim pognutim tijelima i glavama pljuštali su udarci i krv svakog od nas prskala je i prelazila sa jednog na druge. Najmanje nas je oblivala vlastita krv. Tako će biti nadalje. Pretvorit ćemo se u gomilu koja će biti tamnocrvena i crna, čak i oni koji nisu udarani posipani su tuđom krvlju.

Jesmo li tada bili jedno?

Bili smo pognuti, skrušeni, sa podvijenim nogama, a oni su nas udarali. Sjedali smo u redovima kao da smo u tim trenucima bili u svojim hramovima, pred svojim Bogom. Mnogi su učili."

"Tebe, Allaha, Gospodara svjetova hvalimo, Milostivog, Samilosnog, Vladara Dana sudnjega, Tebi se klanjamo i od Tebe pomoć tražimo; uputi nas na pravi put, na put onih kojima si milost Svoju darivao, a ne onih koji će protiv tebe srdžbu izazvati, niti onih koji su zalutali..."

Sjećat ćemo se. Ubijali su nas, mučili su nas, nastojeći ponoviti, valjda nesvjesno, naše obrede.

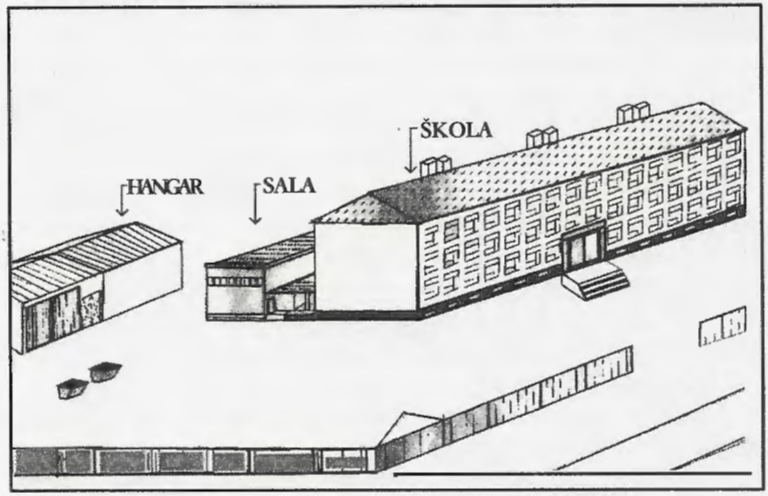

Crtež Osnovne škole "Vuk Karadžić" u Bratuncu, u kojoj je izvršen kolektivni zločin nad bratunačkim muslimanima.

ULAZAK U LOGOR - ŠKOLU

"Ustaj balijo, kreni bagro, u školu, školu, školu..."

Podizali smo se i ponovo u koloni kretali prema holu. Prolazili smo ispod širokog natkrivenog dijela koji je povezivao zgradu škole sa svlačionicama i salom. Već tada, vidjeli smo pored ulaza u školu desetak leševa ljudi koje nismo mogli prepoznati. Prestravljeni, zagledali smo beživotna tijela koja kao da je prekrio mrak spravljen od mješavine krvi i plavocrvene boje kože pod kojom je tkivo od udaraca bilo truhlo.

Spustila se prva večernja sumaglica. Mislili smo i nadali se da ćemo dolaskom noći zaspati. Jer, trebalo se probuditi iz košmara, a on nije prolazio. Poneki leševi bili su prislonjeni na bijele zidove škole uprskane krvlju. Prolazili smo u kolini po dva, a bat naših koraka odjekivao je holom, uz naše teško i prekidano horsko dahtanje...

Meho Karić stalno će se moliti. Nikad, ni jednom riječju samo za sebe: "Bože Svemogući, ti spasi nas, spasi nas..."

Već tada prolazeći pored leševa znao je: Oni će biti samo nijemi promatrači svega što se bude događalo, jer nikakvog izlaza nije bilo. Bit će satjerani u ćošak, satjerani poput životinje koja se nema čime braniti i čeka svoj kraj.

Prolazili smo kroz uski hodnik, pored svlačionica u kojima su ležali leševi. Zidovi uskog hodnika bili su umrljani krvlju kao da je neko iz posude pljuskao po kreču praveći mutne fleke. Bat koraka je još zvučnije zatoptao u zgradi.

Podovi svlačionica bili su premazani debelim slojem ljudske krvi, poput tepiha i nigdje se parket nije vidio. Visoko, ponekad čudno visoko po zidovima vidjele su se

mrlje od krvi. Bože, šta je ovo? Komadi ljudskog, valjda ljudskog mesa, bili su skupljeni na gomilu pored kante za smeće u WC-u gdje su nad porculanskom šoljom opet ležali leševi nabacani jedan na drugi.

U svojim nozdrvama osjetit ćemo tada čudan smrad raspadanja krvi i ljudske materije koji nas nikad neće napustiti. Mjesecima i ovim godinama iza toga govorit ćemo sebi: "Šta je tijelo, posuda, obična posuda za tečnost, ružna materija koja se sprema za raspadanje da bi se duša oslobodila zauvijek."

Taj smrad raspadanja krvi i tkiva bio je smrad smrti. Smrt je poniženje. Smrt je ponekad razumjeti taj nagon tijela ka svom raspadanju. Možda se zato čovjek nje plaši. U gene naše utisnut je užas tog poniženja. Kao priča o medu koji je ostajao hiljadama godina u posudama koje su truhnule, hrđale i osipale se u prašinu. Samo je med ostajao isti...

Sala je bila izgrađena prije trideset godina i imala je pod od već nagriženog parketa. Naše horsko dahtanje i huktanje zvučalo je dugo, istrajno u ovoj akustičnoj prostoriji. Naši krici, jauci bit će produženiji i oštriji. Postat ćemo robovi ove prostorije u kojoj će ubijanju ljudi biti pridodati jezivi, ledeni zvuci...

Sala je bila duga 18 koraka, široka deset. Zbijali su nas desno od ulaza. U krugu centra bio je postavljen čvrsti drveni školski sto, nizak i sa širokom tablom. Koševi ispod kojih ćemo stajati bili su bez mrežica, reket se nejasno nazirao iscrtan crvenom bojom po parketu. Tamo u ćošku, desno od ulaza, nalazili su se razboj i kozlić. Tu iza kozlića ući će tri čovjeka Hamed H., Safet B. i Asim K. Oni će biti zaštićeni i sve vrijeme neće izvirivati. Rizik takvog postupka bio je veliki. Ako ih pronađu, sigurno će biti mučeni i ubijeni. Sve je samo pitanje izbora. Oni će nekim čudom ostati netaknuti. Dolje, ispod drugog koša, ležalo je dvadesetak beživotnih tijela, tamnih i izobličenih. Svako od nas je pomislio: "Mrtvi su"... Ali se ubrzo začulo naređenje:

"Hej, ustaj, ustaj, ustaj!"

Tri čovjeka su prišla i tukla hladnokrvno nogama izmrcvarene. Zbunjeni, posmatrali smo kako se izobličena lica pokušavaju ustati, pokazati. Komadi mesa visili su na njima. Rasječenih lobanja, sa brazgotinama na obrazima, sa tegobnim otocima na kojima su se skorjeli ugrušci krvi, jedva su se kretali. Samo po sjećanju, po odjeći mogli smo prepoznati Bratunčane. Vidjeli smo kako je Mirsad Karić podizao Saliha Salkića, krupnog i snažnog čovjeka. Mogli smo primijetiti kako preko pantalona izlazi tanak mlaz krvi iz rupe na njegovom koljenu.

"Uza zid, stoko! Ruke gore, dlanove na zid!" Tijela su se prevrtala, a mi iz gomile prepoznavali smo braću, sinove, rođake.

Uglavnom, samo po pokretima i boji odjeće koju su nosili. "Jebem vam majku balijsku. Jebo vam Alija majku!" Makedonac je prišao i udarao čeličnom šipkom po koljenima Fejzu Raškaja, pekara: "Ispravi noge, nisi u džamiji. Hajde!!!"

Salkić Salih: Čovjek sa istim imenom i prezimenom ubijen je na najsvirepiji način.

Gotovo sve su to bili ljudi koje su odveli prije tri sata sa Stadiona. Sad su stajali s naporom, izobličeni, okrenuti prema zidu. Hakija i Ishak Karamujić, Kiram Ahmetović, Fejzo Raškaj, Nedžib Raškaj, Ismet Husić, Hasan Ibrahimović, Izet Ahmić, Abid Avdić, Samir Avdić, Kemal Gušić, Osman Alić, Hašim Husić, Mirsad Karić, Ramo Hodžić, Hajrudin Džafić, Salih Salkić, Mehmedalija Salihović, Safet Karić...

Iz naše grupe koja je ulazila u salu izdvojili su dvadesetak ljudi koje su odveli u hangar što se nalazio udaljen desetak metara od lijevog zida sale. Moglo se sve čuti šta se događa.

"Klekni na koljena! Okreni se zidu!"

Čuo se glas Makedonca:

"Sve ću vas pobiti, majku vam vašu!"

Zatim odgovor:

"Ne diraj te ljude, nisu oni za ubijanje!"

Mali brkati čovjek Makedonac udarao je konopcem po njima i odjekivalo je kao pljusak. Među njima pronašao je jednog neobrijanog:

"Jebem ti mater, šta glumiš četnika! Skidaj se da ti sečem testise!"

Milenko Prodanović Mrki nije dozvoljavao ubijanje. Stajao je pogledajući prema Makedoncu i mjereći njegove pokrete. Čovječuljak se nije odvajao od puške. Pokoškali su se, jer je Prodanović tražio da ih vrati u salu. Čovječuljak je tjerao svoje.

Zatim se ponovo začuo fijuk konopca i tupi uzdasi. Ponovni Prodanovićev zahtjev vratio ih je u salu. Uskakivali su među nas uz udarce koje su primali duž hodnika.

Selmanu Ramiću prišao je jedan od mučitelja i upitao ga:

"Zašto nosiš crnu košulju. Jesi li ti Srbin?"

"Nisam."

Uslijedio je udarac šakom u arkadu.

"Skidaj to!" Skinuo je košulju i spustio pod noge.

Muhamedu Osmanoviću i Halidu Hodžiću ugurali su zapaljenu petardu u usta. Muhamed je pljunuo prije nego

što je eksplodirala. Halidu su nepca izgorjela. Muhameda su odmah izvukli i stavili uz zid sa ljudima koje su premlaćivali.

I ponovo, po ko zna koji put, pljačka.

"Znamo", galamili su, "znamo da imate kod sebe vrijednosti! Sve stavljaj na gomilu! Izlazi i davaj! Sva dokumenta ispred! Ubijamo ko ostavi bilo šta u džepovima!"

Izlazili smo i stavljali sve što smo imali. Ispred nas stajali su oni prezirno gledajući ako bi ko izvadio samo ličnu kartu ili kakav papirić, a oči bi im zaigrale kad bi vidjeli nakit. Kome je ostao sat, uzimali su i mjerkali. Ako ne bi valjao, bacali bi ga pod noge i onda polukružnim pokretima gnječili.

Lične karte i bilo kakva druga dokumenta bacali su u kantu za otpatke koja se nalazila lijevo od vrata. Pare su odmah stavljali u džepove. Posebno su tražili ključeve od automobila. Otimali su cigarete, upaljače, novac, vozačke dozvole. Ako bi ko imao pasoš, obradovali bi se najviše...

U toku deportacije, Fahrudinu Omeroviću, dok je ulazio u autobus, neko je iz ruke istrgnuo dvije kutije "marlbora". Kad se okrenuo, ugledao je ubicu Makedonca. Smješkao se. Upamtio ga je i kasnije će njegova smrt visiti u zraku...

Bilo je to zatišje. Premjeravali smo salu. Na stolu su se nalazile čudne sprave. Upoznat ćemo ih kasnije.

Bile su tu drvene palice koje su proizveli dva dana prije u fabrici stilskog namještaja. Duge su oko metar i dvadeset centimetara, na svakih desetak centimetara sa zadebljanjima. Jedna čelična šipka prečnika oko tri centimetara, sprave za davljenje, sa dva paralelna užeta, dužine oko 80 centimetara, na krajevima sa drvenim komadićima od po dvadesetak a prečnika četiri centimetra.

Bilo je tu još nekoliko vrsta noževa i omči od žica sa drvenom polugom za stezanje. Najstrašnije za nas izgledao je nož za guljenje lica, oštar poput žileta, kriv. Njega su upotrebljavali u hangaru i svlačionicama i mi smo kasnije

gledali ljudske zguljene lobanje. Možda su to radili da bi nakon mjesec-dva, ako bude potrebno, ti leševi izgledali kao stari, raspadnuti.

Ovaj nož za guljenje lica Srbi su upotrebljavali i u prošlim genocidima nad muslimanima. Skidanje skalpa i guljenje lica bilo je često u prvom genocidu nad muslimanskim življem u Beogradu. Masovnije je rađeno u drugom svjetskom ratu.

Mnogi će iz ove sale upamtiti običan kabl od pegle presavijen, a pri dnu svezan u debeli čvor. Neko se morao dobro potruditi da od običnog kabla napravi takvu spravu za mučenje. Gdje bi udario taj čvor, ljudsko meso je obavezno truhnulo.

Bile su tu i dvije, 80 cm duge cijevi, šuplje, nevjerovatno teške i tvrde. Mnogi od vozača prepoznat će poluge za hidrauličnu dizalicu. Donesene su iz susjednog hangara za opravku motornih vozila. Donio ih je mali čovjek u žutom kačketu, koji je govorio makedonskim naglaskom: "Gledaj ih", rekao je, "ovo je prava stvar za balije..."

Ispred hangara istovarali su nešto uz lupnjavu. Bila su to dva kontejnera za smeće u koja će, kasnije ćemo saznati, bacati ljude i paliti ih.

Već tada, od dvadesetak ljudi što su ušli u hangar mogli smo saznati da se tamo nalazi tridesetak leševa, a da su zidovi, ionako masni od mašinskog ulja, bili krvavi.

Oni što su prije nas dovedeni i mučeni još su stajali uz zid. Povremeno bi se neko od njih srušio, a ostali bi ga pridizali.

Napetost je rasla, znali smo da tek sada predstoji nekakav užas. Slutili smo, nešto strašno će se dogoditi. Šta, to nismo mogli pretpostaviti.

PRVI SATI U LOGORU

Odjednom je neko od Srba zavikao:
"Predstava može početi! Sve je spremno!"
Poput zvijeri krenuli su na nas. Suludi, kakvi su, potrčali su prema stolu, dograbili motke, palice, željezne šipke i počeli sa udaranjem. Do sredine sale smo stajali u prvim trenucima, a oni su zamahivali kao u transu, od čega smo se rušili i gubili dah. Šibali su nas motkama i pokušavali sabiti što više ispod koša lijevo od ulaza. Zbunjeni, i ne znajući da to od nas traže, povlačili smo se pod udarcima, obliveni krvlju.

Hropac i krici više neće prestajati na ovom mjestu. Sve više tupi udarci u ljudsko meso ličit će na jauk, na instinktivni ljudski vrisak. Kao da je meso odzvanjalo i davalo glas bola.

Zbijali smo se, a oni su i dalje udarali po ljudima u prednjim redovima.

U sali je bio pakao. Vrelina je izlazila iz nas, para iz nozdrva na usta, sve se pušilo, iz naših tijela, iz glava isparavala se kao iz grotla, kuljalo... Ljudi su se rušili, padali jedni na druge. Već čitav dan bili smo bez vode. Smrad znoja, isparenja iz tijela, prašina, pravili su sumaglicu iza koje se jedva vidjelo. Noć je padala i malo dnevne svjetlosti probijalo se kroz prozore na sali, koji su se uzdizali dva i po metra od poda. Počeli su tući i one koji su još stajali oslonjeni na suprotni zid. Dovlačili bi žrtvu na sredinu, skidali do pasa , a onda presavijali preko stola i udarali. Makedonac je prišao i iznad naših glava počeo pucati rafalom. Saginjali smo se, propadali, vidjeli smo kako je

metak čovjeku ispred nas svih rasturio lobanju i opet je krv poprskala po nama. Iznijeli su ga. Trzao se i još davao znake života.

Prišao je i Bane Topalović, u crnoj uniformi, i pucao iz pištolja iznad naših glava. Konačno, svi smo bili zbijeni, ležali jedni na drugim, stiješnjeni. Odjekivali su udarci i bol mesa. Ljudi su počeli govoriti. Jedni drugima govorili su kako ne mogu disati, kako im je teško. Poneko bi se` izvinjavao što sjedi na onom drugom. Čulo se krkljanje, šuštanje, svi su pričali, ponajviše su ljudi razgovarali sa samim sobom, monolog će nadalje neprekidno trajati. Često će to biti nevezana i tegobna priča. Riječi će iz stiješnjenih izlaziti kao olakšanje.

Dragana Marića poznavali su tek poneki mlađi. Igrao je fudbal. Dolazio je u Bratunac sa ekipom iz Milića. Sad je držao drvenu palicu u rukama i stalno nešto poput svih nas govorio za sebe. Zatrčao se, poskočio i počeo hodati po našim glavama i udarao nasumce, okrećući se. Pridružio mu se Topalović i zamahivao još žešće. Po nama zbijenim

Salkić Nurija: »Hodali su po nama i udarali nas krvnički«!

hodali su zatim kako su htjeli. Još nekoliko njih sa palicama skočili su na naše glave i tukli nas. Nakon svih podijeljenih udaraca ljudi su i dalje mrmljali i to romorenje kao da je naše dželate još više gnjevilo. Niko nije mogao zaustaviti haos u kojem je svako morao tiho jecati, pričati nešto samo za sebe, šaputati, mrsiti, stenjati, plakati, sve to slijevalo se u jedan huk 750 ljudi koji su govorili jezikom beznađa i nesreće. Tako će nam se duše gubiti u paklu, govorili smo...

Bilo je sparno. Predstava je počela, ali u predstavi nije bilo predviđeno da se i dželati znoje i da im je teško. U salu je ušao Zoran Milosavljević Kokara, arkanovac, Srbin koji je ratovao na Vukovaru. Uzeo je čeličnu šipku u ruke i pitao:

"Ko je od vas najviši da porazbija ova stakla?"

Javio se Ahmet Karić, uzeo šipku i razbijao stakla. Kokara, koji je imao crni pojas u karateu i bio krupan i snažan, okrenuo se prema ubicama koji su pili pivo u ćošku sale praveći kratak predah nakon napornog posla.

"A vi izlazite napolje! Van, kad kažem!"

Izašli su gotovo bez riječi. Kad se nešto kasnije vrate, Topalović će ironično reći:

"Što je opasan ovaj vaš karatista."

Nakon toga se nasmijao, karakteristično rastežući uglove usana.

Bio je gotovo bolestan od svoje sujete. Previše se pravio važan da bi priznao da je bilo ko iznad njega.

Premda je sve to bio dio igre ubica protiv gomile određene za masovnu smrt.

Sa praskom i lomljavom stakla činilo se da će nam biti lakše i da u salu prodire svježiji vazduh. Po našim glavama rasipale su se krhotine stakle. Sa suprotnog krova jedan njihov snajperista gađao je sijalice i porazbijao sve osim jedne.

Tada smo ponovo čuli njihovu svađu i udarce. Milenko Prodanović Mrki udarao je stražare toliko da smo mi u salilogoru mogli čuti.

"Zašto ste polomili sijalice?", galamio je Prodanović.
Stražari su jaukali i čini nam se bježali.
Ubojice su se ponovo vratile.

Izvukli su iz gomile četrdesetpetogodišnjeg Omera Muhića, svukli ga do pasa, presavili preko stola i počeli udarati. Omer je bio konobar u "Podrinju". Poslije silnih udaraca gurnut je i bačen na isto mjesto na početku gomile. Sručio se i ostao ležati. Izveli su zatim Husniju Hadžibulića, koji je imao tek 30 godina, i bijesno ga tukli. Kad se onesvijestio bacili su ga na vrh gomile, na naše glave i morali smo ga uvući među nas. Izvodili su ljude kao da u svemu tome postoji nekakav red. Tukli su do kasno u noć. Izgledalo je kao da se tri dželata, Makedonac, Bane i Marić, ne znaju umoriti. Nakratko su opet izašli.

U salu je ušao Rajko Vasić i ponovo je počelo pucanje iznad glave i zbijanje. Oni naprijed povlačili su se i prosto presovali one iz zadnjih redova. Ljudi su tonuli i gubili se ispod nogu. Safet Đelić je stavio ruke ispred sebe jer je u trenutku ostao bez daha. Pritisnutih prsiju ugledao je kako se Osman Salkić gubi i propada pod noge gomile. Jedna Osmanova ruka bespomoćno je visila i tražila spas. Tonuo je kao neko ko se davi u vodi. Safet je istrgnuo, oslobodio svoju ruku i uhvatio njegovu. Držao je koliko je mogao, a onda je ruka mokra od znoja kliznula. Osman je nestao pod nogama onih oko njega. Svako je pokušavao spasiti nekoga. Vasić je stajao ispred, mijenjao brzo rapove i ispucavao rafale plašeći one naprijed. Ljudi su ostali zbunjeni, jedni na drugima. Čulo se krkljanje. Gomila je huktala, čula se čudna rika. Vasić je zatim prišao i crvenom kredom ispred nas povukao liniju.

Gomila se i dalje komešala. Ljudi su pretvarani u živu kašu, u tijesto. Ako je ko potonuo ispod nogu, više se nije ustajao. Jedan je čovjek iz grupe izmasakriranih primijetio kako je Mustafa Delić, snažni i čvrsti čovjek što je radio kao šumar, kliznuo sa dna na početak gomile, pa se opet vratio na dno. Ljudi jednostavno nisu mogli upravljati svojim kretanjem. Mustafa će kasnije pričati kako je želio

da padne pod noge, da ga gomila proguta i da izumre konačno. Kad su naredili da sjednu, osjetio je da neko leži ispod njega. Sjeo je, premda je ispod sebe osjećao još uvijek živo tijelo. Ko je bio ispod njega, kao i ispod mnogih drugih, neće nikada saznati.

Zbijeni, jedva su disali. Tako presovanih tijela, našli su se kao ulovljeni u mrežu. Više se nisu mogli ni pokrenuti, niti su to željeli. Ko je smislio ovako nešto? Mnogo kasnije pričajući sa ostalim logorašima vidjet će kako je sa svima njima rađeno na isti način. I oni iz prijedorskih logora Keraterma, Manjače, Omarske, oni iz vlaseničkog logora Sušica, iz brčanskog logora Luka, iz "Alhosa" kod Zvornika, oni iz Foče, Višegrada, iz desetine drugih velikih logora koje su Srbi pravili po Bosni, zbijani su na isti ovakav način. Slično su u hercegovačkom logoru Dretelj pokušali napraviti bojovnici HVO-a, gotovo po identičnom uzorku. Svi oni su osjećali isto: beznađe, čekanje na kolektivnu smrt. Bili su zarobljeni sami sobom, jedni drugima, a oni u prednjim redovima slobodni da nešto učine stajali su pred cijevima stražara. Oko sale bila je ograda, a tamo iza, oni koje budu izvodili kopat će rovove na koje će namještati čuvare.

Na dva mjesta bit će napravljena puškarnica za mitraljeze.

Od sto pedeset do dvije stotine naoružanih stražara stalno će boraviti pred školom-logorom.

Ko je ovo mogao smisliti? Onaj koji dobro poznaje ljudsku dušu, a duše nema. Taj, zasigurno!

"Ovo je linija koju ne smijete preći. Ako pređete, bit ćete ubijeni."

Ispred je postavljena daska na kojoj vježbaju djevojčice.

Rajko Vasić je zatim naredio da mu se napravi špalir do desnog ugla. Nismo znali šta hoće. Kako nismo uspijevali ni da se maknemo, jer je između nas bilo samo toliko prostora da udahnemo dijelom pluća, on je krenuo preko naših glava. Negdje u uglu, stojeći na ljudima, zapalio je fitilj na obloj ručnoj napravi koju je nakon toga ispustio.

Ubrzo, sa tog mjesta počeo je kuljati dim. Vasić se vratio, mirno šetajući po nama. Žućkast, plavi dim širio se brzo. Nismo mogli znati šta je u pitanju. Mnogi su kašljali, nekima su potekle suze. Dim se pravilno raspoređivao duž sale i kuljao u sve uglove. Nakon nekoliko minuta bili smo u čudnom stanju. Ravnodušnost, čak veselost obuzimala nas je i nagonila na pomirenje sa ovim što se događa. Dim je ulazio i izvana, kroz polupana stakla i mi smo bili opušteniji u prvi momenat. U sali je kuljalo dvadesetak minuta. Nakon toga se sve umirilo.

Nedostajalo nam je opet vazduha. Većina je disala piskavo, šuškavo, bili smo pred kolapsom, glave su nam se ljuljale, mnogi su gubili svijest, za trenutak, pa opet postajali svjesni i opet se gubili.

"Hoću da umrem", čuli smo čovjeka kako plačnim glasom govori.

Iz hangara su neprestano dopirali krici i pucnjevi. Kamioni koji su dolazili dovodili su ljude koji su odmah zatim bili trpani u hangar. Slutili smo da se tamo nešto užasno dešava, iako obuzeti mučenjem i gušenjem u sali. Sve vrijeme po nama je padala prašina i komadi od kreča i maltera sa izbušenog plafona. Kašljali smo, a prašina i para iz nas nisu se stišavale.

MASAKR JE POČEO

Ponovo su se pojavili mučitelji: Bane, Marić i Makedonac. Na svjetlost jedne lampe izvodili su ljude. Ubijanje je moglo početi.

Bane Topalović izvukao je čovjeka i udarao ga. Odjednom je nastala tišina. Jecaji koji su dopirali sa sredine od stola naglo su prestali.

Znojav, u crnoj odori, okrenuo je usporeno glavu prema nama. Gledao nas je dugo i nejasno.

Abid Avdić, mladić, mogao je ostati živ, jer je bio u dijelu gomile koji nisu prozivali za prebijanje ili smrt. Sjedio je iscrpljen sa grčem na licu. Mladiću Hamču povjerio je pola sata prije toga:

"Ne mogu više gledati ovo mučenje."

Topalović je zrikao prema nama sa podsmijehom:

"Ima li neko ko bi želio da ga tučem?", procijedio je otegnuto.

Nastao je tajac. Hamčo je primijetio kako Abid želi ustati. Uhvatio ga je za ruku.

"Imam ja, mater vam četničku!", istegnuo se.

Požurio je preskačući preko naših glava. Stao je pred njih i rekao:

"Prokleti bili, četnici!"

Topalović je zamahnuo i začuo se tup udarac. Pognuli smo gotovo svi glave. Ponovo smo čuli istu psovku. Abid se podigao sa ispružena dva prsta u vazduhu. Pritrčali su i ostali i pet ljudi ga je tuklo u isto vrijeme. Hrabro je podnosio udarce. Nakon nekoliko teških udaraca, savio se i pokrio rukama glavu. Kad su se umorili, a prvi put po njihovom teškom disanju primijetili smo kako su se

umorili, Topalović je izvukao pištolj i pucao mu u glavu tri hica. Nekakva sjajna, bistra tečnost iscurila je iz lobanje po parketu.

"Kupi ovo sve sa patosa i neka bude čisto za dva minuta!", uperio je Topalović prst u dva čovjeka.

"I ti...i ti ga iznesite!"

Dva čovjeka koja su skinula košulje i očistila dno sale uzeli su, jedan za ruke, drugi za noge mladića Abida i iznijeli ga. Raskopana glava vukla se po patosu, a neki su iz gomile govorili kao sa brigom:

"Podigni mladića, podigni!"

Ali nosači su bili iscrpljeni i nisu imali snage da takvo što učine. Je li iko od brižnih tada pomislio koliko njihova pažnja ima smisla? Vjerovatno nije. Sve je, uostalom, u logoru postajalo normalno. U nama je ostala nešto ružno poslije Abidovog ubojstva. Bili smo spremni, bar većina, da se odupiremo. Koliko možemo. Kako? Nismo znali.

"Oh, gorim, Bože, gorim i hoću da umrem", čulo se zapomaganje. Taj je čovjek među nama disao dubokim uzdasima, gotovo kreštanjem. Njegovo lice bilo je napuhano kao mjehur. Bilo ga je nemoguće prepoznati. Činilo se kao da će taj mjehur, siv i sa crnim podlivima, svaki čas prsnuti.

Odmah do njega čuo se glas: "Umukni više, molim te, umukni!"

Abe je skinuo majicu sa sebe i cijedio je nad ustima Šabana Hodžića pokušavajući ga spasiti od kolapsa.

Dva čovjeka koja su odvukla mrtvo tijelo Abida Avdića nisu se više nikada vratila u salu.

Iz hangara su dopirali krici i stalna pucnjava. Ponekad su se čuli samo ružni, oštri udarci.

Onda su izvodili ljude i tukli ih po testisima, lupajući odozdo palicama, urlajući: "Nećete više praviti djecu, balije!"

Tu u gomili ljudi su morali mokriti. Mnogi su bolno, praveći grimase, mokrili samo krv.

Onda su izveli Šabana Memiševića.

Šaban je imao 48 godina. Topalović je počeo gnječiti njegovo tijelo drvenom palicom. Priskočili su i ostali. Dugi i teški udarci su padali po čovjeku. Masa se nije mnogo obazirala. Primjećivali smo nešto drugo, recimo, da udaraju teško i sporije.

Topalović je izvukao pištolj. Pucao je jedan metak u Šabana. Činilo se da nije dovoljno. Još uvijek je bio živ. Vidjeli smo kako ga je izgurao polumrtvog napolje.

Ljudi kojima je naređeno da iznose beživotna tijela, na ulazu u hodnik spazili su da je nečija ruka završila posao nad Šabanom Memiševićem.

Jedan je čovjek sva mučenja i ubojstva pomno posmatrao iz prvih redova. Njegovo masno lice sjajilo se više od ostalih u polutami jedine svjetiljke. Visok 175 centimetara, rijetke kose, tegobno je podnosio to što se zbivalo pred njim. Ako iko nije pripadao ovom svijetu užasa, nije Mujo Nukić. Premda je imao porodicu u gradskom predgrađu Suhoj, žurio je po kafanama sa svojom violinom i gdje god bi začuo one koji su započinjali pjesmu pritrčavao je sa gudalom, i žicama štelovao za narodni melos. Sve to činio je neprimijetno i nenametljivo. Ljudi su uostalom znali i šalili se: "Zapjevaš li u kadi, maestro Mujo će izroniti iz slavine i pratnja je neminovna".

Bratunčani su uvijek govorili kad bi ga vidjeli: "Zar je Mujo živ?"

Zvali su ga prosto Mujo Violina. Nije nikada napravio pogrešan korak. Znao je po glasu kad može prići sa svojim instrumentom. Sjedio bi redovno u ćošku kafane i pijuckao. Oni koji su ga primjećivali šalili bi se na njegov račun. Otpočeli bi pjesmu i kad bi maestro Violina, spreman za pratnju, prišao stolu oni bi prekinuli iznenada. Njegov tužni pogled prevarenog čovjeka ubrzo bi natjerao šaljivdžiju da nastavi i Violina je spremno prihvatao njegovo pokajanje.

Stajao je sada u prednjim redovima na sredini gomile hipnotisano gledajući ubijanje ljudi. Svaki čas bi podizao ruke i gladio rijetku kosu. Ponekad bi stavljao dlanove

preko očiju da ne vidi svaki pokret mučitelja. Odjednom je počeo ponavljati tiho: "Ubit će me. Sad će mene ubiti. Sigurno." Čuli su to oni oko njega.

Topalović se iznenada okrenuo. Nije nikako mogao čuti njegovo šaputanje. Pa ipak je baš njemu prilazio. Zaustavio se tačno do Muje Violine. Gledao ga je šupljim pogledom širokih zjenica.

"Svirač"!

Rekao je to kao da ga poznaje.

"Hoćeš li opet svirati?", upitao je Topalović.

"Hoću", procijedio je tvrdo, "opet ću svirati".

Gledao ga je još uvijek sjedeći, podvijenih koljena. Prstima je ponovo krenuo kroz kosu i jasno pogledao prema uperenoj cijevi. Odjeknuo je pucanj od koga su se trznuli ljudi oko Muje Nukića. Violinista se samo naslonio na čovjeka iza sebe kojeg je njegova krv okupala. Škripave čizme ubice su već koračale prema sredini sale.

"Nosite to đubre da ne smrdi", čulo se kako zapovijeda odmičući.

Kad su ga iznijeli napolje, Topalovićevi pomoćnici pritrčali su u hodnik uhvatili za ruku Violinistu, a zatim mu mrtvom odsjekli tri prsta. Premda su ubijali monstrumski, zvjerski svirepo, ponekad smo se čudili njihovim strastima za mrcvarenjem. Zbog čega nije bila dovoljna samo svirepa smrt nego se još na sve to prilazilo kasapljenju leševa? To nikada i niko neće moći objasniti.

Bližila se ponoć. Gomila je huktala. Grupu od tridesetak ljudi tukli su gotovo nasmrt. Pucali su u gomilu i ranili dva mladića iz Krasanpolja. Ranjeni su ostali na vrhu gomile, ležeći bespomoćno.

Ali tih tridesetak ljudi ipak su se nakon udaraca pridizali. Vidjeli smo da ne žele pasti, klonuti. Više ih nismo mogli prepoznati. Sumrak koji je zavladao, čudno lelujanje slika koje smo vidjeli, stalni huk u koji se pretvaralo govorenje i jecaji svih nas, stenjanje i teško piskavo i šuštavo disanje ponekad bi bili u trenutku prekinuti i mi bismo se zbunjeno kao otriježnjeni zagledali. Prva noć u logoru bila

je preduga. Iz huka i romorenja probijali su se šapati molitve. Molili smo se za žive i za mrtve. Crne škripave čizme i šuškave uniforme ubica u jednom trenu tišine bi se čule i onda se haotično huktanje nastavljalo.

" 'OĆEMO 'ODŽU"

Ušao je jedan od stražara. Čulo se kako polušapatom nešto govori Makedoncu. Ubrzali su svoje pokrete. Odjednom, kao da su postali veseliji. Oni u prednjim redovima su se okretali i gledali po gomili, pogledom postavljajući pitanje:

"Šta će se dogoditi"?.

Gomila je pojačavala svoj huk...

"Što niste rekli da imate 'odžu", vikali su.

"Dajte 'odžu! 'Oćemo 'odžu"!

Nije sačekao ni trenutka. Iščupao se iz gomile i stajao čekajući da se ljudi razmaknu i da prođe. Gomila se prvi put pomjerila i ljudi su po prvi put prošli crvenu liniju da bi imam Mustafa Mujkanović izašao pred dželate. Bili smo uplašeni. Četiri-pet ljudi, i tako stiješnjeni, pokušavali su ga sakriti. On se nije obazirao. Sve vrijeme tješio ih je i poručivao da moraju izdržati. Njegovo ubojstvo vidjeli su svi i svi će ga upamtiti. Onako visok, tih, staložen, stajao je pred onim što Boga nisu osjetili u sebi. Za četrdeset godina života na ovom svijetu, nakon medrese koju je završio u Sarajevu, stekao je porodicu i dijelio samo dobro sa ovim ljudima.

"Kaži nešto 'odža", Makedonac je govorio sa smiješkom.

Znali smo da slijede poniženja.

"Ajde 'odža, penji se!", Makedonac je ljuljuškao konopac koji je visio sa plafona. Prišao je i počeo se peti. Kad je bio pri vrhu konopac su zaljuljali. Smijali su se glasno.

"Sad se ljuljaš kao zvono u crkvi...Sad si bliže Bogu. Ha, ha, ha".

Brzo se spustio, ljut i prezrivo ih pogledao.

"Ko ti je, bre, rekao da siđeš"?

Gledao ih je. Čuli smo prvi udarac, a onda su pritrčali Marić i Topalović. Tukli su žestoko po njemu. Nije se ni branio. Trudio se da bude uspravniji. Odvukli su ga prema sredini sale. Udarali su ga željeznim šipkama i drvenim palicama. Oko tri metra udaljeni logoraši u iscrtanom krugu što su stalno prebijani, osjetili su kako efendijina krv pršti po njima. Rušio se pod udarcima i opet ustajao. Vidjeli smo kako ga ne žele ubiti tako brzo. Žele ga što više mučiti. Ustajao je i opet padao.

"'Odža, jebem ti 'odžinicu", psovali su ga. Opet udarci. Sad je pet ljudi stajalo sa drvenim palicama i čeličnim šipkama. Novak Stjepanović Krke je sa podvostručenim kablom sjekao vazduh i na kraju fijuka čuo bi se tup udar. Po vazduhu je lebdila efendijina žuta kosa. Pramenovi u krv nakvašene kose od zvjerskih udaraca poskakivali su do gomile. Toliko bijesa u njima do sada nismo vidjeli. Zamasi su se ponavljali, tupi udarci i tupo savijanje tijela pod šipkama. Još sedam ljudi izveli su sa efendijom i povremeno tukli. Tražili su od njih da pjevaju, srpske, četničke pjesme, uz koje su stotinama godina ubijali Bošnjake. Samo je jedan čovjek među njima znao pjevati te pjesme. Fahrudin Omerović, ih je, dok je bio u Srbiji, slušao i slušajući naučio. To im je svima u ovoj grupi spasilo, bar privremeno, život. Dok su udarci padali po tijelu imama Mujkanovića, uz povremeno huktanje gomile, sedam ljudi je pjevalo u strahu: "Od Topole pa do Ravne Gore, svud su straže đenerala Draže."

Sve je izgledalo nestvarno, dok su ubijali tražili su pjesmu i dobili je.

"Srpska se truba sa Kosova čuje", pjevali su po naređenju...

"Jebem ti dijete od dvije godine", čulo se kako Marić psuje i udara. Dahtali su poput pasa nad njim. Nije puštao glasa. Odjednom, još dok su ga udarali, podigao se i pokušavao namjestiti kosu. Jedan udarac drvenom palicom ga je oborio. Ako je izgubio svijest, nadali smo se, dobro je.

"Oh, Mustafa naš, šta ti rade dušmani, šta rade od tebe takvog čovjeka", ponavljao je jedan starac.

U slijedećem momentu unijeli su iz hodnika pivo, stali iznad imama i počeli ga posipati. Makedonac je čučnuo:

"Pij, 'odža!"

Efendija mu je gurnuo flašu iz ruke, pivo se zakotrljalo i prosulo po patosu. Ponovo je ustao. Za to je dobio udarac.

"Ajd 'odža, digni tri prsta", tražio je Marić... Sve vrijeme i dalje je odjekivala pjesma. Čulo se:

"Nad Kraljevom živa vatra sijeva, da vidimo kog četnika nema..."

Pjevat ćemo srpske četničke pjesme kad to oni zatraže od nas. One koji ne budu pjevali ubijat će hladnokrvno. Pjesme su ponajviše tražili kad bi tukli ili ubijali logoraše.

Sa njihovim bezrazložnim bijesom prema logorašima, tražili su glasniju pjesmu.

Tražili su da imam podigne tri prsta

Tog časa vidjeli smo kako se imamova ruka diže i pokazuje dva prsta. Svih pet mučitelja ponovo je bijesno skočilo i udaralo ga. Ponovo su se pojavila dva prsta iznad grupe ubica.

Više se ništa u sali nije čulo. Ljudi se nisu pokretali, huk je utihnuo. Čovjek sa plavom beretkom i karakterističnim metalnim bedžom na njoj pokrenuo se i nakon tri koraka, izvlačeći nož iza pasa, stigao pred imama i sječivo mu zario iza vrata. Mustafa se srušio. Nakon par sekundi njegovo se tijelo opet pokrenulo. Prišao je Topalović i stavio cijev pištolja na glavu imama. Prigušen pucanj se začuo nakon koga se iz glave prosuo mozak. Stajali su i gledali, zatim se uputili prema drugom kraju sale gdje su povadili iz gajbe flaše i počeli piti. "Zaslužili smo", govorio je neko od ubica.

Poslije izvjesnog vremena huktanje stiješnjene gomile je opet započelo.

Makedonac je prišao Fajki K. i naredio:

"Iznesi džukelu u hodnik."

Sa čovjekom do sebe pokupio je tijelo i imama su iznijeli.

Fadila K. su tukli. Dobio je pet-šest udaraca i iz njega je krv oticala poput vodoskoka. Ubrzo je zbog gubitka krvi onemoćao. Izvukli su i njegovog sina Amera i boli ga nožem i udarali nogama, a on je morao da gleda. Nije okrenuo glavu ni kad su mu stavili nož pod grlo. Tjerali su ga da pojede krpu kojom je brisao krv po patosu.

"Imaš 15 sekundi", prijetili su i zarezivali vrat. Mladić je žurio a oni su mu nabijali pivo u usta.

"Hajde poguraj!"

Sve su ovakve svoje igre i vrlo često ubistva pratili svojim glasnim smijehom.

Amer K. će povratiti krpu kad bude vidio hangar sa leševima.

Dvadesetak minuta kasnije Makedonac je izašao i opet ušao u salu.

"Odži smo previli vrat", dobacio je. Značilo je to da su i mrtvog imama zaklali.

"DOĐE, BRE, UZE SVE!"

I dalje su sjedili prislonjeni na zid sale i pili pivo. Posipali su se po glavi i leđima i pjena se slijevala klizeći po parketu.

Znojili smo se ne znajući odakle u nama toliko tečnosti. Iz nas je izlazila prava rijeka i mi smo kopnili. Mi smo voda, čitavo ljudsko tijelo samo je obična voda u običnoj posudi.

"Mi ćemo ispariti i više nas ovdje neće biti", govorio je jedan čovjek u gomili gledajući i pokazujući prstom na glavu ćelavog čovjeka ispred sebe iz koje je isparavalo kao iz grotla. Odjednom se grupa na kraju zagledala u zid. Žohar se kretao po zidu nepravilno kao pijanac, crn i otmjen. Zavidjeli su žoharu. Žohari lijepo žive, mislili su i to niko u njihovim glavama nije mogao promijeniti. Ovaj je izgledao kao gospodin u crnom, sjajnom fraku.

"Gledaj ovamo, balijo!", zagalamio je Marić, i krenuo prema grupi. Zagledao se u zid, primijetio žohara i krenuo da ga dlanom zgnječi. Onda se sjetio da ima oružje i počeo pucati po zidu. Podigla se prašina, zafrcale su iskrice. Na slaboj svjetlosti vidjelo se kako je insekt napustio salu.

"Ode", rekao je neko zadovoljno.

Marić je sa mržnjom pogledao prema onome što je to izgovorio i okrenuo se.

Svako od nas maštao je da se pretvori u insekta ili kakvu drugu životinju i mirno ode iz sale.

Ali izašle su samo naše ubice. Vratio se Makedonac. Iz hangara su dopirali krici i pucnjava.

"Treba mi Safet pumpadžija", rekao je.

Safet Karić je radio na benzinskoj pumpi i njega su tražili. Nije se odazvao. Onima do sebe hladno je rekao: "Neka. Valja još koji sat do jutra preživjeti."

Dvadesetak puta za samo sat vremena dolazit će Makedonac i zvati ga. Neće se odazivati. Bilo je oko 1 sat 11. maja.

Malo prije dva sata utrčali su u salu.

Topalović je prišao ljudima u prvom redu. Mustafi Kariću ugurao je cijev kolta u usta i sačekao tren. Oroz se podigao i škljocnuo. Izvadio je cijev i unio mu se u lice. Smješkao se. Zatim se iznenada uozbiljio i gurnuo cijev u usta Rami Kariću. Opet se oroz podignuo i opet škljocnuo. Nasmijao se poluglasno i cijev prislonio na zglob lijeve ruke Rame Karića. Pištolj je opalio i probio zglob čovjeka koji se presavio od bola.

Poslije nekoliko udaraca sedam ljudi je na jedan njihov znak počinjalo pjesmu: "Od Topole, od Topole pa do Ravne Gore..."

Kada je mladić Abe došao početkom maja iz susjedstva u svoju kuću, njegova žena rekla je uplašeno:

"Dolazila su dva mladića iz Srebrenice. Na proputovanju su i tražili su mi nešto da jedu. Ne mogu, kažu, izaći iz Bratunca. Svuda su straže Srba. Nisam im dala da jedu. Plašim se, Abe..."

"Trebalo ih je nahraniti. Gdje su oni sada".

"Negdje tu, oko kuće".

Našao ih je i dao im da se okrijepe. Bili su to dobroćudni mladići kojima ništa nije bilo jasno šta se događa i zbog čega je Bratunac okružen. Hrane nije bilo, trošile su se posljednje zalihe, ljudi su bili uplašeni i zato su ih slali kod Abeta, koji je bio hrabriji od ostalih.Sad su bili u sali, među gomilom. Jedan od njih, ni ime mu čak ne poznaje, stajao je u prvom redu. Bane Topalović mu je držao prislonjen pištolj, na vrhu glave. Odjeknulo je i mladić se srušio naprijed, a glava udarila u parket.

"Od Topole, pa do Ravne Gore..."

Niko u gomili neće znati nikada ko je tačno ova žrtva. Je li imao svoju porodicu? Gdje je radio? Kakve su mu bile radosti? Ko će znati...

I opet su širokim pokretima zamahivali, a žrtva je bio

Meho Avdić. Ubrzo se srušio. Jedan od ubica se sagnuo i pucao u glavu. Na isti način ubijen je Ismet Husić. Bio je iz Lonjina. Imao je 45 godina. U salu je doveden u prvom hapšenju. Visok čak 195 centimetara, kraće kovrdžave kose, srednje razvijen, jedva je podnosio udarce. Znali su da je bio vrijedan radnik u "Gradacu" i pokušavao je za svoje dvoje djece obezbijediti normalan život. Ko zna zašto im je smetao. Ponašali su se kao da nekoga poznaju, druge opet ne. Svejedno, ubijali su i one koje su znali i one koje nisu. Ismeta Husića izgledalo je kao da ne poznaju... Kad su ga dobili u ruke, žurilo im se da ga ubiju i on je morao nestati. Bilo je dva sata. Klonuli smo od ovog pakla. Više nismo znali koji od njih ubija. Dijelom svijesti pratili smo ubijanje, dijelom čekali na svoj red. Neki su željeli što prije da budu ubijeni. Smrt više nije značila ništa. Oni koji su željeli živjeti dobro su pratili: Ako te izvedu, ne smiješ pasti, ne smiješ se predati. Ako te duže tuku, postojala je mogućnost da ćeš preživjeti. Ako se odmah srušiš, oni su pucali u glavu.

"Od Topole, od Topole, pa do Ravne Gore..."

"Hoćemo vinklera. Vinkler napolje".

Iščupao se iz gomile. Preko naših tijela, uplašeno, probio se do Makedonca crn, niži čovjek, okruglog lica, sa većim benom na obrazu.

"Hajde ovamo", uhvatio ga je gotovo blago ispod ruke i izveo. Više niko i nikada neće vidjeti Ramiza Alića, vlasnika električarske radnjice u Bratuncu. Šta li je on skrivio? Gomila je objašnjavala time što je kuću napravio pored kuće Srbina Riste Ristanovića. Ovome se to nije dopalo i od arkanovaca je tražio da ga se riješi. Otišao je čovjek dječijeg nježnog glasića, otac dvoje djece, tih, čak previše miran. Nakon školovanja u Čačku i završene više elektro-škole sa sobom je donio od samotnog studentskog života ljubav prema kuhanju. Da ga je bilo ko upitao nešto o politici, dobio bi od Ramiza samo smijeh. Kako je završio? Ko će znati. Pucnjevi i krici iz hangara nisu prestajali. Oni koji su iznosili leševe iz hangara više od pola

leševa nisu mogli prepoznati zbog toga što su pretvoreni u gomilu mesa. Njegov nisu prepoznali. Je li on bio među njima?

Svi kao da smo računali da će se u jednom trenutku pojaviti neka sila koja će reći dosta i pitati: Zašto bezbožnici ubijate ove ljude? Neka sila koja će ih kao pred Sudnji dan otjerati, neko ko će kao Mehdija neki doći i nakon patnji probuditi nas iz ove more.

Svi su govorili o tome. Šapat je strujao gomilom, lijevo i desno. Mora postojati neki Božiji i ljudski zakon koji će ovo zaustaviti i kazniti, mora postojati nešto. Nisu valjda ostavljeni sami da umru? Pa gdje su to oni živjeli? Šta su to oni mislili i osjećali? Šta se ovo događa?

Odjeća se sve više pretvarala u rite, sve manje su bili nalik na ljude od prije desetak, dvadeset dana, ljude koji su imali svega. Za svoj vijek stvorili su mnogo, bogatili se i samo razmišljali kako će imati više i više. Zarađivali i za bolji život njihove djece. Pravili kuće, radili, obrađivali svoja imanja. Neki su napravili i po pet kuća. Nastojali svaku zimu dočekati bez ijednog nedostatka, sakriti se u svoje domove i uživati. Nismo valjda tu zgriješili, nismo valjda krivi što smo u obilju imali svega, a nikad pomislili na ovakvo zlo. Dijelili smo koliko smo mogli. Možda i nismo? Vjerovali smo i bili skrušeni i uplašeni pred Bogom Svemogućim.

Gdje su zakoni? Šta se ovo zbiva? U trenucima smo optuživali i sebe. Jeste, mi smo krivi. Uistinu smo krivi. Vjerovali smo da ovakvog zla nema, a na to nas je opominjala naša Knjiga Časna. Postoje bezbožnici koji ne opraštaju dobro i plemenitost. Zaboravljali su da su im klali očeve, djedove i pradjedove. Zašto su zaboravljali žrtve i sad ih isto snalazi? Zaboravljati žrtve zlo je koje su morali platiti jednog dana. Zašto su zaboravljali nikad sebi na to pitanje nisu odgovorili? Valjda zato što je bezbožnički govoriti o tolikim zločinima. Generacije su stvarale dobra i bogatile se, a oni su ih pljačkali i uvijek su morali počinjati iznova.

"Dođe, bre, uze sve", bila je pjesma koju su pjevali njihovi očevi.

Neko mora postojati ko će ovo neprekidno, prastaro zlo prekinuti...

Prolazilo je dva sata kad su izveli Safeta Karića. Konačno su dobili pumpadžiju. Po svemu sudeći, javio se sam. Znao je da će biti ubijen. Koliko je uspio produžiti svoju smrt? Nekoliko sati! Bio je u zelenoj trenerci. Oni koji su istovarali leševe, znat će samo po svijetlozelenoj sportskoj odjeći da je ubijeni čovjek Safet Karić. Dok su ga izvodili udarali su, bez riječi, a nakon nekoliko minuta čuo se usamljeni pucanj.

Sve se stišavalo. Krici iz hangara su se povremeno javljali. Nije li još mogao da se krije? Safetovo izvođenje i pucanj koji se začuo potresli su dvoje ljudi u sali. Njegova braća Ćamil i Abe pognuli su glavu od bola. Predosjećali su da će četnici ubrzo i njih potražiti.

Ko to još od njih iz ove sale neće doći na red? Sad je jedan brat otišao. Žale ga, a njihova smrt je pitanje reda...

Izveli su Mehmedaliju Salčinovića, inženjera ekonomije, profesora u srednjoj školi. Tamne sjenke ubica i žrtve po zidovima su zaigrale od svjetlosti što je dolazila izvana. Mehmedalija je padao i ustajao i opet padao pod teškim udarcima. Odjednom je većina od nas primjećivala isto. Odjednom smo pored onog što se događalo pred nama gledali u sjenke na zidu. Vidjeli smo kako se savijaju i čuli dahtanje. Slično psu koji se hladi preko jezika povremeno bi naše ubice oblizivale usne.

Mehmedaliju su izveli i začuo se pucanj u hodniku, negdje pred samim vratima. Bio je već tada slomljen čovjek i više se nije mogao ni kretati.

Zbog čega li je potrebno mučenje? Zašto nas ne poubijaju sve odmah, kad to mogu? Ili je potreba za mučenjem jača od krajnjeg cilja njihovog - da nas nestane?

KO SU UBICE?

Gledali smo ih. Sve više su nas interesirale naše ubice. Bane Topalović imao je oko 32 godine, visok oko metar i osamdeset, crne, kratke, guste kose sa razdjeljkom na čelu, mršav u licu sa izraženim jagodičnim kostima, u lijevom uhu imao je halku. Na podlaktici lijeve ruke bio je tetoviran i pisalo je jedno žensko ime. Bio je fizički spreman, snažan. Pričao je tiho i sve posmatrao sa podsmijehom. Nikada nije podizao glas u razgovoru. Ubijao je ljude motkama, ili najčešće, žrtve su morale leći potrbuške na patos, nakon čega bi im ispaljivao metak u potiljak. Imao je na sebi crnu uniformu, na kojoj je bilo mnogo džepova, pregrada. Na crnim škriputavim čizmama imao je crne rese, a u njima zaboden veliki nož koji je rijetko upotrebljavao. Preko pantalona nosio je tregere. Ubijao je pedantno i dobro pazio da mu na odjeću ne padne koja kap krvi... Volio je izvoditi proćelave iz gomile, zatim bi ih redovno udarao po glavi pokušavajući je razbiti. Jednom smo primijetili kako je kap krvi pala po njemu. Gadljivo je zagledao ali se nije pokušao očistiti. Za razliku od njega, Marić i ostali gotovo da su se htjeli posipati našom krvlju. Dok je tukao i ubijao, najčešće se smješkao i psovao "kevu".

Makedonac je bio mali, oko 165 centimetara, mršav, srednje razvijen, crne kose i taman u licu. Bio je u maskirnoj uniformi i nosio karakteristični žuti kačket. Nije se odvajao od automata. Ubistva je ponajviše vršio izvan sale. Žrtve je odvodio u hangar i uglavnom se nakon pucnjave nisu vraćale. Logoraše je najčešće udarao kundakom svoje puške. Dok nas je mučio govorio je:

"Zapamtit će me muslimani. Sve ću ih pobiti".

Dragan Marić iz Milića, srednjeg rasta, širokog lica, malen, oko 20 godina, sa crveno-plavo-bijelom trakom oko čela, svoje je žrtve ubijao drvenom palicom, mrskanjem lobanje. Naročito je uživao u mučenju logoraša nožem. Zario bi nož u žrtvu i polahko se u krug micao. Nož je zarivao u predio kukova i u ruke žrtvi. Ponekad bi logoraše zarezivao plitko iza vrata. Najčešće je usijecao križeve po leđima i prsima. Činio je to predano kao da uživa u svome poslu.

Posebna specijalnost mučitelja: Krstovi urezani u meso bratunačkih logoraša

Jedan od ubica u logoru bio je Novak Stjepanović Krke, kapetan iz Vukovara. Visok, vitak u crnoj uniformi. Učestvovao je u premlaćivanju. U sali nije ubijao. Po svjedocima, ubijao je u hangaru. Bio je rudar u rudniku Sase, u čijoj blizini je i živio.

Četvrti u maskirnoj uniformi imao je plavu beretku i samo se trudio da po zlu dostigne sve ostale. Počesto bi upotrebljavo nož. Nepoznati bedž na beretki bilo je sve što se dalo upamtiti od ovog ubice. Njegovog lica sjećat će se ako prežive.

Milan Trišić, zvani Roćko, bio je naš poznanik. On se povremeno uključivao u premlaćivanje ljudi. Bio je sumahnut. Utrčao bi i zatim udarao prvog čovjeka u gomili, pa opet izlazio. Tako je Muhamedu Kariću slomio ruku, a slijedeći put kad je utrčao u salu, prijetio je da će sve kolege vozače u "Vihoru" pobiti.

Dosta ljudi bilo je prebijenih vilica, nogu i ruku. Nakon pola sata udaranja tijelo bi potpuno poplavilo i pocrnilo. Čovjek se više nije mogao prepoznati.

Bilo ih je gotovo po pravilu šest u sali. Kad bi tukli, a rijetko su svi zajedno udarali, uglavnom su tajnim znacima pozivali one izvana i zaštita bi redovno ulazila.

Zašto se nismo pobunili? Zašto nismo pošli prema njima? Možda bi ih u našem naletu nestalo? Oni koji su iznosili leševe iz sale, koji su izbacivali mrtve iz hangara, vidjeli su oko 200 naoružanih Srba oko logora. Nakon ubistva Mehmedalije Salčinovića, desetak mladića krenulo je prema vratima.

Istog trenutka na zvižduk Makedonca hodnik se napunio ljudima u maskirnim uniformama. Utrčavali su držeći čvrsto puške ispred sebe.

"Hajde balijo! Mi to i čekamo", doviknuo je jedan.

Gomila je oklijevala, a onda se poslušno povukla u za nju određeni krug. Način na koji su ubijali, mučili nas, podnosili smo bez istinskog ljudskog osjećanja. Ali, šta bijaše sa ljudskim u ovome satanskom grotlu. Vjerovatno bi izludili. Mnogi su bili svjesni da su nakon ubacivanja dimne naprave naše emocije gotovo prepolovljene. Istrošili smo se, psihički bili slomljeni i pred rastrojstvom. Bili smo izmoždeni. Mnogi su klonuli, bez vode, poluugušeni, čeznuli da nas neko izvede i prekrati muke metkom u glavu. Drugi, nešto svjesniji još uvijek su bili spremni za borbu, za odupiranje, ali kakva je to borba na koju su se pozivali, to niko nije mogao objasniti. Jedino što smo mogli je podnositi udarce što čvršće. To je u dželatima budilo želju za još žešćim udaranjem, i za odgodom ubojstva. Ali do kada i tako?

DOGAĐAJI U SARAJEVU

Sve ovo pripremljeno je u detalje. Stakla su polupana da bi mogli lahko ubaciti bombu. Kroz njih je ulazio dim koji nas je potpuno omamio. Pred velikim vratima na sali na koja smo mogli pokušati bježati stavili su ranjenika kojeg su oni ranili da bi ga kasnije smjestili na nosila pa mu ukazivali i neku vrstu pažnje. Donosili su mu sokove u tetrapaku. Topalović mu je dodavao vodu. Tu su prigurali i razboj i u njegovo podnožje položili ranjenog Nedžada Čivića.

Kad mučenje u ovom logoru bude pri kraju, Topalović neće izdržati, nego će prići i udariti drškom teškog noža u Nedžadovu ranu na nozi.

Ispred vrata pred izlaskom u hodnik smjestit će i drugog ranjenika. U slučaju pobune imali bismo i njega pred sobom.

Svi ovi detalji činili su potpunu sliku onog što je temeljito monstrumski planirano.

Snažnije ljude će izdvajati prilikom samog ulaska u mučilište i redovno im pucnjima iz velike blizine lomiti kosti na nogama.

Tačno smo znali kad uvode mladića ili u gomili ugledaju nekog snažnijeg, da će se dogoditi sakaćenje. Logoraši su bili sve skrušeniji i nastojali prikriti bilo kakvu bodrost organizma.

Sve se stišavalo. Čula su se vrata hangara kako se zaklapaju uz zvonki udarac.

Događaji su kretali drukčijim tokom. U isto vrijeme kad zarobljavaju ljude po Bratuncu, u Sarajevu se odigrava pravi rat. Od šestog aprila traju napadi na glavni grad, ali

bezuspješno. Srbi su spremili definitivan obračun. Drugog maja kreću u strahovitu ofanzivu. Na ulice Sarajeva izbacuju dvadeset tenkova i oko dvadeset borbenih oklopnih transportera. Dvanaest hiljada naoružanih Srba, uz civile snajperiste, koji iz svojih stanova gađaju i ubijaju već nekoliko dana prije ove ofanzive, čak i djecu, kreće u pohod na grad. Artiljerija okolo tuče stanove i ubija. Jedinice otpora u gradu uništavaju jedan po jedan tenk priručnim sredstvima. Srbi gube sedam transportera, četiri tenka gore u plamenu. Srpski general Kukanjac poseže za posljednjim potezom. U igru ubacuje 27 specijalaca koji su obuku završili u Srbiji, u Nišu. Oni prolaze kroz cijevi kanalizacije i upadaju u kino "Đuro Đaković". Specijalci bivaju primijećeni i u susret im hitaju jedinice otpora u civilnim odijelima i sa običnim puškama u rukama.

Hrabri sarajevski mladići sprječavaju svaki pokušaj specijalaca generala Kukanjca da se probiju u gradske ulice jer bi onda borba sa njima bila nemoguća. U toj borbi biva ranjen borac otpora Žan Kabiljo, ali i tako ranjen nastavlja borbu. Ubrzo se jedinicama odbrane pridružuju specijalci MUP-a Bosne i Hercegovine i bitka biva riješena. Svi generalovi diverzanti bivaju zarobljeni. Predaje se i njihov oficir kojeg zovu Rambo. Borac u specijalnoj jedinici MUP-a je Adnan Karović iz Bratunca. Nije ni znao da je daleko u Bratuncu u njega jedan ubica već upirao prst. Trebalo je da bude likvidiran...

Prva velika ofanziva na Sarajevo je potpuno slomljena. Više od pet stotina Karadžićević zločinaca stradat će tog dana u pokušajima da zauzme grad. Više od sto bit će zarobljeno. Uništeni oklopnjaci gorjeli su danima poslije po sarajevskim ulicama.

ODLUKA SRPSKIH VOĐA: "SVE POBITI!"

U noći desetog maja zasjedat će srpske vođe u Bratuncu. Odluka je jednoglasna. Svi u sali bit će ubijeni. To što ni jedan metak na njih nije ispaljen, što niko nije niti udario jednog Srbina, nije ih zanimalo. Ustali su vrlo zadovoljni sa tog sastanka. Nakon svega podijeljene su čaše i popilo se u čast odluke.

U isto vrijeme, nešto prije tri sata, ubice će odmarati i piti pivo u sali. Polijevat će se po leđima i glavi i hladiti u ovom paklu. Huktanje stiješnjene, presovane gomile, neće prestajati.

Počet će umiranje, tegobno umiranje konobara Omera Muhića. Njegovi sinovi zatražit će: "Dajte nam ocu vode! Umire!"

Rajko Vasić nezainteresirano će odmahivati glavom. Molbe ponovljene tri-četiri puta neće pomoći. Omer Muhić će izdahnuti pred svojim sinovima Amirom i Asmirom i oni će zatražiti da leš iznesu iz gomile. Toliko će dopustiti. Ispred je iznesen leš ugušenog. Ljudi će početi gurkati one do sebe. Gomila se zatalasala i počelo je iznošenje mrtvih, ugušenih ljudi.

Negdje iza crvene linije, iza daske za vježbanje djevojčica, bit će posloženi leševi, okrenuti nogama prema gomili. Devet ljudi bilo je među nama mrtvo već odavno. Držali smo ih stiješnjene i uspravljene a da nismo znali da više nisu među živima. Ispred nas ležali su Omer Muhić, Dževad Husić, Nusret Avdić, Husnija Hadžibulić, Remzija Salčinović, Osman Salkić, Ibrahim Mehmedović, Hajrudin Hāmida Osmanović i Hazim Muratović.

Mrtve smo prepoznali po boji kože. Među nama oni su već bili potpuno crni, njihova tamna lica zaustavljena u grču. Tek tada osjetit ćemo čudan miris mrtvih koji tjera na povraćanje.

Abe će pored sebe vidjeti Nusreta Avdića, na kojem su se vidjele crne fleke po koži. Kad ga je dohvatio, njegovo tijelo se trznulo i Abe je privukao ruke uz sebe. Nusret se dva puta trgnuo i uplašeno izumro. Uhvatio ga je i stavio preko ramena. Mrtvo tijelo se isteglo. Iako se uspravio, činilo mu se da je glava dirala pod, a na drugoj strani su se noge uistinu vukle po parketu. Abe je pomislio da sanja ružan san. Mnogo kasnije, jedan će mu čovjek prići:

"Ti si iznio mog mrtvog brata iz gomile."

Abetu će se vratiti slika mrtvog čovjeka koji se izdužio poput tijesta.

Brat ugušenog Dževada, Sead, upitao je Makedonca:

"Hoćete li mi dozvoliti da sahranim brata?"

Nasmijao se:

"Šta? Da ga sahraniš? Sačekaj pa ćete zajedno!"

U tom trenutku ući će jedan srpski vojnik, obavijestiti naše ubice da je među vođama bratunačkih Srba odlučeno da se svi iz sale moraju ubiti. Za ubojstvo je dato 48 sati. Za dva dana više ne smije biti živih. Onima koji su čuli to šaputanje nismo imali razloga da ne vjerujemo. Ionako smo spremni da umremo. Sve vrijeme pred nama su pričali kako ubijaju muslimane. Većina tih ubistava događala se u hangaru. Krenuli su napolje. Topalović je bio među posljednjim. Pogledao je prema nama i poluglasno upitao:

"Šta se kaže kad idem da pajkim?"

"Laku noć, laku noć, laku noć", govorili smo haotično.

"Svi zajedno!", podigao je ruke kao da dirigira.

"Laku noć", povikali smo uglas.

Bilo je 3 sata i pet minuta. Čuli smo kako govore tačno vrijeme prije nego što su izašli. Znali smo da idu u kafanu "Jasen", kojoj je vlasnica bila Vida Manić.

U salu je ušao Nikola Đurković, kuhar, stražar ispred logora. Dozvolio nam je da unesemo nešto vode. Pojavljuju

se neki civili Srbi koji sažaljivo unose vodu za nas. Kad su nam dijelili, nastala je prava panika. Ljudi su se otimali u strahu da neće dobiti tečnosti i da će ostati ponovo žedni. Osim guranja i tegobnih molbi, ipak je sve prošlo mirno.

Bili smo gladni koliko i žedni, ali žeđ je bila strašnija od svega. Čovjek je tečnost i čovjek bez tečnosti ne može. Za par zalogaja hrane nismo se gurali kao što smo to činili za vodu.

Sam prolazak vode kroz naše tijelo vraćao nas je u život i mi smo nakon toga vidjeli bolje, osjećali normalnije, a snaga se vraćala u smorene mišiće. Odmah bi i drukčije gledali i pomišljali na nadu da ćemo preživjeti...

Pijemo i smireniji smo. Nikola Đurković govori kako su svi naši otišli za Kladanj. Ponaša se potpuno normalno. Stražari su se ispred sale osuli. Pola ih je otišlo u kafane. Premda Nikola zna za odluku o likvidaciji svih nas, tješi nas i priča da će sve biti u redu, da ne brinemo. U salu unose još vode, dovoljno da budemo pristojno okrijepljeni poslije stravične žeđi.

Nikola čak izvodi jednog od nas, svoga poznanika, da bi zapalili po cigaretu. Po izlasku iz sale čovjek vidi u svlačionici desetak leševa nabacanih na gomilu. U sredini, stiješnjen, jedan čovjek još je živ, jauče i trza tijelom. Tegobno, ovaj Bošnjaka gleda pa kreće da pomogne, jer ga žrtva gleda molećivo dok nerazgovijetno pokušava nešto reći. Nikola Đurković hvata ga ispod ruke:

"Nemoj to gledati." Zatim skreću prema izlazu.

Pričat će o oružju koje je smatrao da mi krijemo.

"Treba mi pištolj", reći će i upitati: "Ima li neko od vas pištolj"?

Nije dobio nikakav odgovor.

"Otići ću i pronaći ga, gdje god da ste ga sakrili u svojim kućama.

"Neću nikome ništa reći", gotovo je molio.

Sagovornik nije znao ko ima pištolj, pa ni gdje ga krije. Razišli su se ubrzo zbog njegovog neznanja.

Mogli smo izaći u WC. Izvukli smo leševe koji su bili

nabacani na šolju i čekali u redu za nuždu. Ispod sebe, mnogi su od nas vadili izmet. Tek sada zasmrdilo je i na mokraću. Izmet je bio u našoj obući gdje smo i vršili nuždu. Drukčije nismo smjeli, jer su ubijali ko bi želio napolje. Tek sada osjećali smo smrad i čistili se. Neki su išli do česme i umivali se. Stražari su poneki put udarali one koji bi tražili još vode. Njihove psovke su se jasno čule, jer je nastupila čudna tišina. Napokon, poslije pola sata okrjepljenja, vratili su nas u salu. Dozvolili su da se raširimo ispred crvene linije. Oni iz prednjih redova ispružali su se i noge su im se pomiješale sa tamnim leševima ugušenih. Pokušavali smo zaspati. Svjetlost jedne lampe budila nas je i mi smo uplašeno gledali prema njoj.

Oni koji su popili previše vode tražili su izlazak u WC. Nakon toga odjekivali su povremeni udarci koje su dijelili u hodniku. Čini nam se da je za trenutak svanulo.

Čulo se kako ljudima do sebe jedan od nas govori o svome razgovoru sa Makedoncem.

"Poslali su me da očistim svlačionicu od krvi. Bila je puna dijelova ljudskog mesa i skeleta. Osjetio sam kiselkast miris od koga sam počeo povraćati. Skinuo sam košulju i zgužvao kožnu šofersku jaknu koju mi je dao jedan od arkanovaca. Čuo sam kako vas tuku i nakon čišćenja svlačionice ostao sam čitav sat tamo. Ušao je Makedonac i upitao me:

"Šta treba vama muslimanima da činite to što činite?"

Šutio sam.

"Zašto se niste udružili sa Srbima kad ste sa Srbima živeli zajedno?"

Rekao sam:

"Evo udruženi smo ovdje u sali".

Srećom, nije me razumio. Sve vrijeme igrao se nožem, rotirajući ga po dlanu.

"Za ovaj rat su krivi muslimani, a zna se ko će ga dobiti."

Dao mi je papir i olovku i naredio da pišem svoje ime i prezime ćirilicom, kao i imena "muslimanskih ekstremista".

Nisam ni pisao niti sam odgovarao. Prišao je i hladno nožem na mome čelu iscrtao križ i na čitavim prsima drugi. Iz ovoga mi se sada cijedi krv i peče me. Naredio mi je da skinem košulju i upitao me:

"Jesi li bio peglan"?

"Nisam", kažem.

»Jesi li bio peglan«? Krstovi urezani na leđa bratunačkog logoraša.

Poslije desetak minuta premlaćivanja izvukao me je u salu i nastavili su me tući dok se nisam onesvijestio..

"Peglani" je očito imao sreću. Mnogi se izvedeni nisu nikad vratili.

Jutro je svitalo. Svjesniji i sa više snage očekivali smo ovaj dan. Tek sada vidjeli smo posljedice prošle noći. Bili smo gotovo crni i krvavi. Rane na nama izgledale su čudno. Samo sat vremena bi prolazilo, a ljudi bi se izobličavali, lica i oči su im nestajale u otocima, podlivima. Krv na našoj koži se ugrušala, skorila. Na nekim su se vidjela prava grumenja. Brazgotine na licu bile su nešto normalno. Oni rijetki koji još uvijek nisu udarani izgledali su isto tako čudno. Lica, na početku žuta, pjegavo žuta odjednom su posivjela, dobila nezdravu boju u koju se nije moglo

gledati. I dalje je isparavalo iz nas. Posuda za tečnost. Jedan od nas na nadlaktici je imao posjekotinu, duboku gotovo do kosti. Iz te rane nije tekla krv, samo se vidjelo meso, crveno, bijelo i osušeno. On je čupao i vadio nekakve bjeličaste končiće, malo deblje negoli običan konac.

Posjekotine na tijelu Bošnjaka.

Drugi su se opet u te rane zavirivali dublje, brižljivo, pitajući da li boli, čudeći se, a ti sa ranama su slijegali ramenima i odricali glavom.

Neki logoraši su svaki čas gurkali one do sebe, stajali, sjedili jedni na drugim, uzdisali usplahireni, uvrjedljivi, sve ih je boljelo, samo ih rane nisu boljele. Šta li se to događalo sa nama?

Čekali smo šta će biti. Ali ovaj drugi dan u sali, slutili smo tačno, bit će smaknuće i užas. Zaboravit ćemo da smo se gušili, sve ćemo zaboraviti u nesreći koja je slijedila.

POZNANSTVO SA UBOJICOM

"Gospodaru naš, opskrbi nas strpljivošću, učvrsti i pomozi nas protiv naroda koji ne vjeruje."

Pred jutro podijelili su nam i sendviče. Tanke kriščice kruha koje smo dijelili na dva-tri dijela. Dva zalogaja mlavili smo po ustima i sisali, tužni što ih na kraju moramo progutati.

Oko osam sati ušli su mučitelji. Topalović je upitao jednog od stražara:

"Gdje su ostali?"

"Otišli su kombijem u Glogovu i Voljavicu da sruše džamije", odgovorio je stražar spremno.

"Ima li većih nasilnika od onih koji brane da se u Allahovim hramovima ime njegovo spominje i koji rade na tome da se oni poruše... Na ovom svijetu takvi će doživjeti sramotu, a na onom svijetu patnju veliku", čuli smo kako oni učeniji šapuću kur'anski ajet.

Za trenutak je Topalović izašao i donio vode u boci. Jedan od nas, iz presovane gomile, obratio mu se:

"Hoćeš li mi dati vode?"

Zastao je pognute glave i gledao dugo prema njemu.

"Ja i ti se odnekud znamo", upitao je.

"Jeste, iz Milića".

"Ne treba više. Sjećam se", dodao je. "Hajde ovamo sa mnom", pošao je prema hodniku.

"Otkud ti ovdje? Jesi li tačno odavde?"

"Da, ja sam iz Bratunca"!

U tom trenutku naišla je grupa od pet ljudi u civilu. Logoraš je prepoznao Mikicu Manića kako ide sa videokamerom u ruci.

"Hajde da se sklonimo!", dobacio je Topalović.

Dok je išao prema slijedećoj svlačionici, čuo je Mikicu Manića:

"Gdje je prostorija za snimanje, da snimimo dekor o tome šta su nam ustaše uradile?"

Prolazeći pored te svlačionice, logoraš je ugledao sedamosam ljudi koji su bili skinuti u gaćice. Tamnoplavi od udaraca, ležali su mrtvi, okrenutih lica prema patosu. Sve oko njih bilo je krvavo. Neki su, vidjelo se, zaklani, drugi po leđima izbodeni nožem.

Zatvorenik je prošao i ušao u slijedeću svlačionicu za Topalovićem. Preživjet će i nakon razmjene otići u Banoviće, gdje će, treću večer svoje slobode, gledati iste leševe iz svlačionice u 17 sati u dnevniku TV Novi Sad. Komentar reportera ove televizije bio je: "Ovo su leševi ubijenih Srba u Bratuncu".

Čuo je i kako neko iz pratnje Manićeve govori: "To treba snimiti i onda otići na Krivu Drinu, da se vidi šta su tamo ustaše uradile."

Tako su, pravdajući svoje stravične zločine, huškali vlastiti narod.

Nalazio se sada u prostoriji profesora fizičkog vaspitanja sa Banetom Topalovićem. Gledao ga je:

"Nisam znao da si ti odavde. Mislio sam da si iz Ljubovije."

"Nisam. Tačno sam odavde".

Odškrinuo je vrata i naredio je nekome u hodniku da donese sendvič i pivo. Pozvani je osmotrio prostoriju. Dva puta tri metra, na sredini sto sa gomilom papira i dokumenata. Tri-četiri stolice, zatim sto za TV, televizor i video. Upitao je:

"Otkud ti u ovoj vojsci? Otkud da baš u Bratuncu dobiješ raspored?"

"Tražio sam da dođem ovamo zbog Marića iz Milića".

"Zašto je on ovdje, zašto nije u Milićima?"

"Ja sam ga uključio u ovu jedinicu."

"Zašto?"

"Ima velikih problema. Otac mu je ubijen u Vukovaru. Ustaše su ga ogulile, a onda ubile. Hoće da se osveti," rekao je.

Prestao je postavljati pitanja.

Topalović je sam počeo svoju priču:

"Rekao sam ti da sam ovdje zato što sam želio doći ovdje. Pozvani smo od SDS-a koji vode Sreten Radić, profesor Ljubisav Simić iz Bratunca i taj ubijeni Goran Zekić iz Srebrenice. Oni nam plaćaju za sve što ćemo uraditi ovdje u Bratuncu. Oni su nam dali broj ljudi koji treba ubiti u Bratuncu. Dali su i spiskove onih koje treba ubiti odmah."

Zastao je i pošao prema TV-u. Uključio je video. Počeo je:

"Gledaj ovo. Reci da li prepoznaješ".

Iako je zaklonio ekran, uspio je vidjeti natpis: Video-klub "Alen", čiji je vlasnik bio Mikica Manić. Ubrzano je premotavao traku da bi je odjednom zaustavio i upitao:

"Prepoznaješ li kada se ovo dogodilo?"

Vidio je poznato okupljanje naroda u danima kada je JNA pokušavala pokupiti evidenciju i kada je Manić snimao sa krova Banke.

"Poznaješ li ove ljude?"

"Znam", odgovorio je, "to su moje komšije Srbi i Muslimani."

"Ovo je jedan od dokumenata SDS-a koji smo dobili i po kojem moramo ubijati sve one Muslimane koji su bili na ovom protestu".

Istovremeno je pokazivao prstom na ljude koje je trebalo ubiti. Naizmjenično je ubrzavao i zaustavljao traku govoreći:

"Na primjer, evo ovaj", tada je pokazao Hasana Ibrahimovića, milicionera iz Bratunca, zatim Hasana Smajlovića, veterinara iz Bratunca, Sabahudina Muhića iz Voljavice, Suljča Hasanovića, Senahida Bajramovića. Zaustavio je video i pokazao na Nasera Orića. Na kraju, prstom je označio visokog, razvijenog čovjeka, Adnana Karovića.

"Na pokazane će doći red", rekao je, "neki od njih su u sali".

Svjedok nije odgovorio ništa. Želio je reći da su s razlogom protestirali, jer nisu željeli ratovati negdje u Hrvatskoj i ubijati ljude koje ne poznaju. Želio je reći da do sada niko od njih ni metka nije ispalio, a da oni ubijaju hladnokrvno, po samo njima poznatom redu i sa samo njima razumljivim razlogom. Znao je da bi za te riječi bio odmah ubijen.

Nepoznati stražar je unio naručeno a Bane Topalović ugasio video, i proslijedio mu pivo i sendvič.

Ponovo je pokrenuo traku. Jedući halapljivo, ugledao je proteste Muslimana nakon ubistva dva muslimanska mladića kod Kravice. Topalović je ugasio TV i okrenuo se prema njemu:

"Ako ostaneš živ, znaj da je za sve ovo kriv Sreten Radić koji nam za svako ubistvo plaća 500 njemačkih maraka. Mi smo ovdje dovedeni kao vojska za ubijanje, plaćenici ili dobrovoljci. Shvati kako hoćeš, ali mi smo to. Postoji čovjek iz Ljubovije, iz Srbije, kojeg dovodi Sreten Radić da popiše imena i broj ubijenih kako bi nas mogli isplatiti. Taj čovjek iz Ljubovije organizira odvoz ubijenih. Prema onome što želi Sreten Radić izgleda da ćemo mi ovdje zaraditi dosta maraka."

Zastao je i razmišljao.

"Izgleda da imaju problema oko isplate. Mi smo spremni ubiti i Radića i Zekića i čitav njihov SDS. Znam da je Drago Zekić izgubio tri dana tražeći novac. Ali naći će ga, inače..."

Logoraš je kasnije vraćen u salu. Rekao mu je gdje da sjedne i da će obavijestiti svoje koji ga sigurno neće dirati.

"Ne brini se", rekao je, "ostavićemo te živog..."

Nije upitao, premda je želio, da li je u cijenu uračunato i mučenje po želji vođa SDS-a.

Upoznao je Topalovića 1990. godine u Milićima. Sa društvom se nalazio u restoranu "Hidroražanj". Bio je sa Draganom Maričem i Zagom Zarić, starom oko 30 godina,

srednjeg rasta, privlačnom ženom, plave, kraće kose. Nekad je radila u kafani u Ljuboviji. Zagu je od ranije znao i pozdravio je. Upoznala ga je sa društvom. Onaj do nje se predstavio:

"Ja sam Bane Topalović, a ti me zovi samo Bane."

Poslije je ovu trojku viđao u Ljuboviji i Milićima.

Bane je imao dosta novaca i ponekad čašćavao pola sale.

Ovom je čovjeku jedno slučajno poznanstvo spasilo život.

Ipak mu je najviše ostalo u sjećanju ono što je čuo od Mikice Manića i kasnije gledao na dnevniku TV Novi Sad.

Manić je imao oko 35 godina, bio je po zanimanju grnčar i radio u privatnoj radionici sa ocem. Crnokos, nižeg rasta, bio je upamćen po crvenoj "bubi" koju je vozio. Imao je i sina. Sreten Radić, kojeg je pominjao Topalović, imao je oko 50 godina, bio vlasnik servisa za popravku motornih pila i prodavao rezervne dijelove. Bio je bogat čovjek. Posjedovao je dvije kuće i novog BMW-a. Financirao je i SDS, kao i njen sadašnji predsjednik Miroslav Deronjić koji je sa Radićem plaćao dolazak arkanovaca.

UBOJICA DIJELI POMILOVANJA

U devet sati, 11. maja u salu je ušao Topalović. "Nosite usmrdjele ustaše", zagalamio je.

Iznosili smo zatim devet ugušenih ljudi.

Topalović i Marić krenuli su prema izlazu iz sale. Nikola Đurković je ostao. Iznenada je Topalović prišao Aliji Hanušiću i prosto ga upitao:

"Hoćeš li da te pustim"?

"Što ćeš me ti pustiti, da me drugi ubiju?", nasmijao se.

Kasnije, kad bude slobodan, Alija Hanušić će pričati:

"Znam da su za sve imali plan. Radili su po njemu. Vjerojatno je plan bio ubiti što više muslimana. Ulazili su u kuće u aprilu, izvedu djecu, ne diraju muža, samo isprebijaju ženu. Čuo sam kasnije da je to najbolja metoda da se muškarac slomije. Oni su provodili organiziran teror. Niko me ne može uvjeriti da to silno, masovno ubijanje nije bilo planirano.

"Imaš li dokumenta?", pitao me je.

"Tamo su u kanti za smeće."

"Idi, uzmi."

Stajao sam.

"Zašto sad stojiš", pitao me je.

"Neću da idem, ovdje su mi dva rođaka, neću bez njih."

Zastao je.

"U redu, uzmi ih i vodi".

Rođaci koje sam izvodio ponašali su se čudno. Nisu željeli ići. Na kraju su ipak pristali. Vidio sam kako osjećaju strah kad su nas pozvali na piće.

Krenuli smo zajedno sa dva automobila prema našoj kući.

Kad je Topalović predložio da svratimo u jednu kafanu, moj dajidža i njegov sin i dalje su sjedili u automobilu, uplašeni. Rekao sam im da moraju izaći i onda smo se zajedno uputili u kafanu. Tamo su sjedila četiri starija Srbina koja sam znao iz viđenja. Pili su kafu i pričali. Izašli su odmah, čim su ga vidjeli, neprimjetno se gubeći poput insekata.

"Sad si slobodan", rekao mi je. "Možeš raditi što hoćeš, vidiš da smo mi ovdje vlast."

Sjedili smo oko četrdeset minuta u kafeu "Lord".

Zatim smo otišli našoj kući. Imao sam nekada svoj dom. Našao sam unutra pravi haos. Sve je ispreturano. Stvari porazbijane. Topalović se ponašao čudno. Izvinjavao se što je sve polomljeno. Dao mi je i adresu. Sjećam se listića na kojem je napisao: "Bane Kružević, Temerin, Novi Sad." Tamo se nalazio i broj telefona, ali taj papirić će nam uzeti četnici u Kravici, prije nego što izađemo. Srbi su po gradu bježali od nas, poslije samo jednog izlaska sa Banetom. Gledali su nas uplašeno i skretali na drugu stranu ulice. Da li je bio Kružević ili Topalović, to ne znam.

"Zašto mi daješ adresu?", pitao sam ga.

"Ne bojim se", rekao je.

Sjećam se njegovih širokih zjenica. Vjerujem da je bio drogiran. Upamtit ću, dok smo sjedili u "Lordu", izvadio je punu šaku prstenova.

"Hoćeš li da ti dam prstenova?", upitao je konobaricu, čini mi se bez ikakvog razloga.

Rekla je:

"Hoću", prišla i uzela gomilu zlata.

Iz svega, posebno iz odnosa među ljudima, siguran sam da je neko mnogo perfidniji morao organizirati ovaj zločin.

Izvjesni Peki sredio nam je papire. Bane ga je upitao:

"Je li dobro bilo ono što sam ti donio?"

"Jeste", odgovorio je Peki.

"E, zato ćeš mi srediti ovom momku papire."

Jednom prilikom izvadio je pred "pomilovanim" logorašem šest pasoša. Na svakom od njih bila je samo ista fotografija. Ispod fotografije bila su različita imena, različiti gradovi i datumi rođenja.

Čini mi se da je kapetan, krupan, smeđ, debeo, obučen u oficirsku uniformu JNA, sve to organizirao. Pod njegovom prismotrom tovareni su i odvoženi leševi Bošnjaka. Vjerujem da je vodio čitavu operaciju. Peki je bio glavni čovjek za provođenje genocida i za evidenciju. Bane mi se učinio samo kao neko zadužen za ubijanje. Pitao je za sve. Za sve što će raditi morao se obratiti Pekiju. Tamo, u Krizni štab je išao svakodnevno. Sjećam se i njegovih uputa:

"Ne zadržavaj se oko Drine."

Vjerojatno je u ovim riječima genocid imao svoje objašnjenje.

Alija Hanušić sjetit će se da je na izlasku iz škole-logora ugledao dva mladića kako dolaze. Jedan od njih, Darko Lončarević, upitao je Slavišu Lopatića zvanog Divljak:

"Šta da se radi? Ovo je strašno, ovo je čista glupost. Vidiš li šta se radi od ljudi?"

Nije čuo odgovor Slaviše Lopatića koji je i sam radio isto.

To jutro zapalili su sva dokumenta. Vidjeli smo to i sad smo bili mirni. Znali smo da nam nema spasa. Jedino što nas je vezalo za ovaj svijet bila su ta naša dokumenta i sad su i ona zapaljena. Bit ćemo ubijeni kao bezimeni, naše leševe utovarit će na kamion i baciti niz Drinu. Plovit ćemo i istruhnuti, nećemo, čak, biti ni sahranjeni kao ljudi. Iza nas nikakvog traga neće biti. Možda ćemo kao bezimeni biti bačeni u masovne grobnice. Zar će to tako biti? Bez hodže, bez dženaze, i mrtvi poniženi. Zlo je nepregledno.

Sve što smo željeli bila je obična dženaza sa obredom. Plašili smo se smrti, ali plašili smo se još više srmti bezimenog, poniženog, bez obreda i znaka nadzemnog da smo nekada uopće živjeli...

"PJEVAJ, PJEVAJ, BALIJO!"

Nikola Đurković, stražar, pustio je nekoliko dječaka od petnaestak godina da donesu vode. Pili smo i opustili se.

Trajalo je to do predvečer, kad su se ubojice opet pojavile. Ušli su i mi smo morali svi uglas otpjevati: "Pomoz' Bog, junaci!", pa onda i odgovoriti: "Bog vam pomogo!"

Pjesmu, tražili su pjesmu, ali ne više od sedam ljudi nego od svih nas.

"Od Topole, pa do Ravne Gore...", odjekivalo je...

"Tri prsta gore, da vidim. Svi! Svi!", dernjao se Makedonac.

Četrdesetpetogodišnji Osman Halilović nije pjevao i ubrzo su ga izveli pred gomilu i počeli tući. Lice su mu iskasapili. Od udaraca više oči nije imao u dupljama. Izvukli su ga zatim u hodnik i ubili. Ostao je da leži na ulazu u salu.

Jektala je pjesma. Makedonac je stajao po strani. Izvukao je zatim Eneza Husića i u hodniku ga ubio, kad je primijetio da ne pjeva. Nerazgovijetno je odjekivala pjesma jer nismo znali riječi. Na kraju gomile koja je podizala ruku sa tri prsta stajao je Asim B. i iznenada prestao pjevati. Iznad sebe je ugledao Makedonca:

"Ne pjevaš, balijo!"

Prišao je na korak, u ruci mu se klatila drvena palica. Asim B. je pokrio glavu i stisnuo oči i zube, čučeći, izgledao je kao dijete koje je skrivilo nešto i čeka udarac. Nakon nekoliko trenutaka, ništa se nije dogodilo, i on je otvorio oči. Žutog kačketa nije bilo u blizini. Samo je odjekivala pjesma sa rukama koje su podizale i spuštale

tri prsta. Tamo na drugom kraju ubijali su Nedžiba Husića, starog 48 godina, jer nije podigao ruku. I gomila je pjevala čas skladno i horski, čas nepovezano i bolnim glasovima...

U dvorište je stigao mali kamion dvotonac i ljudi su iskakali sa njega. Bili su ulovljeni po bratunačkim šumarcima i sad su ih dovodili u logor. Bilo je uzalud kriti se jer su kuću po kuću češljali, metar po metar terena pretraživali. Ubili su Redžu Sulejmanovića, sina Mustafe, starog 30 godina, tek što je skočio sa kamiona. Pucali su mu u prsa i onda u glavu.

Redžo Arifović stigao je pred samu salu. Imao je 42 godine, i umirovljen je mlad zbog bolesti srca. Uhvaćen je u Hranči, negdje u blizini doma, dok se pokušavao sakriti. Bio je krupan, visok 195 centimetara, crne kovrdžave kose. Sve vrijeme držao se za lijevu stranu grudnog koša. Teško je disao. Srbin iz pratnje ga je upitao šta mu je. Odgovorio je: "Moje je srce slabo."

Milan Trišić Roćko i Ratko Živanović izdvojili su Redžu i pitali ga za brata. Nije znao reći gdje se nalazi.

Mustafa Delić sa još trojicom zarobljenika nalazio se pored ove grupe jer su im naredili da gledaju.

"Stajali smo pred hangarom i čekali da ubije Redžu", pričao je Mustafa. "Vidjeli smo kako su mu rafalom odsjekli nogu. Činilo im se previše humano da ga odmah ubiju. Čekali smo ovu likvidaciju. Meci su probijali njegove grudi, a mi smo gledali kako su prolazili kroz njega i zarivali se u tlo. Roćko Trišić i Ratko Živanović su vrištali od zadovoljstva kad su ga ubili. Začuđeni smo ih gledali. Malo je trebalo pa da zaigraju od samo njima poznate radosti. Kad su se okrenuli, leš smo pokupili i ubacili u hangar."

Pjesma je jektala, prolamala se zvučnom salom i daleko od logora širila po Bratuncu...

Udarali su ih mještani, njihovi poznanici trčeći zadihano i bijesno po njihovim glavama: Nebojša Milosavljević Kepo, Zoran Živković, Mirko Todorović, Ratko Živanović. Milan Trišić Roćko galamio je i dijelio udarce tražeći da pjesma prestane...

"Od Topole, od Topole, pa do Ravne Gore, svud su straže, svud su straže đenerala Draže..."

"Pjevaj, pjevaj balijo!", naređivao je Topalović, žureći okolo znojav, udarajući i pucajući iz pištolja u plafon. Gomila je poslušno nastavljala. Topalović je sa Maričem pritrčao grupi od tridesetak masakriranih na drugom kraju sale i onda su ih udarali zvjerski. Pjesma se pretvarala u lelek. Ljudi su malaksali, plakali, jecali i pokušavali bilo šta pjevati. Selmo Ibišević, sin Redže, star 31 godinu, bio je profesor u srednjoj školi i radio u isto vrijeme kao diplomirani ekonomista u "Kaolinu". Visok, plav, smeđih očiju, izveden je pred gomilu. Milan Trišić ga je poput divlje zvijeri, držao da ne pobjegne. Zamahnuo je. Od pjesme se udarac nije čuo. Selmo se samo sručio. Ukočen, mrtav, iznijet je i bačen u hodnik.

Refika Begića, visokog plavog čovjeka, Marić je iznenada udario posred glave. Odjeknuo je tup, težak zvuk po sali. Dogodilo se čudo. Drvena palica je pukla, jedan je komad ostao u rukama dželata, drugi se otkotrljao po parketu i zaustavio praveći krugove. Marić je začuđeno gledao u komad brižljivo napravljene palice i onda u Refika. On je stajao ne pomjerajući se.

"Marš u gomilu!", naredio je i Refik se umiješao među logoraše. Ponekad, kad bi promašili ljude, palica bi se zarivala u parket i gotovo ga podizala od siline udarca.

Kovača u "Vihoru", Zekira Gušića, iznenada su izveli. Tražili su da preda ključeve golfa koji je Izet Ahmić parkirao u njegovom dvorištu. Otišao je i predao što su tražili. Ubili su ga pred kućom u avliji i onda mrtvog strpali u prtljažnik i ubacili u hangar.

"Pjevaj, pjevaj balijo..."

Opet su išli kod onih izmučenih tridesetak ljudi, naređivali im da se raskreče i onda udarali u testise: "Nećete više praviti muslimansku djecu", ponavljali su...

Ponekad bi svi u čudu gledali kako drvena palica nakon udarca odskače od glave. Često nam se događalo da onima koji udaraju po našim glavama i tijelima palica nakon

odbijanja ispadne iz ruke. To bi ih još više razbjesnilo i još žešće bi nastavljali. I danas mislimo da je čovjek građen od najtvrđeg materijala.

U salu je ušao visoki mladić, mršav, plav i uz njega jedna djevojka, nižeg rasta, mršava, crna. Prišli su Banetu i od zaglušujuće buke i pjesme pokušavali mu glasno nešto reći na uho. Topalović je podigao ruku i dao znak za tišinu. Ljudi su jedva dočekali da prestanu. Neki su još pjevali, ljuljajući glavama, kao u transu, plačući i puštajući krike iz utrobe. Njih nismo mogli smiriti.

"Ovo je spisak Izvršnog odbora Muslimansko-bošnjačke organizacije. Neka izađe Izet Ahmić."

Izašao je sin Ibrahima, star 35 godina, građevinski arhitekt, jedan od bogatijih ljudi u Bratuncu.

Dao mu je spisak i on je pročitao nekoliko imena. U sali su bili samo Hasan Ibrahimović, milicioner, i Safet Đelić, diplomirani ekonomista. Požurili su da ih tuku, dijeleći udarce po njima, gledali su sve vrijeme po gomili:

"Oni su krivi, jer su vodili pogrešnu politiku i borili se za nezavisnu Bosnu i Hercegovinu."

"Pjesmu balijo, pjesmu", galamio je neko od ubojica...

Gomila je počinjala horski, opet nerazgovijetno, haotično.

Četiri mladića iz Srebrenice, koje su tukli dan prije, izveli su i udarali.

U salu je ušao Drago Zekić sa snopom držalica za poljoprivredni alat. Kupio ih je u poljoprivrednoj apoteci taj dan. Okrenuo se prema nama prijeteći:

"Svi ćete odgovarati i umrijeti za smrt mog sina. Hiljadu vaših života nije vrijedno jednog života mog sina."

Goran Zekić, poslanik u parlamentu Republike, krenuo je sedmoga maja prema Srebrenici sa arkanovcima da uradi isti posao koji je napravljen u Bratuncu. Dočekali su ih ljudi iz Srebrenice i poubijali. Goran Zekić je napravio plan uništenja Bošnjaka i osvajanja svih gradova oko Bratunca. On je bio tvorac plana genocida u samo-proglašenoj srpskoj autonomnoj oblasti koju su oni zvali Birač.

"Nad Kraljevom živa vatra sijeva, da vidimo kog četnika nema!"

Gomila je pjevala, dok su joj pucali iznad glava, kašljući sve više, gušeći se u prašini.

Izveli su snažnog četrdesetogodišnjeg Džemu Hodžića. Džemo je bio komandant Teritorijalne odbrane u miru, imao je čin rezervnog kapetana.

Stajali su pored njega i čitali neka imena na spisku. Rekao je jednostavno:

"Ne znam gdje su ti ljudi", premda su neki od prozvanih bili u sali.

"Pevaj srpske pesme!", zavikao je čovječuljak u žutom kačketu, "a oni neka te prate".

Odbio je.

Gomila je zapjevala. Počeli su ga udarati. Tukli su ga krvnički. Koža je, vidjelo se, pucala pod udarcima. Nakon pet-šest minuta udaranja, nije se rušio, ali više nije imao izgled čovjeka. Topalović ga je udarao željeznom šipkom po glavi. Pokrio je rukama. Snažno tijelo se ljuljalo, ali nije padalo.

"Nad Kraljevom živa vatra sijeva, da vidimo kog četnika nema".

Prišao je čovječuljak sa automatskom puškom od koje se nije odvajao. Pojedinačno, ispucao je tačno pet metaka u njegova prsa. Srušio se. Četverici ljudi naredili su da iznesu njegovo tijelo. Uprtili su ga onako teškog i ponijeli napolje. Naređeno im je da ga nabace na kamion.

Pred gomilu, dok je odjekivala pjesma, prišao je Dragan Marić podižući traku sa mokrog čela. Zaustavio se iznad čovjeka koji je prestao pjevati, Ahmeta Huseinovića, sina Huse, starog oko 40 godina, zaposlenog kao zidara u građevinskom preduzeću "Radnik". Udarao ga je držalicom po glavi. Čulo se kako je lubanja pukla. Izdahnuo je pred nama... Četiri čovjeka su ga već iznosila iz gomile napolje, prema hangaru...

Vidjeli smo kako se okupljaju zvijeri oko Fejze Raškaja.

Kao lešinari koji namirišu smrt. Radio je kao privatni pekar u Bratuncu. Nizak, žut, vodnjikavih očiju, debeljuškast, šetao bi se gradom ponekad, praćen mnoštvom svoje djece. Već sada njegovo lice i tijelo nisu ličili na ljudsko. Bio je potpuno izobličen i slomljen. Polovinom aprila odveli su ga iz sale gdje je doveden među prvim, prije masovnog dolaska. Automobilom su ga dobacili pred njegovu radnju. Tamo je morao napraviti 500 hljebova sa krstovima. "Za vojsku", rekli su.

Pitali su tada:

"Koliko si napravio hljebova za "Zelene beretke" iz Srebrenice?"

Odgovorio je da ništa o tome ne zna i ne zna ko su "Zelene beretke". Tražili su mu oružje. Predao je pištolj uz dozvolu koju je imao. Tražili su mu ključeve od automobila i on ih je dao. U radnji su izvršili pretres. Naravno, ništa sumnjivo nisu našli. Pekaru, u kojoj je bilo 25 tona brašna, dali su Mikici Maniću, do jučer njegovom kućnom prijatelju. Bar je tako mislio Fejzo Raškaj. Sve vrijeme Fejzo je isporučivao kruh, pite i kiflice za Novosadski korpus koji je ubijao po naseljima oko Bratunca.

Rekli su mu: "Pišemo na račun sve što napraviš."

Nakon dvadesetak dana, kada je nestalo brašna, došli su sa tim računom i Fejzo je taj papir morao progutati pred njima. Iz kuhinje hotela "Fontana", hranu i kruh sve vrijeme opsade grada odnosili su pripadnicima SDS-a i njihovim porodicama u Bratuncu. Mikica Manić, Fejzov porodični prijatelj, bio je zadužen sa Mimetom Radićem da kontrolira snabdijevanje hranom u cijeloj općini Bratunac.

Vratili su ga potpuno isprebijanog i jedva se mogao kretati. Njegovom bratu Nedžibu stavili su u ruku petardu i naredili da je sklopi. Dlan mu je ostao spržen, ali ga je više boljelo to kako su mu mučili brata. Fejzu su peli na konopac, stavljajući klupu ispod. Zatim bi ga ljuljali da padne:

"Da čujemo kako puca kičma", rekli su.

Te svoje eksperimente ponavljat će kasnije i sa drugima.

Fejzu Raškaju su naređivali da pravi sklekove. Natjerali su ga da ih radi i broji do trideset. Nije mogao ni da se pomjeri, jer su mu kosti bile slomljene. Sat vremena ćuškali su ga udarcima čizama, brbljajući svoje prijetnje. Zatim su ga podigli i izveli napolje u hodnik. Proveli su ga ispred nas i vidjeli smo da mu je lice isječeno nožem, sa dubokim razderotinama. Gurao ga je čovječuljak. U hodniku kod WC-a odjeknula su dva pucnja. Fejzov brat Nedžib sjedio je do Sade Malkića pogledao ga i ovaj je shvatio da želi zaplakati od bola, a ne smije. Rekao je kratko:

"Ubiše ga."

Sado je odgovorio:

"Ubiše. Da Bog da im ne trebalo"!

Iznad Nedžiba Raškaja stajao je Makedonac i naređivao mu da ustane. Krenuli su u hodnik.

"Gledaj ovog svoga brata".

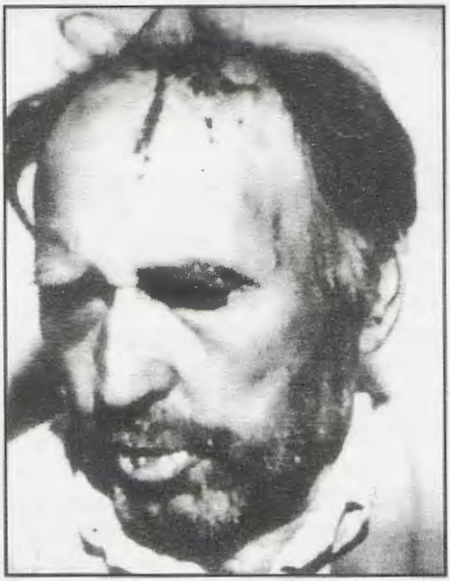

Raškaj Nedžib: »Ubili smo ti brata! Ubićemo i tebe«, prijetio je Makedonac.

Savijen na boku, ležao je Fejzo.

"Mogu li ga poljubiti?", upitao je iznenada Nedžib.

"I tebe ću sutra ubiti", dobacio je čovječuljak na ovo pitanje.

Gomila je gotovo prestala pjevati i to ni ubice nisu primjećivale. Obrušavale su se i tukle sve redom, ne gledajući. Nisu se umarali. Izgledali su, čak, zadovoljni onim što čine.

Nestao je tako Fejzo pekar, koji je iz Novog Pazara došao u Bratunac i godinama radio jedini posao koji je znao. Čudno su isprepleteni ljudski putevi. Raškaj je bio Albanac i možda mu sudbina i nije trebala biti ovakva.

Oni što istovaraju leševe iz hangara odvedeni su prema podrumu škole. Tamo su im otvorili vrata podruma i pokazali gomile leševa. Čitavo školsko prizemlje već se usmrdilo od mrtvog ljudskog mesa i krvi. Nakon pokazivanja, stražar je zatvorio vrata. Tajna školskog podruma ostat će zauvijek nerazjašnjena. Ništa se neće znati osim jednog: Tamo su bili leševi bratunačkih muslimana.

Ishaka Karamujića udarali su zvjerski. Nije licem i tijelom podsjećao na čovjeka kojeg smo poznavali. Njegova odjeća bila je pretvorena u rite. Potpuno izobličen i krvav, držao se, ipak, uspravno. Nakon nekoliko udaraca tog dana otrgao se ispod teških palica i potrčao prema vratima.

"Hoću napolje! Idem odavde! Šta ću ja ovdje!", ubrzano je izgovarao žureći prema vratima i primajući udarce.

Svi su čekali pucnjeve, ali ih nije bilo. Od jednog udarca pao je na patos i u naporu da izađe počeo puziti:

"Hoću napolje! Ne trebam ja ovdje!!!"

Dva-tri udarca odjeknula su po njemu uz dubok uzdah, tijelo njegovo se smirilo.

Malo zatim, kad su se odmakli, podigao se i oteturao na isto mjesto, među tridesetak onih što su osuđeni na stalno premlaćivanje.

"Čovjek je napravljen od najtvrđeg materijala", rekao je neko u presovanoj gomili i te su nas riječi ponovo obilazile kao nada da ćemo izdržati. Da nas ne mogu tek tako ubiti.

Na ovo malo prostora zbilo se previše zla. Pitali smo se kako je moguće da oni znaju ko ih mrzi? Kako znaju ko od nas ima ponosa?

Baš tim ljudima su prilazili, izvodili ih, tukli uz pjesmu koja je jektala salom. Ljudi bi govorili tiho, proklinjali ih, a oni su odmah prilazili, izdvajali ih i ubijali.

Pitali smo se kako je moguće da znaju ko se u mislima molio dragom Bogu? Istina, svi smo učili ono što smo mogli i znali, povremeno, moleći za žive i mrtve, ali oni su tačno pronalazili ljude i u tišini, dok su duboko u svojim glavama ponavljali molitve. Oni su prilazili, jer su znali nešto više. Njima je upravljalo biće satansko koje je osluškivalo naše misli i naša srca, koje se rugalo Svemoćnom i Svemilosnom.

Opet su naređivali pjesmu... Opet smo započinjali i opet podizali tri prsta. Znak njihovog zla...

Pred nama su nestajali ljudi. Ubijen je ispred nas Sakib Mehmedović, zvani Kobra. Samo 28 godina je imao. Isto koliko i Ahmed Salkić, blijedunjavi čovjek koji je radio sve, jer stalnog posla da prehrani svojih pet malih sinova nije imao. Ubijen je jednim jedinim udarcem drvene palice. Zatim su ubili i Nazifa Sarajlića, koji je imao 50 godina. Ubijen je pred sinom Nijazom...

Mladić Abe izaći će pred salu i iznijeti jednog od mrtvih ljudi. U trenutku, vidjet će kako uzbuđen dotrčava jedan stražar i nekom oficiru deklamuje:

"Stigao general Kukanjac u Bratunac. Treba sve da bude čisto..."

"Ovamo mi ne treba dolaziti", rekao je oficir.

Pjesma iz sale se razlijegala, krici; i pucnjava iz hangara.

U sali je vladao haos. Jedan je čovjek krenuo prema vratima. Nije više mogao izdržati sve to. Krenuo je jer ga je duša prestala slušati i gonila napolje. U hodniku na izlaznim vratima škole ugledao je Dragana Mirkovića zvanog Kinez, direktora Komunalnog preduzeća "Rad" u Bratuncu, dr Veljka Maćešića, pedijatra u Domu zdravlja u Bratuncu, Dragišu Lončarevića, Branimira Tešića zvanog

Baka, Rodoljuba Đukanovića, predsjednika Izvršnog odbora općine Bratunac, Miroslava Deronjića, predsjednika SDS-a, svi su bili članovi Srpskog kriznog štaba u ovom gradu. Razgovarali su sa Milanom Živanovićem zvanim Šandor.

Deronjić je pitao Šandora koji je transportirao leševe svojim kamionom:

"Gdje si ih odvezao?"

"Odvezao sam ih u Đokin potok i tamo iskipovao".

Kod sela Dubravice ovaj se potok ulijevao u Drinu.

Osviješćen u trenu, užasnut, vratio se natrag.

Na povratku je primijetio da u hodniku do svlačionica jedan logoraš otvara hidrant i metlom čisti krv i ljudske ostatke. Ovaj put logoraš je bio neoprezan pa je voda nahrupila napolje. Ubrzo se krv počela spirati sa patosa i miješati sa vodom. Logoraš je uzalud pokušavao zatvoriti vodu. Ruke su mu drhtale bez snage. Bio je bos, a crvena tečnost koja je pljuskala zidove već je mogla ulaziti u cipele. Konačno je uspio zatvoriti. Iz grupe koja je razgovarala na kraju hodnika neko je zagalamio, opsovao gadno i začuli su se koraci. Crvena tečnost počet će oticati i praviti lokve pod predvorjem što spaja salu sa školom.

Ubijanje je i dalje trajalo. Opet je prekinuta pjesma, a huktanje gomile i ubojica nastavljeno.

Ljudi su bili izmoždeni. Svaki čas poneko bi gubio kontrolu. Uzvikivao, ljuljao se, poneki su povraćali zbog onoga što su vidjeli. Jedan je čovjek poskočio. Ruke su krenule da ga uhvate.

"Struja, struja me udara na tom mjestu!", vikao je uplašeno.

Vođe SDS-a su se očito brinule o tome kako će pred generalom prikriti sve ovo. Kukanjac je od njih bio daleko, daleko od SDS-a koji ima svoje druge ciljeve.

Masakriranje je nastavljeno. Mlatili su po tijelu Izeta Ahmića, Safeta Đelića, Hasana Ibrahimovića, Kirama Ahmetovića...

Duboki, teški glas Džeme Hodžića zalebdio je iznad naših glava i iznad ruku ubojica. Čulo se kako galami:

"Vi ste četnici, vi niste vojska. Ubili ste oficira, kapetana..."

Rekao je: "Ubili ste".

Tegobni, teški glas Džemin lahko smo prepoznali. Bili smo izgubljeni. Sa pet metaka u sebi, još uvijek je bio živ. Duša ga još nije napuštala.

"Bježite, braćo muslimani, sve će vas pobiti! Bježite!"

Ljude koje su u tom času tukli, Izeta, Safeta, Hasana i Kirama, Makedonac je pozvao sa sobom, napolje. Zastali su pored kamiona.

"Penjite se i vadite ga. Brže!", povikao je Makedonac uplašeno.

"Bježite, govori vam vaš brat musliman, spašavajte se, braćo!"

Peli su se na kamion, a Makedonac je nestrpljivo, nervozno vrtio glavom lijevo i desno požurujući ih, držeći stalno pušku ispred sebe kao da će odmah pucati.

Počeli su pretraživati po tijelima. Njegovo teško disanje čulo se pod leševima na samom dnu. Cvilio je i hropio. Povremeno bi njegov teški glas zaparao njihove mozgove. Safet je prepoznao jednog od ubijenih. Sretao ga je po gradu i čak ga pozdravljao, ali kako se zvao, nije znao. Izgledao je kao da se smije, premda mu je lice bilo sasušeno, vidjeli su se zubi otkriveni i bijeli, a oči bile poluootvorene i sjajne. Kad su ga prebacivali, nešto je u laktu ruke mrtvaca puklo. Safet je zavikao:

"Pazite! Slomismo ruku čovjeku!"

Ostali su nastavili prebacivati leševe, ne obraćajući pažnju na Safetove riječi, ne primjećujući šta je uopće rekao.

"Požurite, požurite", naređivao je Makedonac, nervozno se vrteći lijevo i desno, gledajući oko sebe u strahu.

Izvukli su ga teškog, izmučenog, krvavog na vrh gomile leševa. Zatim su ga nemoćni, iscrpljeni, postavili na stranicu kamiona, želeći da ga pridržavaju i spuste na

noge. Ali on se skljokao i tresnuo o zemlju. Činilo se da je sve od Džeme Hodžića umrlo osim glasa.

"Bježite, bježite, sve će vas pobiti! Bježite, neko će preživjeti!"

Nakon toga je naredio čovječuljak da ga unesu u salu. Uhvatili su ga za noge i ruke i ponijeli. Spustili su ga na dno sale. Bio je zagrnutih nogavica do koljena. Kako, mi to ne znamo, ali nožni prsti bili su mu otkinuti. Bio je potpuno crn od krvi i udaraca. Makedonac je prišao iza leđa i pucao mu u vrat. Džemo je još uvijek bio živ.

"Neće ga kugla".

Čovječuljak se okrenuo prema Mariću i nasmijao. Zatim su ga polili benzinom i zapalili. Činilo se da će se pretvoriti u buktinju, ali vatra se ubrzo ugasila, a on je i dalje galamio:

"Bježite, braćo, bježite!"

Topalović ga je željeznom šipkom udario snažno po glavi i nos se zakotrljao po patosu, zatim ga je udario ponovo, onda je otpalo lijevo uho. Džemo je još uvijek govorio nešto nevezano dubokim glasom. Topalović je zamahnuo željeznom šipkom praveći široki pokret. Nakon toga vidjeli smo kako je Džemova lobanja prsla, a mozak se prosuo na parket. Bistra moždana tečnost koja je isticala učinila im se masnom i žućkastom.

"Iznesite ovo đubre da ne smrdi ovdje", rekao je Topalović.

Čovjek koji je morao počistiti patos vidjeli smo kako se trudi da uhvati mozak. Poput ribe bježao mu je iz ruku, siv i gnjecav. Konačno ga je uhvatio i pažljivo držeći na dlanu stavio na svoju košulju koju je skinuo da očisti patos.

Od Džemove patnje svi smo drhtali. Neki su povraćali. Drugi su plakali ponavljajući njegovo ime: "Džemo, Džemo", ljuljajući pri tom dugo glavama.

Jedno od najsvirepijih ubojstava vidio je i brat Džemov. Ista četiri čovjeka vraćala su se napolje noseći trupło. Na mjestu gdje je bila glava ljudska klatio se užas.

UPOZNAVANJE HANGARA

Donijeli su ga pred hangar. Trebalo je gurnuti teška vrata jer su ih pritvorili zbog neočekivanog posjetioca iz Sarajeva. Konačno se kapija pokrenula i točkići su se zavrtili. Unijeli su Džemov leš.

Oko njih nije bilo straže. Hangar su prvi put vidjeli. Bio je ispunjen leševima. Prostorija za opravku vozila bila je duga oko dvadeset, široka oko petnaest metara. Leševi su ležali, jedni na drugima, oslonjeni na zidove, ili savijeni čudno. Ispod njih ležao je živ čovjek. Njegove oči gledale su ih otvoreno i smireno. Salih Salkić, kojeg su iz sale iznijeli kao mrtvog, baš kao i Džemu Hodžića, bio je živ, nalakćen na lijevu ruku, pridignut. Prolazili su sekundi u kojima je želio nešto reći, a četiri čovjeka su ukočena čekala da on progovori. Konačno, zamahujući šakom nadesno procijedio je: "Pogledajte te leševe na dekama"!

U hangaru je bilo oko 350 mrtvih i premda su ih stalno odvozili, bio je opet ispunjen. Bar pedesetak ljudi davalo je nekakve sitne znake života. Tijela su se trzala i grozničavo tresla. Poneki put vidjelo se kako njihovi udovi rade nekontrolirano. Ljudski leševi iz kojih duša nikako nije mogla izaći izgledali su kao insekti i davali zvuke slične onima koje daju krilca insekata u letu.

Hodali su prema gornjem desnom uglu, preko drugih leševa. Više se nisu obazirali na to da je grijeh stavljati nogu na ljude za koje ne znaš jesu li živi ili mrtvi. Tamo na jednoj deki ležale su dvije ubijene žene. Safetu se učinilo da je jedna žena njegovog brata. Lice je bilo izudarano, izobličeno. Žuti pramen kose padao je preko, a oči bile okrenute ustranu. Nesiguran, ubjeđivao je sebe da to, ipak,

nije žena njegovog brata. Malo dalje ležala je druga. Onda ih je nešto potreslo, nešto od čega su ustuknuli, zaboravili na sva ubojstva, njih, muškaraca u sali. Obje su žene, na mjestima gdje su bile dojke, imale iskopane rupe. Ruke su bile zavučene kroz razrezane dojke. Malo dalje bila je druga ista ovakva deka na kojoj je ležalo sedam-osam djevojčadi sa istim rupama na malenim dojkama i na isti način uguranim rukama.

Ćebad na kojima su ležale bila su šarena sa žutim prugama i braon kockicama. Ovakvu ćebad mogli su vidjeti po muslimanskim kućama. Zasigurno su ih tamo i uzeli.

Žene, kojima je ovo vjerovatno živim urađeno, umrle su u najtežim mukama. O načinu mučenja i ubijanja Bošnjanki pisali su i srpski pisci. Jedan srpski historičar pisao je u svome djelu "Vuk Stefanović Karadžić" o sličnom događaju. Zašto to navoditi? Možda i zato što se sve odigrava u školi sa istim nazivom. Slične slike probijenih dojki kroz koje su provučene ruke nalaze se u knjigama o genocidu nad Muslimanima u drugom svjetskom ratu koje su pisali sami Srbi nalaze u srpskim narodnim epskim pjesmama.

"Neke dječake su ubijali", govorio je promuklim glasom Salih Salkić i oni su se brzo okrenuli i požurili preko leševa prema njemu, "ubijali su ih i lomili im kosti. Ruke su im prebijali maljevima. Ooo! Monstrumi!", zavapio je. "Molim vas, pomaknite me uz vrata i ja ću kroz šipražje pobjeći".

Prebacili su ga. Još dok je bio u sali, nije mogao ustati i pomagao mu je Mirsad Karić dok mu se iz rupe na koljenu stalno cijedila krv. Sad je bio potpuno polomljen, krvav i izobličen.

Požurili su da izađu. Pet-šest metara od vrata nalazio se Makedonac i razgovarao sa jednim od stražara.

Nakon pola sata, kad budu ubacivali leševe na kamion, neko će zavikati: "Ima jedan živ na kamionu!", a zatim dodati: "Nije više. Mrtav je."

Makedonac će ući u hangar i vratiti ih do lavaboa, gdje će im pokazati desetak ljudskih očiju. "I vaše će ubrzo biti tu", rekao je podsmješljivo.

Vratili su se u salu.

"UBIJTE MENE, NEMOJTE DJECU!"

Kad je prvi put napadnuto naselje Borkovac, ljudi su se raštrkali po okolnim šumarcima. Bila je nedjelja, 10. maj. Tu večer mnogi će se vratiti pred svoje kuće. U jednom od glavnih skloništa pojavio se i Mirsad Memišević. Mati ga je ugledala i obradovala se.

"Eno moje majke", nasmiješio se od radosti.

Pored ubijenih u naselju, ljudi su bili sretni da ih uopće ima živih. Tu, u tom skloništu pod zemljom, mnogo njih će prenoćiti. Ujutro, rano, pojavio se na vratima Mehmedalija Delić.

"Idemo svi u Tuzlu. Čuje se kako pozivaju megafonom". Rekao je to sa olakšanjem.

Mirsad Memišević iznenada se ustao. "Idem vidjeti gdje je otac. Kažu da je na igralištu".

Nakon petnaestak minuta se vratio.

Mati ga je upitno gledala. Odgovorio je mirno: "Otac je odvezao izbjeglice u Kladanj. Idemo i mi ako Bog da!"

Njegov se otac u to vrijeme nalazio u sali zajedno sa bratom.

U 16 sati, 11. maja došli su pred stadion. Tamo već nikog nije bilo. Njih dvadesetak iz Borkovca bili su potpuno zbunjeni.

Mehmedalija Delić ugledao je naoružanog Srbina pored Lamela. Potrčao je tromo i upitao ga nešto. Naoružani su se okupili. Jedan od njih pokazao je samo prstom da priđu.

Prišli su. Svjedoci su upamtili lice Mehmedalije Delića. Izgledao je bezazleno i ne sluteći ništa. Ubrzo su repetirali puške i prijeteći zapovijedili da grupa krene prema školi "Vuk Karadžić".

Pred školom su vidjeli kako na plato izlazi tanki mlaz krvi iz sale. Žene su zaustavili, a muškarce potjerali unutra, udarajući ih kundacima. Oni su u prvi mah bili zbunjeni i nisu znali gdje će krenuti, a onda su brzo potrčali gdje su ih gonili.

Do škole se parkirao bijeli kombi. Nakon toga iz njega su istjerali Jusu i Mehmeda Velića i otjerali ih iza škole.

"Gdje ćete nam s djecom?", zavapila je mati Mirsada Memiševića.

"Šuti!", zavikao je jedan od arkanovaca i zatim naredio da uđu u bijeli kombi. Kasnije će gospođa Memišević moliti Miću, Srbina, prijatelja njenog muža Šabana, da pomogne i spasi njenu djecu. "Ne mogu, oni ubijaju onog ko pomaže muslimanima", rekao je.

U isto vrijeme u sali su odmah izveli mladiće, braću Memišević. Ispred njih stajao je Topalović i udarao ih.

"Gdje su vam puške?", pitao ih je.

Zavukao je jednostavno ruku u džep Mirsada i tamo našao novčanik. U njemu je bilo 100 DEM i njih je odmah stavio u džep, a zatim nastavio prebirati. Konačno je našao papir na kojem je pisalo da je Mirsad nekad vozio kamion za Mađarsku.

"Vozio si oružje!", rekao je.

Mirsad je šutio, jer mu je svaka riječ mogla samo pogoršati situaciju.

Topalović je prislonio pištolj na čelo Mirsadovog brata Esada.

"Gdje je puška? Govori!"

Eso je gledao u patos, blijed, očekujući smrt.

Pištolj je škljocnuo.

"Imaš sreće", rekao je Topalović i nasmiješio se.

Izašao je i donio automatsku pušku naslonjenu na kuk. Ispucao je dva metka u njegovu desnu nogu. Zgrčenog lica od bola, uhvatio se za ranu.

"Ne diraj nogu", zagalamio je Topalović.

Stopalo se okrenulo, kost se potpuno iskrivila. Bilo je očito da je na više mjesta polomljena.

Topalović je gledao mladića koji se previjao od bola.

"Sad umiri polako", dobacio je. "Očisti krv!", zapovijedio je njegovom bratu Mirsadu.

Noga je brzo oticala. Esa će staviti na nosila uz sama vrata. Stalno će gubiti krv. Došao je neki čovjek koji mu je zamotao ranu. On će ležati uz vrata ukoliko bude potrebno da spriječi izlazak logoraša. Njegov školski drug Mile Vuksić, sada naoružani stražar, donio mu je nešto vode i sendvič.

"Ne mogu ti pomoći", šapnuo je.

Tu večer Eso Memišević je povratio i to malo što je pojeo.

Izveli su pred gomilu Šerifa Š.

Žarko Zekić je zagalamio:

"Dajte tog meni! Ja ću završiti s njim!"

Izvadio je upaljač i nož mu stavio pod grlo. Zatim mu je palio obrve i kosu na čelu. Šerif Š. je morao kleknuti. Nakon svega uzeo je palicu i počeo ga udarati. Kad je gotovo izgubio svijest, Zekić mu je hvatajući ga za kosu, zabacio glavu unatrag. Gomilom se pronese huk straha. Svi smo vjerovali da će ga zaklati, ali on mu samo napravi veliki rez iznad desnog oka.

Dogodilo se nešto što će odvratiti pažnju ubojica od Šerifa Š. U salu je Makedonac uvodio Mustafu Hasanovića, Mehmedaliju Delića i njegove sinove Nedžada i Samira.

Ocu i njegovim sinovima naređuje da zalegnu pored Safeta Đelića i stave ruke iznad glave. Mustafi zapovijeda da sjedne i ispruži udove. Iz svoga škorpiona, uvijek pribijenog uz tijelo, čovječuljak će ispucati po metak u ispružene Mustafine noge. Noge su se ružno izvrnule ustranu, a čovječuljak je već udarao šipkom žestoko po glavi ranjenog. Mrcvario ga je. Kad god bi Makedonac primijetio da neko od logoraša izgleda sportski i snažno, pristupao bi sakaćenju. Naredili su pjesmu i od silne buke nisu se čuli uzdasi i jauci žrtve. Mustafa je bio u narančastoj majici i svijetloplavoj trenerci, čiji je gornji dio držao još uvijek u jednoj ruci. Po čistoj odjeći pljuskala je krv. U njegovo premlaćivanje uključili su se Ljubiša Zarić, bivši

učenik MUP-ove škole na Vracama u Sarajevu, i Dragan Marić, čija je plavo-bijelo-crvena traka sa čela opet spadala.

Makedonac je završio posao sa tri metka ispaljena u glavu već izmučenog Mustafe.

Vidjevši šta su uradili sa Mustafom Hasanovićem, Mehmedalija se pokušao obratiti Makedoncu. Želio ga je nešto pitati, ali čovječuljak je bio okrenut prema Topaloviću i nije primjećivao ljude koji su poredani jedan do drugog ležali. Okrenuli su ga prema njima odmah zamahujući drvenim i željeznim palicama.

Nakon udaraca, a tukli su ih zajedno sa Safetom Đelićem, čulo se kako je Marić rekao da će ih sve pobiti. Medo Delić se pridigao i počeo moliti.

"Nemojte djecu, evo, ubijte mene, odmah, samo nemojte njih dirati."

"Ubit ćemo tebe", rekao je otegnuto Topalović, "a ubit ćemo ti i jednog sina, samo ne znamo koga".

"Molim vas, poštedite mi ovoga mlađeg. On je bolestan, ima epilepsiju, molim vas..."

"Nama je svejedno", rekao je Topalović i naredio:

"Svi na trbuhe, gledajte dole!"

"Ima li ko među vama da bi svome sinu, kad bi ga zamolio kruha, pružio kamen?"

Ležali su tako u redu, otac, Nedžad i Samir. Do Samira Safet. Odjeknuo je pucanj.

Safet se trgnuo. Mehmedalija Delić, čovjek koji je imao 45 godina, plav, debeljuškast, srednjeg rasta nestao je. Ponovo se čuo pucanj. Tijelo Nedžada se trglo i umirilo. Zatim je ubojica opkoračio bolesnog Samira i opet pucanj i tijelo koje se opušta. Čizme su zatim opkoračile Safeta, a cijev se naslonila na njegov potiljak. Vladala je neočekivana tišina. Ubojica se igrao prije ubojstva. Cijev je polahko kružila kroz kosu Safeta i pramenovi su se pomjerali kao na vjetru.

Dželat se pridigao i okrenuo prema gomili. Safet će nastaviti ovu igru smrti. Čizme su zacijukale i otišle dalje.

Safet Đelić okrenuo je glavu i pored sebe vidio izobličeno

lice dječaka srednjoškolca Emira Delića, koji je imao nepunih 17 godina. Malo dalje, mrtav je ležao i njegov brat Nedžad, 22 godine, vlasnik servisa za opravku kućnih aparata. Završio je elektrotehničku školu, gradio kućne aparate i opravljao ih vrijedno.

"Ako čovjek ubije drugog čovjeka, kao da je ubio čitavo čovječanstvo..."

...O, Bože, nije li svaka smrt smak svijeta? Zar sa dječakom Emirom nije umro čitav ovaj svijet?

"I on je, Nuh Gospodara svoga zamolio: Ja sam pobijeđen. Ti se osveti".

Čizme Dragana Marića zaustavile su se uz Ibrahima Salihovića iz Krasanpolja. Profesor u srednjoj školi Ibrahim Salihović predavao je predmet "mašinski elementi". Imao je tek 30 godina. Ni svoju obitelj nije uspio stvoriti. Marić ga je tukao drvenom palicom na kojoj se sjajila skorena krv. Nakon dvije-tri minute od udaraca je izdahnuo

Ibrahim je tog dana bio jedna od tridesetak žrtava dželata Marića.

Topalović će pokazati na ljude koji trebaju iznijeti leševe. Među njima bit će i Mustafa Delić, šumar. Poteći će mu suze i bijes ga ispuniti dok bude nosio svog brata Mehmedaliju Medu Delića. Kad ga je spustio u hangar među leševe, a zatim donio njegove sinove Emira i Nedžada, posljednji put pogledat će prema njima. Bio je spreman i zamoliti da ga ubiju.

On će i dalje iznositi leševe i neprestano gledati sve što u hangaru uradi ruka zvijeri. Upamtit će kako su čovjeku otkinuli jezik i prevrnuli mu ga naopako. U uglu je zapamtio dvije žene i nekoliko djece sa prorezanim prsima. Na gomili će vidjeti dosta ljudskih dijelova, ali malo koji će prepoznati. "Kad vidiš dio ljudskog tijela, i on se izobliči, ne možeš prepoznati šta je to. Narede ti i ti iznosiš nastojeći što prije iz ruku izbaciti taj užas", govorio je svojim prijateljima, a oni su ga prestravljeni slušali. Pored svih ubijanja u sali, hangar je krio nezamisliva zvjerstva.

Svi su žalili Mustafu Delića zbog onoga što je preživljavao.

Mnogi su osjećali strah da će biti natjerani da iznose leševe. Plašili su se od onog što bi tamo mogli vidjeti. Nemjerljiv užas da će prepoznati među leševima nekoga svoga.

Postojao je i strah da se jednostavno nosači leševa neće vratiti. Neki što su ih uzimali da iznose leševe iz hangara nisu se nikad vratili. Tako će dva mladića, jedan nepoznati i Mirsad Memišević, čiji je otac Šaban ubijen u sali, a brat ležao ranjen, iznijeti jedan leš i više se neće vratiti.

Sve vrijeme Šerif Š. klečao je na koljenima i gledao šta se događa.

Njemu su naredili da očisti krv i čestice mozga i lubanje. Skinuo je džemper i čistio, a zatim odlazio u hodnik da ga iscijedi. Tamo je sreo stražara Milenka Popovića sa kojim je u miru radio. Bio je u šoku, premlaćen, jedva se kretao. Zamolio ga je:

"Ja ću se popeti na prozor, a ti pucaj u mene. Učini mi toliko."

Popović ga je žestoko udario kundakom puške u karlicu i on se srušio od bola. Nakon tog udarca danima će mokriti krv.

ČOVJEK KOJI SE BORIO U PAKLU

Safeta Delića će tući ponajviše. Njega su željeli da slomiju. Ali, začudo, eto, neko im se nije dao. Opirao im se čudno. Razmišljao je o tome.

"Ne mogu se oduprijeti, ali mora postojati način borbe da čovjek pobijedi. Samo je smrt poraz. Dok je živ čovjek može unutar sebe pronaći nešto za otpor. Pa makar i sada, kad nikakve nade nema. Možda je ponajbolje ostati na nogama ili padati kad oni zažele? Možda je dobro jaukati i zadovoljiti njihove nagone za mučenjem?"

"Mora da postoji negdje u čovjeku način odbrane. Mora i čovjek imati nešto u sebi, kao kameleon kad uzima boje da bude neprimjetan, kao paun kad širi svoje perje na repu, kao mačka koja se napuše da bi izgledala opasnije i da bi udarci padali po elastičnijem tijelu. Svemogući je obdario čovjeka drukčijom osobinom. Sposobnošću da podnosi udarce i odbija ih snagom neke unutrašnje, duboke volje za životom. Takvo nešto u Safetu se javljalo. Samo se ne treba uplašiti, ta će ga snaga ispuniti i razliti se po njegovom tijelu. Ako već nije mogao poginuti kao muškarac, kao čovjek sa oružjem, kao neko ko se bori za svoj život i ubija one koji te hoće ubiti, onda bar ima nade da umre kao čovjek boreći se tom unutrašnjom snagom.

Prilazilo mu je šest mučitelja sa drvenim palicama i čeličnim šipkama i on ih je dočekivao spreman. Tačno je mjerio količinu njihovog bijesa. Znao je da ga žele mučiti. Ako izdrži udarce možda se kasnije nešto i javi kao spas od dragoga Boga. Znao je da se sruči kad je to njima potrebno, znao je da krikne kad je njegova bol trebala našim ubojicama. Udarali su ga po dvadesetak minuta.

Okretao se i uvijao, padao kad je on to želio, jaukao kad je osjećao da je potrebno. Udarci su pljuštali po njegovom gipkom tijelu, mučitelji su bili zadihani, znojavi. Nakon svega, kad bi osjetio da je pravi trenutak da se predstava završi, padao bi okrenut bokom prema zemlji glumeći gubljenje svijesti. Ko zna zašto, ali primijetio je da Topalović ne ubija žrtve koje padaju u takav položaj. I, uistinu, ostavljali su ga i odlazili prema drugoj žrtvi.

Tek što bi umorni dželati odlazili iz sale, Safet je ustajao i počinjao premjeravanje sale i gledanje ljudi u gomili.

Jednom, dok su ga tukli, ugledao je među licima svog prijatelja mladića Hamču i primijetio kako se guši u nervnom šoku jer nije mogao gledati kako ga prebijaju. Hamčo je prišao Safetu, kad su mučitelji za trenutak napustili salu, i rekao mu:

"Učini nešto ružno, udari nekog od njih, samo neka te ubiju, samo da te više ne muče..."

Safet je pogledao unesrećenog mladića i osjetio sažaljenje.

"Ne boj se, Hamčo. Samo ti idi na svoje mjesto. Nemoj da te vide uz mene."

Slijedeći put kad ga budu pretukli, potražit će Hamčove oči i gledajući ga pravo nasmiješiti se samouvjereno. Svi smo vidjeli taj smijeh i tek tada ništa nam nije bilo jasno.

Taj smiješak Safetov kao da je i nas vraćao u normalan život.

Jer ljudi su počeli gubiti razum. Odjednom bi tražili telefon. "Hoću da telefoniram, pustite me!", galamio je jedan logoraš. Ostali su ga smirivali i tjerali da sjedne u strahu da će ga ubiti. Drugi je čovjek, opet, žurio kod doktora.

"Nešto mi nije u redu sa bolovanjem", govorio je.

U vrijeme najvećeg ubijanja mnogi su plakali, šetali po nama, jedan je mladić tražio da ide u inostranstvo. Jedni na drugim su sjedili. Stariji je čovjek zvao ime svoje kćerke tražeći da mu skuha kahvu.

Dželati su tog drugoga dana opet nastavljali sa ubijanjem.

Dževad Karić Džeri imao je trideset godina. Bio je nekada kapiten fudbalskog kluba "Bratstvo" iz Bratunca. Na dresu je nosio broj 11. Imao je jedno dijete. Bio je poznat kao fer igrač. Nizak, crn, mršav, čitav se predodredio trci za fudbalskom loptom. Opsjenjivali su ga Brazilci i prepričavao majstorije njihovih fudbalera svojim prijateljima radnicima u fabrici stilskog namještaja.

Jednu su grupu izveli da pretovare leševe iz svlačionice i hangara u kamion.Među njima se nalazio i Džeri. Makedonac se okrenuo i upitao nešto stražara Tomu Živanovića Krmaka. Dugo su gledali prema grupi od pet ljudi dok su utovarali mrtve. Krmak je nešto šapnuo Makedoncu, a ovaj se lijeno podigao i krenuo prema Dževadu. Uhvatio ga je za nadlakticu: "Ti si višak u ovoj grupi, ovdje više radnika ne treba. Otpušten si."

Smješkao se. Poveo ga je prema hangaru i pucao mu u koljena.

Dževad je ostao ležeći. Galamio je: "Ubijte me, molim vas. Ja više fudbal ne mogu igrati."

Makedonac se vratio na staro mjesto.

Nakon dvadesetak minuta ubacujući leševe iz hangara na kamion Mustafa Delić gledat će tužno bivšeg fudbalera Džerija i krenuti da ga zaobiđe. Ležeći na zemlji, pridigao je glavu i zamolio Mustafu: "Zovite onoga da me ubije."

Čuvši to, Makedonac je prišao i dva metka sa metar i po udaljenosti ispucao u Džerijeva prsa.

Zuhriji, jednom iz grupe, naredio je da mu leš baci na kamion. Kad se sagnuo, udario ga je u zadnjicu. Zavalio se i pogledao gore. Ubica se podignute glave glasno smijao stojeći iznad njega i iznad mrtvog Džerija.

Vratili su ih u salu.

Prozivali su:

"Ćamil Karić!"

Ustao je visoki, dobro razvijeni čovjek, žućkaste, nježne kose, od oko tridesetak godina. Topalović se odmah okrenuo prema njemu.

"Ti si taj što si psovao četničku majku?"

"Nikom nisam psovao četničku majku."

"Izlazi! Zar smiješ još i da pričaš!?!"

Izašao je i stao pred vrata. Izveli su ga van sale. U dvorištu, rekli su mu da može ići. Stajao je, vidjevši šta spremaju.

"Bježi, šta čekaš?", počeli su ga udarati. Potrčao je. Saplićući se odmicao je teško dišući. Nakon stotinjak metara, okrenuo se i vidio kako sjedaju u tri automobila. Krenuli su u lov. Sustizali su ga i udarali. Trajalo je to oko pola sata. Poigravali su se i vrištali od zadovoljstva. Ćamil se mučio da ustane. Udarili bi ga automobilom i onda puštali da ponovo bježi.

Zatim su se vratili u salu.

Slaviša Lopatić je dobacio: "Pustili smo ga da bježi, ali je naletio pod auto. Nije bio pažljiv."

On je vozio žuti golf kojim je vjerojatno pregazio Ćamila Karića. Sve što smo mogli odgonetnuti je da je Ćamil Karić radio u firmi sa majkom Slaviše Lopatića, čistačicom koja nije bila mentalno zdrava. Logoraši su okretali glave prema Abetu koji je skrušeno gledao ispred sebe. Ubijen je i drugi njegov brat. Čekao je svoju smrt.

Izveli su Junuza Hodžića na sredinu sale. Prišao mu je Marić i počeo ga probadati nožem četiri-pet centimetara duboko.

"Koja je tvoja vjera?", pitao ga je.

"Musliman".

"Koja je tvoja nacija?"

"Musliman", odgovarao je.

Mučenje je nastavljeno...

Ramu Avdića prozivali su dva puta. Prvi put se nije odazvao. Čak i kad su ga gledali ostali logoraši nije se ni pomakao sa mjesta. I on se okretao. Kad su ga drugi put prozvali, nervozno je dobacio:

"Nije tu."

Makedonac je sačekao trenutak i odvratio prosto:

"U redu."

Ramo je ostao živ zahvaljujući patentu koji se više nije mogao upotrijebiti.

Izeta Ahmića, arhitektu, počeli su tući krvnički. Prije i poslije ubojstva Džeme udarali su ga neprestano. Zatim naređivali da iznosi leševe logoraša koje su ubijali. Jedva je koračao. Konačno, sad su ga izveli i tukli na sredini sale toliko žestoko da mu je koža pucala po glavi i krv prskala na sve strane.

"Šta znači MBO?"

"To je politička stranka kao i svaka druga", objasnio je.

Nije pomoglo ovo objašnjenje i nastavili su ga tući. Kad se onesvijestio, činilo nam se da je mrtav. Kemi Gušiću i Mevlidu Krdžiću rekli su da ga iznesu iz sale. Uhvatili su ga i iznijeli pred školu.

Osvijestio se i zamolio ih da ga puste da se odmori. Iznenada se podigao i teškim koracima pokušao da trči. Dva stražara su ga uhvatili i zatim pucali u njega. Bio je još živ kad su ga bacili u kontejner za smeće. Polili su ga benzinom i zapalili. Mi u sali nismo čuli krike. Vjerovatno za to nije imao snage. Osjetili smo samo zadah spaljenog mesa.

Abe se sjećao na jednoj omladinskoj akciji mladića koji je izgorio u žitu. Taj smrad izgorjelog ljudskog mesa nikad neće zaboraviti. Sad ga je jedini prepoznao i objasnio to onima do sebe. Ko god od ovih ljudi preživi neće moći iz svojih nozdrva izbaciti zapah izgorjelog ljudskoga mesa.

Jedan logoraš je zapaljen u kontejneru. Dvojica mladića koji su iznosili leševe upravo su prošli tuda u trenutku dok je gorio. Kako su uopće znali ko je zapaljeni? Po odjeći, odgovarali su... Da li je u kontejneru bio spaljen Izet Ahmić, bogati arhitekt, nikad se neće saznati. Samo jedan čovjek će nakon svega pokazati sumnju u to. Šta je istina? Teško će se otkriti, kao što će u mraku nadalje ostati nestajanje stotina ljudskih života u gradu Bratuncu...

KOŠARKAŠKA LOPTA I UJED ZMIJE

Opet su uveli čovjeka. Došao je u salu i gledao zbunjeno. Gdje se to on nalazi? Šta se događa?

Bio je krupan i lijepo razvijen, crne kose, djelovao je snažno. Komandir stanice policije u Skelanima Enez Ahmetović imao je 38 godina.

Tražili su mu dokumenta i on ih je mirno dao.

"Zlato, daj!"

Pokušao je istog časa skinuti burmu, ali nije išlo.

Topalović je izvukao nož:

"Lakše je meni odsjeći prst, nego tebi da skineš."

"Nemoj mi sijeći prst. Pokušat ću ga skinuti".

Pljuckao je na prst i konačno strgnuo zlatni prsten. Uzeli su zlato i Dragan Marić, počeo ga je tući. Prišao je Milisav Simić obučen u maskirnu uniformu sa znakom srpske policije, i izveo Eneza u svlačionicu. Nedugo zatim i ostali su ušli tamo. Počelo je udaranje. Enez je dao otpor i udario jednog arkanovca od čega se taj srušio. Teško zapomaganje i potmuli krici su dopirali do nas.

Nakon izvjesnog vremena u salu je ušao Simić noseći u kesici otkinute prste. "Ovo su prsti vašeg Eneza", rekao je slavodobitno.

Nakon ovog ubojstva, u salu je uveden Ibrahim Mešić. Njega su stavili u gomilu ljudi koju je trebalo premlaćivati i ubijati.

Bilo je devet i dvadeset pet. Kad je jedan od ubojica unio Enezove prste, neki logoraši su primijetili tačno vrijeme na ručnom satu dok je držao podignutu kesicu.

Srbi koji su lovili zaostale i skrivene Bošnjake po kućama i šumarcima stalno su ih dovodili.

Uveli su mladića od 25 godina, kojem su mnogi prije znali roditelje Harisa i Džemilu. Saudin Hotić je doveden u farmericama i bijeloj majici. Izdvojen je odmah u krug ljudi koji će biti premlaćivani i ubijeni.

Topalović mu je prilazio sa pitanjem:

"Znaš li klanjati??

"Ne znam", rekao je podsmješljivo, "ja znam srpske običaje".

Topalović se ražestio:

"Sjedi, sjedi", zagalamio je: "Pjevaj, pjevaj!"

Saudin je počeo pjevati, nešto nevezano. U međuvremenu su tukli ljude. Saudin je i dalje pjevao. Iznenada je prestao. Znali smo šta slijedi. Topalović koji je primijetio da mu nešto nedostaje, okrenuo se i pošao prema Saudinu.

"Lezi potrbuške", naređivao je, "ispruži ruke i noge..."

Stao mu je čizmom na leđa i opet zagalamio: "Pjevaj!"

Odmah nakon naredbe, odjeknuo je pucanj. Oni u krugu ljudi za premlaćivanje i ubijanje primijetili su da je Saudin u trenutku smrti napravio samo jedan trzaj stopalom u zglobu. Patika je škripnula kratko.

Topalović je prstom pokazao na četiri čovjeka koji su ga trebali iznijeti napolje u hangar.

Safet Đelić je dobio dužnost da obriše krv sa patosa.

Mikica Manić snimao je sve, pa i dolazak vjernika pred džamiju za 27. noć ramazana. Saudin je tada čuvao vjernike od Srba koji su redovno pravili probleme i ometali molitvu. Video-kazeta je to označila kao smrtni grijeh.

Allah Svemogući zna da su nam za prošli Bajram džamije bile pune. Samo mjesec dana prije ovog užasa bilo je svečanosti. Sjajile su se munare ukrašene sitnim svjetiljkama koje su poput malih zvijezda širile od sebe žućkastu svjetlost. Bili smo sretni, na sedždu padali pred Najvećim, ispred nas stajao je naš imam Mustafa Mujkanović, u molitvi se njegovo lice naziralo sjajno,

blještavo, radosno. Od njih, od bezbožnika smo se čuvali. I vidjeli smo kako su imama, našeg hodžu, ponavljajući svjesno ili nesvjesno način naše molitve u hramovima, ubijali pred nama, prskajući krvlju naše safove. Satana je sa svojim bezbožnicima likovao.

Pratili su nas, dakle, i u molitvama, snimali naša okupljanja oko hramova i po tim snimcima nas ubijali.

"A svetili su im se samo zato što su u Allaha, Silnoga, Hvale dostojnog, vjerovali".

Van sale izveden je Alija Zukić. Niko ga više nikada neće vidjeti. Bit će ljudi koji su istovarali leševe iz hangara na kamione kojima će se učiniti da su vidjeli Alijin leš, ali ništa neće biti sigurno, osim jednog. Alije Zukića više nije bilo nigdje. Ni među mrtvima, ni među živima.

Emir Zukić imao je samo 14 godina kad je izveden iz sale. Ni za njega se više nije čulo. Iz sale je izveden Nedim Zukić. Van sale čuli su se pucnjevi, unutar sale gomila koja daje od sebe stravičan huk.

Među logorašima su se, ne bez razloga, pronijele vijesti kako neke od odvedenih privode u bolnicu i tamo im vade velike količine krvi, nakon čega ljudi umiru. Plašili smo se i toga koliko i hangara i njegove užasne tajne.

Konačno, to nam se potvrdilo kroz jedan razgovor Topalovića sa stražarima koji su logoraši do prozora razgovijetno čuli. Kad je jedan od čuvara dobacio da su nas sve mogli na taj način iskoristiti, a ne ovako ubijati, Topalović mu je rekao da šuti.

Trebalo je zaraditi pare na ubijanju logoraša. Čuvar logora samo se nesvjesno upetljao u Topalovićev biznis.

Jedan svjedok će napolju vidjeti kako dva logoraša u hangar unose leševe Miralema Hasanovića, Sabrije, Mehmeda i Nefaila Demirovića, Mehe Bečića...

Ubijanje kao da se stišavalo. Od 22 sata igrali su se sa ljudima. Od tada, kao da im je posao krenuo loše.

Orhanu Paraganliji pokušavali su slomiti kičmu. Morao se peti na konopac koji su oni ljuljali da bi ga srušili. Prije toga, ispod su stavili klupu na koju je trebalo da padne.

"Hajde da čujemo kako puca kičma!", zanimalo ih je, ponovo.

Orhan je pao preko klupe, ali se osim masnica po tijelu, ništa nije dogodilo, jer kičma nije pukla. Ponovo su ga tjerali udarcima na konopac. I opet nije uspjelo. Zatim su gurali Mevludina Osmanovića da se penje i obarali ga na klupu. Kičma nije pucala. Onda je Makedonac bacio loptu prema košu. Odbila se od tablu, prošla kroz obruč i pala između dvije glave.

"Koga pogodi u glavu, izlazi ovamo", objasnio je.

Slijedeći put gađao je, promašio obruč i lopta je pogodila jednog nama nepoznatog mladića iz Srebrenice.

"Uzmi loptu i izađi ovamo..."

Stao je pred njih držeći košarkašku loptu u rukama. Morao se skinuti go do pojasa. Presavili su ga preko stola i koža je počela pucati kao po šavovima. Nakon dvadesetak minuta mučenja, čulo se kako je nešto puklo. Mladiću je iz ušiju krenula krv i on je sa stola samo kliznuo prema podu.

Kad su ubijali, ponekad nisu dozvoljavali da gledamo.

"Dolje glavu, balije", zapovijedali bi.

Slijedećeg trena sve su glave bile pognute. Ako bi se ko tada usudio da pogleda, prekidali bi sa seansom i pozivali znatiželjnog da izađe na pozornicu, kako su zvali sredinu sale gdje su nas ubijali. Pa ipak, mnogi su gledali, pomno pratili, bilježili u svojim ispreturanim mozgovima svaki detalj, svaki tren smrti. Oni koji su gledali, gledali su smrt u oči. Svi smo osluškivali kako pucaju lubanje, kako kosti ruku pucaju drukčije od kostiju nogu. Nešto tupo se prelamalo prostorijom kad su pucale naše noge. Lomljenje ruku je kao da u šumarku prelomiš staro, suho i crno drvo sa bijelim borama. Lubanja puca oštro kao da šipkom po odjeći udariš žešće. I uvijek su to isti zvuci ma koliko godina čovjek imao, kosti pucaju isto, mi smo slušali i pamtili. Sa pucanjem nečije ruke mi smo osjećali bol u rukama, sa pucanjem lubanje neizdržljiv je bio bol u našim glavama. Većina nas, Bože oprosti, kad bi mogli, završili

bismo život pucnjem u svoje srce. Ne bismo nipošto pucali u glavu jer sa njihovim pucnjevima u glave žrtava kao da je neko zahrđalu žicu provlačio kroz naše mozgove. Sa svakim zvukom prebijanja ljudskog tijela osjećali smo kako nam nozdrve puni čudan miris u jednom jedinom trenu, kako nam se zatim na jeziku javlja slatkast okus. Na sve ovo ubijanje reagirala je tajna hemija naših tijela, jer ono tih časa kao da je samo bilo običan skup hemijskih formula, daleko od savršenstva duše.

Svi koji smo gledali, morali smo gledati, a boljele su nas proklete oči. Tu, na uskom prostoru, smješten je čovjek, svaki od nas bio je sveden samo na oči, svo zlo stizalo je od naših očiju i mi smo bili prokleti zbog naših očiju. Pogled ubojice bio je od opipljive tvari, oštar i sivkast. Naši pogledi šetali su se kao živi, sporo, okolo koračali, gotovo kao šapat se čuli.

Opet su uzimali konopac u ruke, vrtili ga ukrug. Koga od nas će pogoditi bijela lijana, pri samom dnu uglačana od dječijih ručica? Zavrtila bi se i onda tražila žrtvu. Konopac je tada izgledao kao zmija čiji je ujed smrtonosan. Taj kojeg bi tamnožuta glava zmije dodirnula morao je izaći i spremati se za smrt.

Hameda M. su stalno tukli. Slomili su mu naočale prije toga.

"Svjetlo! Upalite svjetlo!"

Pred prazan zid doveo ga je Topalović.

"Hajde", rekao je, "upali svjetlo!"

Hamed je dlanovima po glatkom zidu tražio utičnicu. U isto vrijeme Makedonac ga je udarao po testisima. Hamed je poskakivao, stenjući i dalje tražeći utičnicu. Te udarce podnijeli smo teško. Hamed M. nije našao svoju svjetlost.

Svoje će stanje nakon ovog slučaja Mustafa Delić odjednom vidjeti kao na dlanu. Ne, oni jednostavno nisu bili pri normalnoj svijesti. Pitao se iznenada: "Kako Hameda sad tuku kad je sve ovo bilo sinoć. Ovo se sinoć dogodilo."

Protrljao je oči i napravio pokrete kao da umiva lice.

"Ne znam da li sam živ? Ne znam da li postojim i kakav je ovo svijet? - govorio je čovjeku do sebe.

"Oni žele da utrnu Allahovo svjetlo ustima svojim, a Allah će učiniti da svjetla njegova uvijek bude, makar bilo krivo nevjernicima..."

"ZAKOPAVAM LEŠEVE PORED DRINE!"

Bilo je 23 sata, 11. maja, drugoga dana našeg boravka u paklu. Dželati su se ubrzano spremali da krenu.

Ušao je kapetan u sivomaslinastoj uniformi JNA. Galamio je na naše ubojice i istjerivao ih napolje. Nama je podijelo nešto sokova u tetrapaku. Dobili smo i vode. A zatim, saznali smo, otišao je za njima u kafanu kod Vide Manić gdje su zajedno pili. Odavali su tu večer utisak prezadovoljnih ljudi.

Neki od logoraša tvrdit će da je to Savo Nikolić, kapetan jugoslavenske vojske, koji je bio rođen u srpskom selu Kravica pokraj Bratunca. Bio je onizak, nabijen, na čelu je već gubio kosu i stalno bi gladio taj prorijeđeni čuperak. Očito je da su Savo Nikolić i čovjek po nadimku Peki bili ključni za zločine u Bratuncu, oba zaduženi za organizaciju ovog masovnog ubijanja i terora, te za prebrojavanje leševa ubijenih Bošnjaka. Pare su naknadno, svake ili svake druge večeri primali od finansijera genocida Sretena Radića i Slavoljuba Bučaline.

U salu je ušao stražar Ranko Todorović. Imao je oko 35 godina, bio je vozač u "Vihoru". Dozvolio nam je da prelazimo crvenu liniju, da se opustimo, a zatim je izveo četvericu ljudi da donesu vode za sve u sali. Krenuo je sa njima da ih, objasnio je, neko ne bi maltretirao.

Pospali smo, ružno se budeći svaki tren. Niko nas čitavu noć nije dirao. Gomila se prorijedila. Sad smo imali prostora da se okrenemo, mirnije smo disali i samo čekali red na svoju smrt.

Čitavu noć leševe su odvozili kamionima, a logoraši izvođeni iz sale i tovarili ih. Oni su vidjeli vozače: Miroslava Šekerovića, Milana Živanovića zvanog Šandor, Zorana Nikolića zvanog Garinča, Milana Trišića zvanog Roćko, Nedeljka Blagojevića, Milana Josipovića i izvjesnog Jokića. Vozači su izgledali umorno.

Pratili smo ritam kako su kamioni sa leševima odlazili i onda se vraćali. Mjesto gdje su istovarali gomile ubijenih bilo je blizu sale-logora. Trebalo im je petnaestak minuta da odu, iskipuju i vrate se natrag. Odredili smo čak i prostor zajedničkih grobnica. Mnogi su se poigravali sa takvim saznanjima i govorili kao u šali: "Svi smo pošli na dženazu i svi ćemo biti sahranjeni."

Stariji bi ih ružili i opominjali da paze šta govore.

Sutradan poslije podne Hamed D., stariji Bratunčanin, upitat će Rajka Kosanića, vozača na bageru, zašto je umoran.

Reći će da po čitavu noć radi.

"Šta radiš?"

"Zakopavam leševe pored Drine. Po stotinu u jednu grobnicu."

Istu noć Mirsad Karić će po naređenju otići da očisti jednu od svlačionica. Tamo su uobičajeni ljudski ostaci koji se moraju pokupiti u kantu za smeće, iz koje se širi kiseli zadah ukvarenosti. U jednom trenutku u dlan ruke ubost će ga špicasta čestica. Hladno će ustvrditi da je to krhotina od kosti. Sa nečije ruke, pomislit će u prvi momenat.

Djevojke koje su pokupili sa Stadiona odvedene su u jednu od praznih muslimanskih kuća pokraj kafane Vide Manić, gdje su se okupljali zločinci. Noću bi Topalović i njegove ubojice dolazili i silovali ih, a onda bi zaspali kratko. One su prale njihove krvave čizme. Gomile skorene krvi tjerale su ih na stalno povraćanje. Iz ovoga užasa uspjet će se izvući samo jedna od desetak djevojaka. Ostale će biti ubijene, najvjerovatnije nakon seksualnog zlostavljanja.

Među nama se proširila priča. Uspjeli su nas sakriti od generala Kukanjca. On je došao tražiti razmjenu za svoje specijalce. Deronjić je rekao da su svi otišli te da ima još malo muslimana po okolnim šumarcima. Znali smo da nas žele pobiti i da više nema nade. Mogli smo samo čekati smrt.

Sutradan, ona je ponovo došla po nas. Bezbožnici su ponovo krenuli da dovrše ono što su započeli. Stražar Ranko Todorović izašao je iz sale.

U deset sati ujutro ušla je trojka sa još dva naoružana u maskirnoj uniformi. Sa sobom su donijeli kasetofon koji su odmah uključili. Na njemu će se vrtjeti kazete Dragane Mirković i Šabana Šaulića. Pjevat će neke pjesme o nesretnoj ljubavi, pa o sretnoj ljubavi, pa opet o nesretnoj. Ponajviše će se vrtiti pjesma ovog pjevača: "Sneg je opet, Snežana". Počeli su tući motkama i šipkama one u prednjim redovima. Udarcima su uvijek počinjali prije ubijanja. Oni iz prednjih redova padali su na parket i dok su pretučeni ležali ispod njihovih nogu, već su udarali druge.

"ZNATE LI SE KRSTITI?"

U salu je nakon prebijanja opet ušao Drago Zekić i ubacio nove drvene palice. "Sve iz Srebrenice treba pobiti", rekao je bijesno.

Marić i Topalović poslušno su uzeli palice u ruke i tražili: "Neka izađu oni iz Srebrenice i Potočara."

Izašli su Hamed Mustafić i Mirsad Begić. Dan prije su ih već tukli. Bili su slomljeni i izudarani. Hamed je imao 38 godina. Imao je karakterističan nadimak: Mejrin. Po imenu njegove majke.

"Sad ih ubijte", galamio je Zekić.

Odmah su ih poslušno počeli udarati. Hamed je primajući udarce pokušavao objasniti da za posljednjih mjesec dana nije bio u Potočarima. Udarali su još žešće. Kad su se Mirsad i Hamed srušili pod udarcima, Marić i Topalović su zastali i vidjelo se da će predah završiti smrću. Drago Zekić gledao je to sa neskrivenim zadovoljstvom.

"Za koga ste glasali", pitali su ih. Nisu ni sačekali odgovor.

"Hoćete li pristupiti vojsci srpske republike?"

Pa opet ne čekajući odgovora:

"A znate li se krstiti?"

Dva mladića nisu više imala snage, niti su nalazili razloga da odgovaraju na pitanja. Bili su svjesni da im niko ne može pomoći. Izveli su ih vani. Začuo se rafal.

Emir K. će čistiti salu i nakon pola sata ljudske otpatke i krpe ponijeti napolje do kontejnera. Tamo pod kontejnerom ugledat će mrtvog Hameda Mustafića kako leži uz Safeta Karića, "pumpadžiju", čije su mrtvo tijelo sve

vrijeme zaobilazili bez jasnog razloga. Leš Mirsada Begića prepoznat će Zuhrija Avdić u hangaru i ubaciti ga na kamion.

Zatim su naizmjenično tukli i izvodili iz sale. Tamo napolju, čuli su se stalna pucnjava, krici i zapomaganje žena iz hangara. Topalović je ubio Mustafu Hodžića. Vilmir Hodžić imao je samo 14 godina, izveden je iz sale i više se ništa za njega nije čulo. Salko Kandžetović tučen je žestoko. Izveden je iz sale, zatim bačen u hangar, gdje mu je iz papovke neko od ubojica pucao u glavu. Smrt je zaobišla ovog čovjeka. Metak je ispucan u čelo napravio čudan krug oko glave, brišući kosu i praveći dugi ožiljak preko čitave lobanje. Salko će u nesvijesti ležati neko vrijeme u hangaru.

Muhidina Parganliju izveli su sa četiri mladića iz sale u hangar. Postavit će ih na leševe i pucati u njih. Svi oko Muhidina popadat će mrtvi. Metak određen za njega neće ga pronaći. Srušit će se, nakon dva sata munjevito utrčati u salu i stati među gomilu. Oni koji su to utrčavanje vidjeli, reći će da je Muhidin Paraganlija uletio među njih kao da ga je kakav olujni vjetar ubacio.

Zatim je na red ubojicama došao Zaim-Nedžiba Huseinović, star 38 godina, iz Potočara.

Rudarski inženjer Zaim, bio je određen za smrt. Tukli su ga palicama i štangom po cijelom tijelu, a zatim po glavi. Prizor je bio stravičan. Marić ga je udario u lubanju i ona je pukla. Na tom dijelu odrubljene lubanje vidio se mozak. Dragan Marić još uvijek ga je tukao po tijelu, a ono je reagiralo čudno, tresući udovima po parketu.

"Svi ste vi krivi za smrt arkanovaca u Srebrenici", galamio je.

Nakon svega, Topalović je prišao i pucao mu u razbijenu lobanju. Tek nakon toga tijelo se umirilo.

Mjesec dana prije sukoba u Srebrenici, gdje je narod bio spreman da se brani po svaku cijenu, inženjer Zaim pobjegao je u Bratunac. Intelektualac, plašljiv i zatvoren,

srednjeg rasta, plav, proćelav. Bio je oženjen, ali nije imao djecu. Dobroćudni i tihi čovjek nestao je sa ovog svijeta stravično.

"Još jedan musliman manje", rekao je njegov ubojica.

Jakuba Nuhanovića su izveli iz sale. Gdje je završio i kako, to niko nije znao. Njegova porodica uzalud će se raspitivati. Jakub je nestao bez ijednog svjedoka.

"OVAMO KOLJAČE SRPSKOG NARODA!"

Ramo Karić Krljo bio je vozač. Ponašao se u svome stilu: kao veseljak koji u najtežim trenucima napravi šalu. Ovaj put nije mogao nikog razveseliti. Ono što je najviše volio, pomoći drugome u nevolji, pa i komšijama Srbima, sad nije imalo smisla. U salu je ušao Milan Trišić i prozvao ime: Ramo Karić!

U Bratuncu je živjelo ravno pet ljudi sa tim imenom. Ramo Karić Krljo ustao je i upitao:

"Da nije neka grješka? Ima nas više".

"Izlazi", zavikao je Topalović ljutito, "za nas je svejedno koji je Ramo! Ramo ovaj ili onaj!"

Izašao je. Milan Trišić uhvatio ga je ispod ruke. Grješke nije bilo.

"Hajde da ti vratim onih tvojih 500 DEM".

Ramo Karić dao je Trišiću, dok su radili zajedno u Rusiji, tih 500 DEM. Nikad mu ih nije vratio. Sad je trebalo da se otarasi duga.

Stao je pred Topalovića, više lijevo od njega. Ubojica je zamahnuo i tresnuo ga šakom u bradu. Krljo se srušio i dočekao na ruke. Topalović je već izvadio pištolj i pucao mu u podlakticu lijeve ruke od čega se zavaljao po parketu. Zatim ga je opkoračio, uhvatio za okovratnik, podigao sa poda i izveo napolje. Nakon izlaska čuli su se novi udarci, pucnjevi, krici Ramini i na kraju motorna pila. Krici su postajali sve stravičniji da bi na kraju utihnuli. Oni što su iznosili leševe, poznat će poluizgorjeli leš Rame Krlje samo po ostacima odjeće. Dijelovi leša bili su isječeni.

Jedan od kasnijih svjedoka potvrdit će da je Milan Trišić sjeo u putnički automobil "zastavu 101" i da je dva-tri puta prešao preko tijela Krlje, ali kako nije pomoglo, izrezao ga je, posuo benzinom i zapalio.

Nakon toga je Faika Salihovića iz Krasanpolja, ubio Topalović istim svirepim metodama.

Onda su počeli tući Safeta Đelića i opet je vješto izbjegavao smrt. Ljudi su okretali glavu i povremeno pitali one hrabrije koji su njegovo mučenje imali snage promatrati: "Jesu li ga ubili?"

Tukli su ga Marić i Topalović. Makedonac je promatrao gomilu, kao i obično držeći ih na nišanu.

Abe se krio u masi osjećajući da bi mogao biti na redu. Svi su stajali jer im nisu dozvoljavali da sjednu. Naređivali bi ponekad pjesmu i ona bi počinjala:

"Od Topole, pa do Ravne Gore!!!"

Gomila bi podizala tri prsta uvis, a čovječuljak je trzao glavu ustranu i mjerkao po njima.

Abe se pomjerio za trenutak i on ga je već primijetio.

"Ti, ti! Izlazi ovamo!", zapovijedao je upirući prstom.

Abe je oklijevao. U tom času pred vratima školske zgrade začula se galama. Pjesma se iznenada utišala, ubojice prestale sa udarcima. Nije se znalo šta se događa. Buka se približavala i na kraju u salu su upali izudarani, izbezumljeni od straha novi logoraši.

"Dovodimo Hrančane! Evo svježeg mesa!", galamili su stražari. U salu je ušla grupa od dvadesetak Hrančana koje su odmah počeli udarati.

Ljudi dovedeni iz Hranče izgledali su izbezumljeno. Potpuno neočekivan za njih bio je bijes ubojica. Nisu ni znali zašto su krivi. Zbog čega su ubojice ako nisu ni metka ispalili prema njima? Na samom ulasku u salu vidjeli su užasan prizor: Njima poznate ljude, četiri čovjeka sluđenih i zamišljenih pogleda, iznosili su tijelo Ahmeta Huseinovića kojem je glava bila smrskana...

"Ovamo koljače srpskog naroda", zavikao je Topalović.

Svi su se poput zvijeri okrenuli prema nesretnim ljudima. Ponovo su pljuštali udarci. Ušli su neki stražari. Počelo je divlje udaranje. Dok je ostala gomila ljudi stajala mirno, ukočeno, tukli su ih čudno. Poneki od stražara zatrčao bi se i, imitirajući karate udarce iz kung-fu filmova, udarao čizmom u glavu one u prednjim redovima. U isto vrijeme, na sredinu sale dovukli su starca od 72 godine, Salka Ramića iz Hranče. Šest mučitelja udarat će ga žestoko. Starcu će popucati kosti i ruku i nogu.

Uzdisat će i govoriti: "Nemoj, molim te! Uh, boli, brate, boli!"

U jednom trenutku upitat će: "Zašto me tučete?"

Nakon toga još žešće su navalili. Konačno je onemoćao i ostao ležati bez glasa, otvorenih očiju, a Marić ga je udario još desetak puta drvenom palicom. Topalović mu je prišao:

"Gdje ti je sin obućar?"

"Ne znam", smrsio je. "Pobjegao je od vas i vašeg zla..."

"Okreni se", naredio je.

"Ne mogu", procijedio je starac, uzalud pokušavajući pomjeriti neki dio tijela.

Topalović je upro čizmom i okrenuo ga potrbuške. Stao je nogom na njegova leđa i pucao mu u potiljak.

Četiri čovjeka izdvojena iz gomile i iznijeli su leš starca.

Onda su izveli Senahida Suljića. Imao je 27 godina, bio karate majstor. Bio je pretučen i potpuno iscrpljen kad su ga izveli ispred škole. Jedan od ubojica sjeo je u automobil. Senahida su postavili uz poluotvorena vrata hangara. Automobil se pokrenuo prema njemu i on se pokušao podići na ruke da izbjegne udar. Ali zaboravio je da mu je tijelo skrhano i neposlušno. Koljena su mu smrskana i on se srušio uz stravične krike. Ponovo su ga udarili autom dok se zgrčen od bola valjao po prašini. Zatim je prišao čovječuljak pod kačketom i ispucao rafal u njega.

Masakriranje je trajalo do 14 sati tog dana, 12. maja.

Safetu Đeliću bit će zatim naređeno da čisti jednu od svlačionica. Četiri čovjeka će izaći da utovaraju leševe u

kamione. Safet je ušao u svlačionicu, misleći još uvijek na trenutak kad je trebalo biti ubijen, osjećajući još na glavi krug kojim se kretala cijev.

Počeo je čistiti patos. Košulju je pozajmio od nekog iz gomile i krenuo. "Mora što prije biti čisto", rekli su.

Odjednom je primijetio nekoga kako sjedi na stolici. Čovjek je bio vezan uz naslon za ruke. Prepoznao je Mehmedaliju Verlaševića, čije su noge bile ispružene i vezane. Bio je go do pojasa, oko usta i po prsima krvav. Nije davao glas. Nogavice su mu bile zagrnute, a ispod nogu gorjela je let-lampa. Safetu se učinilo da je Verlaševiću odsječen jezik. Neobjašnjivi, tupi glasovi dopirali su iz njegove utrobe.

Odmah zatim ušli su za njim i izveli ga uz glasan smijeh. Doveli su ga na sredinu sale i udarali. Nije se branio. Stajao je ukočeno gledajući ispred sebe, držeći u rukama košulju natopljenu krvlju. Mogli su ga sada ubiti, više nije mjerio njihov bijes, njihovu mržnju, njihovi nagoni za ubijanjem bili su mu nedostupni.

"OVO JE SRPSKI IZDAJNIK!"

Izašli su zatim svi. Ljudi su popadali na patos od umora. Pipali su otečene noge i trljali ih smanjujući bol.

Iz hangara su dopirali pucnji i glasovi bola.

Čulo se kako zapomažu i žene.

Od 15 sati i 30 minuta pa sve do 16 sati, čini nam se, ubojice su svoj posao radile u hangaru.

Zatim je oko 16 sati u salu ušao Topalović vodeći ispod ruke čovjeka od četrdesetak godina, srednjeg, crnog, punijeg. Milutin Vuksić bio je Srbin, moler u Bratuncu. Rodom je iz Slapašnice. Znali smo ga kao tihog i povučenog. Milutin je govorio samo ako ga upitaš, a i tada teško je cijedio riječi.

"Da li ga poznajete?", pitao je Bane Topalović.

Neki su rekli kako ga poznaju.

"Ovo je srpski izdajnik", obratio nam se još ga držeći ispod nadlaktice. "Prema njemu će biti primijenjene posebne, specijalne mjere i mučenje, da više ni jednom Srbinu ne padne na pamet da krije muslimanske porodice".

Doveli su ga pred gomilu. Od Milutina se tražilo da nekoga od njih prepozna. Kasnije ćemo saznati da je u pitanju bio Asim Sandžić koji se nalazio u prednjim redovima i još jedan logoraš, kojeg nismo znali. Milutin je doveden i traženo je da pokaže Asima. Time, rekli su, može sebe spasiti od grijeha koji je počinio krijući muslimansku porodicu.

Ali Milutin se turobno okrenuo i rekao: "Nema ih. Nisu tu".

Razbjesnili su se i odvukli ga u svlačionicu, odakle su se odmah začuli potmuli udarci i krici Milutina i neke žene. Je li to bila njegova žena? Nismo znali. Željeznom šipkom je udarano po njima, prepoznavali smo po zvuku sredstvo kojim su tučeni.

U salu-logor ušao je Novak Stjepanović Krke u svečanom crnom rudarskom odijelu koje je bilo poprskano krvlju. U rukama je nosio ležerno drveni malj sa kojeg je kapala krv. Sa njim je bio Pero Rankić iz Koštanovica:

"Ima li neko iz Prisoja i Biljače", upitao je Stjepanović.

Nikoga nije bilo i oni su odmah izašli.

Svim logorašima učinilo se kao da su otkrili dio tajne koju je krio hangar. Zvijer koja je maljem ubijala ljude i bacala ih u kanal pun ulja mogao je biti Novak Stjepanović Krke.

"ZAKLAT ĆU TE SA SUPROTNE STRANE!"

Marić iz Milića doći će do Safeta Đelića, okrenut će ga potrbuške, izvaditi nož i zariti mu ga iza vrata. "Balijo", rekao je, "zaklaću te sa suprotne strane". Nož mu se zario u mišićima zadnjeg dijela vrata i sječivo se vrtilo. Bio je pomiren. Još jednom je pomislio: "Neka kolju, vrijeme je više da me nestane sa ovakvog svijeta."

Osjetio je zadah alkohola iz Maričevih usta. Ruka mu se umorna tresla. Ponovo se sječivo vratilo natrag, pa zapelo. Marić je teško disao i počinjao psovati. Posao mu nije išao kako treba. "Neće krv da mu pođe, majku mu balijsku", drhtao je Maričev glas.

Zvali su ga.

"Hej! Ostavi ga! Idemo u kafanu! Ima vremena, zaklaćeš ga."

Marić je i dalje rezao.

"Zove te Bane! Hajde!", bio je nestrpljiv čovjek na vratima.

Odjednom se ubojica podigao i iščupao nož, a Safet ostao ukočen, ležeći. Na vratu je zjapila duboka, otvorena brazda i krv se izlijevala okolo. Kao da sanjasmo vidjeli smo kako ustaje i,držeći za ranu, gleda prema gomili. Pitao je znatiželjno: "Jesu li otišli?"

Ljudi su poskočili od radosti. Govorilo se: "Safeta ne mogu ubiti, on je Božija pobjeda nad ovim zlom..."

Jedan njegov rođak pozvao ga je u gomilu. Ušao je među njih. Bolničar koji se probio do njega rekao je uplašeno: "Rana ti je strašna. Ti moraš kod ljekara."

Safet ga je pogledao mirno i nasmijao se: "Kod ljekara", ponovio je i svi su se okolo nasmiješili.

Prilikom velikog pokolja muslimanskoga življa u Foči, koji su napravile horde srpskih i crnogorskih četnika, svjedoci su govorili da su 10 kilometara dugu kolonu prema Željeznom mostu u gradu klali i na ovakav način - iza vrata, pošto bi se zasitili od uobičajenog rezanja preko grla.

Safet će leći ispod gomile. Neće se više ni micati, ljudi će stajati i ležati na njemu. Kad ga budu prozvali, neko će doviknuti:

"On je zaklan."

"Zaklan", pitat će Makedonac.

"Da, zaklan je", reći će opet neko.

Zarobljenim su izrastale brade, nokti su nicali nevjerovatno brzo. Iza njih se skupljala krv onima koji su brisali salu i svlačionicu. Kosa im je rasla. Safet je ležao pod ljudima milujući tu bradu. Bit će spašen, dobio je svoju bitku, dobio uz pomoć dragog Boga... Vjerovao je u to bezgranično...

MASKENBAL U LOGORU

Nakon ubojstva ulazili su ljudi iz Bratunca, naše komšije sa maskama. Jedan je bio sa maskom vuka, koja je bila povučena do ramena. Taj je izvukao odnekud pištolj i pucao u nekog iz gomile. Ubrzo nakon toga kao da bježi istrčao je iz sale. Drugi se pojavio sa smiješno zamotanom košuljom čiji je jedan kratki rukav padao preko njegovog lica. Bila je to svijetloplava košulja koja bi se na njegovo huktanje podizala i oči su strijeljale. Nakon tih, maskenbal je nastavljen sa pojavom Djeda Mraza. Sve maske pokupljene su iz dječijeg vrtića, a potkazivači su diktirali imena. Nakon pet-šest ubojstava pojavljivali bi se i nestajali.

Onaj što je ušao sa košuljom prepoznat je od svojih komšija iz Krasanpolja i kad je to osjetio prišao im je i rekao: "Ne brinite se, neće vam biti ništa."

Nakon njegovog izlaska jedan broj ljudi iz Krasnopolja je izveden i ubijen. One koje su maskirani prepoznavali rijetko su ubijali u sali. Izvodili bi ih u hangar i tamo su završavali.

Topalović i Marić sve vrijeme uzimali su bijeli prah i govorili: "Mi vas ne ubijamo, ubija vas ovaj bijeli prah."

Znali smo da je to droga, kokain. Trljali su sluznicu po ustima, ušmrkivali i nakon toga zabacivali glavu. Znali smo da će tada jedno vrijeme biti mirni, ali i da će nakon deset-dvadeset minuta započinjati seanse mrcvarenja...

Mirsada Karića tukli su stalno. Kad su ga uhvatili, radio je u voćnjaku u čizmama "kanađankama". To su mu stalno prigovarali.

"Bio si zenga", govorili su mu, a on je samo šutio.

"Našli smo ti mitraljez", izmišljali su, a on se ni tada nije branio.

Strpljivo i bez riječi podnosio je udarce.

Jedan od njegovih prijatelja, u momentu kad su ubojice izašle, rekao mu je:

"Skidaj te čizme. Ubit će te zbog njih..."

On ih je skinuo, a taj ih sklonio ispod mreža za golove što su bile malo ispred nas.

"PUSTI MI PSA IZ KUĆARE!"

Jedan oficir je ušao i gledao po sali.

U dnu su sjedile ubojice i pile.

Uzeo je stolicu i sjeo preko puta Seada Č. Imao je svijetlu kosu, srednje visine, urednog vojničkog ponašanja. Nije se mogao sjetiti odakle ga zna, premda se trudio.

"Ja hoću da pričam s tobom", rekao je.

"U redu, pričaj", nije znao šta želi.

"Ovdje pomoći nema. Ne uzdaj se."

"Znam", složio se.

"Kad si zadnji put bio sa Mevladom"?

Mevlad je bio njegov rođak, oficir JNA. Sead se dosjetio da je jednom prilikom bio s njima u društvu.

"Prije četiri mjeseca zvao sam ih u Podgoricu. Upravo u to vrijeme, ubojstvo dva mladića muslimana pred Kravicom na TV Crne Gore je prikazano kao ubojstvo dva srpska mladića."

Mevladov otac želio mu je spustiti slušalicu. Rekao je:

"Šta vi Muslimani tamo radite, kakva zlodjela?"

"Valjda ti znaš šta je od toga istina, valjda tebe ne mogu slagati."

"Ništa se ne zna", odgovorio je starac i spustio slušalicu.

Taj razgovor ispričao je ovom oficiru. Iza oficira stajao je Peki i žena ciktava glasa u uniformi i sa puškom na gotovs.

Oficiru je očito bilo neugodno nastavljati razgovor. Ustao je.

"Sad moram ići", rekao je kao da se zauvijek opraštaju.

Malo kasnije Seada Č. će gledati drukčije i jedan od stražara, Mile Vuković, izvest će ga iz sale. Sjeli su i razgovor je počeo:

"Šta da uradim za tebe", pitao je Vuković.

"Pusti mi psa iz kućare. Mi, muslimani, nismo kao vi Srbi. Imamo pažnju i za životinje. A, vi, vi nemate ništa".

"Kako?"

"Lijepo. Kad uđeš u salu i vidiš koliko je tamo krvi i ubijenih ljudi, ovdje ne bi imao šta pričati sa mnom."

Nastala je pauza. Zakratko nisu ništa pričali.

"Jesmo li završili?", upitao ga je Sead.

Vuković se podigao.

"I da znaš, Mile, ne bojim se smrti, koliko ćete se vi plašiti života".

Razgovor je time završen, a Sead Č. vraćen u salu.

Niko nije poznavao mladića koji je visok, razvijen, ljepuškast stajao naslonjen na razboj, okrenut leđima gomili.

"VAŠE SU ZELENE FLAŠE!"

Bio je moderno obučen. Majica, svijetle leviske i čizme kaubojke. Ljubomir Ristanović Bube ušao je ružno se osvrćući i izveo mladića. Više ga niko nije vidio. Oni što su izlazili primijetili su Ljubomira Ristanovića u civilki. Na sebi je nosio odjeću i kaubojke koje je imao nepoznati uz razboj. Bube je više puta ulazio unoseći pušku oslonjenu na kuk, podignute cijevi u vazduh. Na vrhu cijevi bila je utisnuta tromblonska mina.

Bilo je blizu pet sati. Iz sale su izašle ubojice. Naređeno nam je da iznesemo leševe i obrišemo krv sa parketa. Radili smo to.

Malo poslije 17 sati pojavio se opet Bane Topalović. Podijelio nam je sendviče. Ljudski postupak prema nama od ubojice nas je zaprepastio. Nešto se čudno događalo. Dao nam je i vodu da pijemo. Djelovao je smirenije i razgovarao sa nama. Napustio je logor. Ušao je Bube Ristanović, sada opet u vojnoj uniformi, presvučen.

U 20 i 30 zatoptao je opet Topalović noseći u rukama gajbu piva, u kojoj je pet-šest bilo punih, a ostale bile prazne. Počeo je otvarati flaše.

"Ove zelene su vaše i vi ćete iz njih piti."

Nekoliko je ljudi ponudio i oni su pili, ne znajući šta hoće.

On je otvorio crvenu.

"Kad popijete, vratite flaše!", zapovijedio je i gajbu stavio u suprotni ugao sale. Posipao se po glavi i vratu. Pjena je klizila po parketu.

Zatim je ustao i krenuo prema izlazu.

"Šta se kaže kad idem da pajkim?"

"Laku noć", rekli smo u horu.

"Laku noć, noć, ku noć, laku noć", bilo je onih obnevidjelih koji su kasno reagirali.

Bili smo sretni što odlazi i olakšanje je trenutno obuzimalo naša tijela.

Iznenada se vratio i prišao Hajrudinu Čomiću, kome je prije toga dao pivo. Stajao je metar i po od njega. Hajrudin Čomić imao je 43 godine, otac četvero djece. Radio je kao monter guma u "Vihoru". Gledali su se jedno vrijeme dok Topalović nije izvukao pištolj i pucao tri puta. Prvi metak pogodio ga je ispod oka, drugi u vrat i treći u čelo. Krv je zašpricala po ljudima okolo. Topalović se već okrenuo i išao prema vratima naređujući: "Iznesite ga! Krv obrišite da se ne bi usmrdjela!"

GLAS SA DRUGOGA SVIJETA

Grupa koja je iznosila leševe iz hangara vratila se užasnuta. U užasu koji je vladao od stalnog pokolja do nas je dopirala stravična rika. To nije bio ljudski glas, onaj što izlazi i napušta čovjeka kroz utrobu i grlo, rika je dolazila sa nekog drugog svijeta, čak i nama nepoznatog. U valovima je stizao do nas ropac i parao mozgove. U toj smrtnoj rici, zbile su se sve ovozemaljske riječi, svi jauci i krici ovoga svijeta. Okretali smo glave, lijevo i desno, ne razumijevajući odakle taj glas dolazi. Od dječijeg plača u času rođenja, do samrtnog ropca, sve je u tom glasu bilo zbijeno i ubojice su se uznemirile, istjerale utovarivače leševa iz hangara, a zatim počeli pucati ubijajući po drugi put i samu smrt. Dva logoraša iz grupe vidjela su u dnu hangara pri samom donjem zidu pridignutog čovjeka koji je u razjapljenu ranu na trbuhu umakao prste desne ruke u krv koja je navirala, pri tome se tresući od napora, mazao je prstima po zidu i uz stravičnu riku pokušavao napisati slova, možda nečijeg imena, možda svog imena. Otkrili su glas ovoga čovjeka i onda su utrčali preko leševa. Začuo se rafal i sve se utišalo.

Ostali smo uplašeni od krika nepoznatog. Tješili smo se, vjerovali da smrt ne boli. Smrt je trenutak boli, ona ne postoji, duša odlazi, a zauvijek nestaje ovoga dunjaluka. Neka je proklet kad se ovako od njega odvajamo. O Svemogući, zar nije smrt svakog od nas Smak svijeta? Sudnji dan? Zar nije nestajanje svakog od nas nestanak ovoga svijeta? Ko koga napušta, mi ovaj svijet ili ovaj svijet nas? Ko će znati, ali zar je potrebno ovoliko muka da se istrgnemo?

Zar ne bi smrt bila bolja da odemo, da ima put iz ovoga svijeta kojim se može samo otići.

I kasnije su nam govorili oni što tovare leševe:

"Bar tridesetak procenata ljudi bilo je u tihom ropcu. Krkljanje, teško piskavo disanje, čudni prodorni šumovi stizali su od gomile leševa. Stotine sitnih zvukova ljudskog umiranja podsjećali su na rojeve insekata koji lebde."

Sutradan u osam sati ujutro došao je Nikola Đurković, čuvar, zamijenio Bubeta i rekao da ćemo ubrzo u Kladanj na razmjenu. Nismo u to povjerovali. Ponovio je da niko od naših porodica nije ubijen. Lagao je, nažalost.

"Razmjena će biti za Srbe iz Kladnja", kaže nam.

Oko deset sati Nikola je izveo Vekaza Husića i pitao ga ima li pištolj.

"Nemam", odgovorio je.

"Ima li još neko ko krije oružje?"

"Ne znam".

Oko podne u salu je ušao Milenko Prodanović zvani Mrki. Bio je nezaposlen, nije imao porodicu. Niskog rasta, bucmast, crn, uvijek je bio ošišan naćelavo. Na sebi je imao maskirnu uniformu i nosio oznaku srpske policije. Mrki je, svi smo primjećivali, imao pogled Božijeg stvorenja. Zašto, nismo to znali.

Oko 12 sati i 30 minuta iz sale je izveo Idriza Salkića i Damira Bajramovića, sina Kikinog, koji je imao samo 17 godina. Nakon pola sata u salu se vratio samo Idriz i prišao svom bratu skidajući jaknu sa sebe.

"Neka ostane makar kakva uspomena. Mene će najvjerovatnije ubiti".

"Gdje je Damir", pitali smo.

"Razmijenjen je i otišao je za Kladanj".

Idriz će izaći i nakon svega dokopati se Tuzle. Damir će biti vraćen u školu.

Oko 13 sati opet su ušle ubojice.

Izveli su desetak mladića od dvadeset godina i počeli ih tući.

Ponajviše je pretučen Edin O. Nakon jednog sata udaranja, trojka je izašla. Topalović će sa sobom povesti tri dječaka od petnaestak godina. "Vodim ih da mi kupe cigare."

Uplašili smo se za dječake.

Ali oni su se nakon pola sata vratili u salu. Ispričali su nam kako ih je Bane pustio da slobodno šetkaju gradom. Primijetili su kako ih pomno prati.

Ne znamo šta je ovaj monstrum mogao misliti kad je pustio djecu da šetkaju gradom. Samo u njegovoj glavi postoji tajna. Je li pretpostavio da će se oni sa pravdom Božijom jednog dana vratiti na iste te ulice? Šta su trebali upamtiti za petnaestak minuta šetnje?

Oko 17 sati u salu će ući ponovo Nikola Đurković. Pitali smo ga šta je sa razmjenom. "Oko 19 sati", rekao je.

Nekoliko minuta poslije toga u prostoriju su opet ušle ubojice.

"GDJE JE ONAJ KOFERAŠ?"

Makedonac je uveo Mensura Husića, autoprevoznika. Žena mu se tek porodila. U tridesetoj godini postao je otac. Krenuo je u Kladanj sa ženom i bebom. Nije se odvajao od djeteta. Sad je ušao u salu, zbunjen, sa žutim koferom u rukama. Bio je vraćen iz autobusa. Gledao je zabezeknuto u nas krvave i polomljene i sjeo glavu, sakrivši među koljena.

Oko 21 sat, poslije još jednog masakra, čovječuljak koji nije skidao žuti kačket prozvat će ga.

"Gdje je onaj koferaš? Neka izađe onaj što je rovio po koferima!"

Mensur je ustao,noseći svoj žuti kofer. Izvodio ga je zagledajući njegov prtljag i smješkajući se.

Šaban D. bio je svjedok ubojstva koje je izvršio Obrad Todorović, koji je bio radnik u "Kaolinu" i kao neuračunljiv penzioniran. Vratio se sa ratišta u Hrvatskoj i sad nosio značku srpske policije. U salu je više puta ulazio i ljudi bi saginjali glave jer su iza njegovih izlazaka slijedile likvidacije. Začuli smo preklinjanje Mensura Husića:

"Nemoj mene. Zašto sam ti ja kriv?"

Čuo se rafal i uzdah.

Neko od stražara će nakon par minuta otvoriti kofer i iz njega će ispasti pelene i odjeća za bebu. Zatim će kofer ponovo zatvoriti i ostaviti ga na sredini hodnika pred ulazom u salu.

Iz zatvorenog kofera virit će dječija odjeća.

Mensur Husić, od svega što je posjedovao, u slobodu je krenuo sa svojim životom i pelenama. Nisu mu ni to dali da ponese.

U salu su odnekud dovedeni Asim i Hasan Mujičić. Hasan je bio Asimov bratić. Oba su uhvaćena dok su se krili oko svojih kuća. Sprovedeni su odmah u svlačionicu. Čuli su se žestoki udarci i krici. Nakon samo pola sata osjetili smo iz svlačionice smrad benzina i zadah pečenog ljudskog mesa, zadah koji nam je bio već poznat.

Izvest će Hajrudina Malagića. Odvest će ga do njegove kuće i tražiti da iskopa zlato koje je, rekli su, zakopao.

"Nemam nikakvog zlata. Što sam na sebi imao, dao sam."

Nisu se zadovoljili. Rekli su kopaj ovdje, pa ovdje, kopaj tamo. Kad je gotovo svu bašču prerovio, pitali su ga:

"Zašto nas mučiš, što nisi rekao da nemaš zlata?"

"Recite da kopam i ja ću kopati, a zlata, rekao sam, nemam."

"Ubit ćemo te."

"Ubijte, ne ubijte, ali zlata nema", odmahnuo je rukom.

Vratili su ga u salu.

"ZASLUŽIO SAM DA ME UBIJETE!"

Sve ljude koje je sretao na odlasku i na povratku u logor morao je glasno pozdravljati sa "Pomoz' Bog, braćo!"

Noć prije saznali smo da je neko od Srba telefonom zvao srpskog generala Kukanjca, koji još nije znao za koga da zamijeni svoje specijalce. Nepoznati je otkrio tajnu sale. Koliko ih ima tamo, pitao je. Četiri stotine, odgovorio je, ovlašno, nepoznati. Spojili su ga sa Bratuncem i on je izružio SDS-vođe. Spas se smiješio za sve nas. Onda smo se prestravljeno gledali. Šta ako nas je više od četiri stotine? I koliko nas je više? Razumjeli smo ovo kasapljenje što se stišavalo. Ubijani su ljudi koji su bili višak od ovlašno izgovorene brojke u jednom telefonskom razgovoru. Ali i to nas je učinilo zadovoljnim i jačim. Čak ni tada nismo vjerovali da ćemo preživjeti. Očekivali smo svašta, samo ne slobodu. Nikad nismo saznali ko je bio Srbin koji je tajno nazvao srpskog generala.

Dževad Bajramović Kiko, zamolit će Topalovića da mu ne ubija sina Damira kojeg su izvodili napolje. Tražio je da njega ubije, a dječaka ostavi živog. Uhvatio ga je iza vrata kao vreću. Izgledalo je da će mu uslišiti molbe. U isto vrijeme Makedonac je poveo Idriza Suljića. Bilo je to pred naš definitivan odlazak iz pakla. Izveli su ih zajedno i onda su se gotovo istovremeno začula dva hica. Po svemu sudeći, ubili su ih. Dva zločinca svoj su posao ubijanja i masakra završili svečanim činom ubojstva dva čovjeka u isto vrijeme. Jesu li bili zadovoljniji nakon toga nego li u dotadašnjem ubijanju?

Ponovo su se vratili u salu i izdvojili šest mladića.

"Idete u hangar da tovarite leševe na kamione."

Zločinci su čistili mjesto zločina. Uistinu, idemo u razmjenu! Zagledali smo se značajno.

Onda se dogodilo nešto od čega smo se ponovo sledili. Topalović je izvukao pištolj i šest dječaka je zastalo.

"Zaslužio sam da me ubijete", rekao je i stavio kolt na dlan jednom kojem ni brada nije počela nicati.

Pognuo je glavu i držao kolt u spuštenoj ruci. Svi smo šutjeli. Trajalo je to desetak sekundi. Vjerovali smo da mladić neće ništa pokušati jer smo osjetili da je cijev prazna i da je u pitanju podvala. Molili smo se da ne pokušava ništa. Čekali smo pravu vječnost. Topaloviću se nije žurilo. Sporo je zatim uzeo oružje iz njegove ruke. Odahnuli smo.

Milan Trišić će utrčati i udariti dva čovjeka iz Hranče nogom u kičmu i prsa: "Sve ću vas pobiti!"

Savo Babić, šef srpske policije, koji je u tom trenutku ulazio, rekao je: "Nemoj da ih bijete. Oni idu u razmjenu".

Prije 21 sat iz hangara će se vratiti šest mladića. Kamioni će odvesti leševe. Šestorka je bila crna od krvi i mašinskog ulja. Umorno i izgubljeno gledali su ispod sebe.

Kasnije će pričati o hangaru. Pripovijedat će o onome što su vidjeli i ponavljati uporno, misleći da niko ne vjeruje u njihovu priču. Govorit će o gomili leševa, o kanalu za popravku vozila i o tome kako je bio pun starog mašinskog ulja koje su iz "Vihora" tu iscrpli. Natjerali su ih da iz kanala kukama vade leševe crne od ulja. Samo su primjećivali kako su glave svima razbijene. Čime, nisu znali. Jedan od svjedoka dva dana prije govorio je da su nad kanal redali žrtve i onda ih udarali maljevima u glavu da bi zatim tonuli.

Sjetili smo se ponovo Novaka Stjepanovića zvanog Krke. Zamislili smo ga opet kako nosi krvavi drveni malj.

Pripremali su nas za odlazak u razmjenu.

Bili smo smoreni. Ništa nismo osjećali, ni trunke radosti što idemo.

U sali su prozvali neke ljude koji su trebali ostati. Zašto, to nismo znali.

Dragan Todorović zvani Kodžak ušao je u logor i prozvao Hasana Ibrahimovića, izdvojio ga u dno sale. Zatim je napustio prostoriju, i nakon nekoliko minuta ponovo se vratio prozivajući Abdurahmana Ramića. U salu je ušao Rade Spasojević i njemu se obratio njegov prijatelj sa posla Halil Halilović. Ništa mu nije odgovorio, nego ga je počeo tući tako žestoko da se logoraš onesvijestio. Halilovića će osvijestiti neki logoraši i ugurati ga na šleper.

Ostali su Abdurahman Ramić, Ćamil Ramić, Hasan Ibrahimović, Ibrahim Mešić, Ishak i Hakija Karamujić, Senad Avdić, Ramo Jusić, Elvir Zukić, Kiram Ahmetović, Ramiz Kadrić...

Čovjek koji je ostao u polumraku jedne jedine svjetiljke u sportskoj dvorani ostat će nepoznat. Ko je to bio niko neće znati. Abe će pogledati posljednji put prema ovim ljudima. Za trenutak će mu se zaledi krv u žilama. U smoždenoj gomili mesa ugledao je, učinilo mu se, arhitektu Izeta Ahmića. Pokušao je uputiti pažljiviji pogled u tom pravcu, ali već su ga gurali prema izlazu, jer se njegova grupa od desetak ljudi pokrenula.

Kad se budemo popeli na šlepere pod udarcima istih palica i šipki, dolazit će Makedonac i tražiti Hajru Džafića. Palili su motore, četiri šlepera trebala su da krenu. Makedonac je ponovo došao.

"Neka siđe Hajrudin Džafić..."

Malo poslije zaprijetio je:

"Ako ne siđe, sve ćemo vas pobiti..."

Konačno, čovjek se javio i sišao. Gledali smo ga posljednji put. Pred nama je bila nekakva nada, pred njim ništa. Samo smrt.

Što su im trebali ovi ljudi? Ko će znati. Možda ih i ne žele ubiti, tješili smo se, možda će preživjeti. Ko zna?

Hajro Džafić bio je plašljiv čovjek. Stajao je u gomili, čini se da nije ni u najvećim premlaćivanjima udaran žešće. Bio je jedan od rijetkih "čistih". Povremeno bi se u strahu krio iza ostalih, sagibao bi se sklonjen iza onih hrabrijih. "Mene će ubiti ako me vide," govorio je.

Satana je po njega došao. Satanski sinovi tačno znaju ko ih se plaši. Oni lahko nanjuše one koji im daju važnost...

Iza nas ostali su crni, prebijeni ljudi nad kojima će se nastaviti ovo bezbožničko zlo.

"ISTRIJEBILI SMO TURSKU GAMAD!"

Neki su računali, razmišljali, zbog čega su morali ostati. Čuli smo u šleperu mladića koji je govorio:

"Možda im nedostaje koje ubojstvo da bi im Sreten Radić isplatio okruglu svotu. Ko zna?"

U šleperima nas je bilo 402 za transport.

"Ode im ispred nosa 201 hiljada maraka", šalio se isti mladić. Dok su nas izvodili po deset i udarcima gurali na kamione, bilo je strahovito obezbjeđenje. Oko 400 naoružanih u maskirnim uniformama stajalo uz nas uperenih pušaka.

Na kamion su vratili i Fahrudina Omerović, kojeg je Makedonac izveo po treći put prije polaska. Pričao nam je da je morao napraviti u polutrku tri kruga oko ubijenih u hangaru. Trčao je po leševima, padajući i saplićući se o mrtva tijela.Na polasku su odjekivali rafali uz vrisku stražara. Činilo nam se da je nastalo opće veselje među Srbima koji su ostali jedini narod u Bratuncu.

"Istrijebili smo tursku gamad. Živjela velika Srbija!" Galamili su i pucali.

Bila je noć i mi smo stajali na šleperima koji su se ljuljali. Padali smo jedan po drugom. Pod ceradom je nedostajalo zraka. Do Pala, gdje je trebalo biti posljednje odredište za razmjenu, mogli smo stići za četiri sata vožnje. Pa, ipak, pauzirali su svakih sat vremena. Primijetili smo kroz ceradu da sviće. Gužva i užasno znojenje, gubljenje i ono malo tečnosti iz nas, smorilo je i najizdržljivije. Bili smo kao omamljeni, mnogi su vidjeli dvostruko. Lizali smo

ceradu i metalne pregrade da bismo dobili nešto tečnosti. Od tog lizanja po ceradi i željeznim šipkama u ustima se stvarala gorčina, a sluznica se skupljala i pekla. Pa, ipak smo nastavljali sisati tečnost sa hrđom, prašinom i masnoćom. Cerada je bila vezana carinskim užetom. Nismo mogli ništa učiniti. Na jednom mjestu jedan od logoraša pronašao je rupicu napravljenu od cigareta i udisao duboko. Reći će kasnije da ga je ta rupica vratila u život. Molili smo da otvore karoseriju. Oni su istrčavali prijeteći repetiranjem pušaka:"Sve ćemo vas pobiti ako ne budete mirni"!

Na površini cerade skupljale su se kapi tečnosti i mi smo ih lizali ne dozvoljavajući da ijedna padne po nama.

Ljudi koji su bili od pasa obučeni skidali su sa sebe majice, cijedili i sisali tkaninu. U praskozorje zaustavili su kamione kod table koja je označavala da ulazimo u Pale. Meho Karić je smogao hrabrosti, izašao sa kamiona i krenuo prema izvoru koji se čuo pedesetak metara dalje. Ljudi su teturajući krenuli za njim.

Onda su skinuli cerade sa kamiona...

Nakon toga opet su ih potrpali i krenuli.

U pauzi smo primijetili pratioce. Bili su to Srbi iz Bratunca, uglavnom naši mučitelji i stražari. Bilo ih je dvanaest. Prepoznali smo Rašu Krsmanovića, Milana Trišića Roćka, Slavoljuba Bučalinu, Zorana Ćirkovića, Neđu Milanovića, Jakova Jovanovića, Milisava Gavrića, Predraga Ilića, Slavišu Lopatića, Miroslava Markovića, Mirka Todorovića... Bilo ih je tačno dvanaest u našoj pratnji. Dvanaest ljudi, naših prijatelja, ostalo je u sali možda kao zalog u slučaju naše pobune. Odgonetali smo i vjerovali da je to zbog toga. Monstrumi nisu griješili ni u čemu.

"ONI SU POBILI DVIJE HILJADE SRBA!"

Tamo, u jednoj od ulica, pripremili su nam doček. Čekala nas je veća grupa mještana koji su nas počeli gađati kamenjem, pljuvati i psovati. Rekli su im da smo ubojice srpskog naroda. Okupljenom narodu i novinarima srpske agencije Srne, pokazivali su nas kao zločince. Tek tada smo saznali i tajnu.

"Ovo je njihov šleper sa oružjem, koji smo zarobili", rekli su i pokazali na četvrto vozilo, uz ona tri na koja su nas bili potrpali.

"Ovo su koljači koji su zarobljeni u okolini Srebrenice", galamili su i pokazivali na nas, a mještani su se peli na kamione i još žešće udarali po nama, psovali. Jedna je žena vrištala suludo i gađala nas povrćem sa prozora. Tad su nam naredili da skinemo kaiševe i pertle izvadimo iz cipela. Mnogi od nas bili su goli jer smo košuljama i majicama brisali salu i svlačionice od krvi. Mnogo ljudi nije imalo ni cipele koje su spadale od udaraca, a koje su kasnije čistači sale kupili i bacali u smeće. Silazili smo sa kamiona, a po dvojicu su ispuštali kroz špalir građana koji je obezbjeđivala srpska milicija.

Tukli su nas i pitali:

"Koliko ste Srba ubili? Koliko?"

Uzvikivali su naši pratioci:

"Oni su pobili dvije hiljade Srba u Bratuncu, ali mi smo ih uhvatili na frontu. Sve!"

Trpjeli smo udarce i pomjerali se.

Neki su držali bombe u rukama i prijetili da će ih baciti na kamion.

"Bagro muslimanska", vikali su, "hoćete da ubijete sve Srbe. Sve ćemo vas pobiti!!!"

Ulazili smo u novu sportsku salu. Tamo su nas čekala dva muškarca u policijskoj uniformi i žena ofarbana u žuto. Pisali su naše podatke. Nakon ulaska dvojica ljudi su nas pretresala i naređivala nam da stanemo u red, jedan uz drugog. Skinuli su nam pertle i kaiševe iz pantalona i više se nismo mogli normalno kretati. Mnogima su spadale cipele sa nogu, a stalno smo se držali za pantalone jednom slobodnom rukom.

Iza toga naredili su nam da sjednemo. Ostali smo opet zbijeni, bez mogućnosti da se pomjeramo. Tu, u ovoj sali, zatekli smo oko 80 ljudi koji su stajali na isti način zbijeni kako smo bili mi u Bratuncu. Zvijer je radila po instrukcijama poznavaoca ljudske duše. Rekli su nam da su civili koji su zarobljeni negdje oko Sarajeva. Između njih, četiri čovjeka su se izvukla da budu naši redari. Kasnije ćemo saznati da su to bili podmetnuti Srbi. Na kraju, i oni su nas tukli. Opet smo bili bez vode i hrane. Konačno, unijeli su jedno plastično veliko bure i u njega usuli paketić bijelog praha. Nasuli su oko sto litara vode u njega. Šta je bilo u vodi mi ne znamo, ali poslije smo morali često izlaziti u WC. Da bi nas pustili, morali smo zamoliti podižući tri prsta. A tamo, prema WC-u, čekalo nas je pet-šest Srba u maskirnim odijelima koji su nas žestoko udarali. Ljudi su stizali do WC-a i mokrili i opet na povratku bili udarani. Neki su u špaliru prepoznali Svetislava Kusmuka, poznatog sportistu.

Sve vrijeme iz jednog ugla snimala je kamera šta radimo, kako reagiramo. Da li su snimali naša lica za svoju arhivu? Kako će nas prepoznati? Ili ćemo i to moći gledati na srpskoj TV kao mučenje Srba? Uništenih lica mogli smo biti bilo ko.

Neki su čuvari ulazili povremeno i udarali nas bez riječi.

Žeđ je bila neizdržljiva. Ljudi su otkidali bijelu pjenu sa usta.

Snažni, visoki Srbin u maskirnoj uniformi tukao nas je najžešće.

Prijetio je: "Sve ću vas pobiti ako oni dole ne puste mog prijatelja Ramba!"

Od vode i praha koji je ubačen dobili smo grčeve u stomaku, mokrili smo stalno, zalijegali po parketu i bili potpuno onemoćali. Šta su nam to dali da pijemo?

U strahu od trovanja neki su pili svoju mokraću. Mokrili su u plastične čaše kojih je bilo razbacano po sali i zatim naginjali, praveći gadljivo lice. Mnogi su pili vodu bez zazora. Abe nije želio. Svo vrijeme čuvao je jednog svog prijatelja koji bi dobijao napade i poskakivao želeći držati govor. Ravno 14 dana nije spavao. Ljudi koji su pili vodu odjednom su pospali. Kao u ludilu, gledao je kako se svi valjaju po patosu. Puna dva sata oni će nepomični ležati. U jednom trenu Abeta će obuzeti panika. "Svi su mrtvi", pomislit će. "Zar sam samo ja živ?" Dva puna sata držat će glavu među nogama u strahu da pogleda oko sebe. Leleci će ga vratiti u normalno stanje.

Logoraši su se budili i tražili vodu. Azem Bojić, šumar, krenuo je prema hidrantu koji se nalazio u sali i pokušavao ga otvoriti. Imao je 54 godine. Prišla su mu tri mladića Srbina koji, su podmetnuti među nas kao špijuni. Nemoćan, premlaćen i izbezumljen, Azem Bojić sa refleksom mačke okrenuo se i počeo ih tući. Popadali su od udaraca.Hidrant je otvorio i mi smo pili. Sala je plivala u vodi. Čak smo se i osvježili zahvaljujući Azemu. Ljudi su se gotovo preporodili. Odmah zatim utrčali su stražari kojima su špijuni pokazali Azema. Tukli su ga dugo, zatim svezali za radijator. Tu do njega konačno smo primijetili čudnog, sredovječnog, ćutljivog čovjeka koji je premlaćen ležao vezan lisicama za radijator. Gledao je mirno prema nama i za sve vrijeme nije progovorio niti jedne riječi.

Ulazile su grupe, navodno srpskih specijalaca, koje su

Karahasanović Nefail-Fajko: Uobičajena rana na glavi od udarca drvene palice

nas tukle pendrecima i kundacima. Upadali su kad bi mi to najmanje očekivali, utrčavali sumahnuti i prebijali nas, krećući se kroz gomilu, baš kao što je to bilo u bratunačkoj sali.

Abe je sjedio sa Mensurom Karahasanovićem. Odjednom mu je šapnuo kako se osjeća čudno i kao da će se nešto dogoditi. Nakon par minuta krilo od velikog željeznog prozora sručit će se na njih. Teško oko trideset kilograma moglo ih je ubiti, ali nije ih čak ni ozlijedilo. Umjesto da se uplaši, Abe se okrenuo značajno prema Mensuru: "Mensure, preživjet ćemo", rekao je. "Ne plaši se. Ovo je dobar znak."

Nije bio sujevjeran, ali ga je obradovao instinkt, predosjećaj da će se nešto dogoditi.

Neka se sve dogodi samo ne smrt.

Ta tri-četiri Srbina, podmetnuta kao logoraši, u vrijeme molbi za vodu nosili su papire. Mnogi su se začudili zbog onog što je na njima pisalo:

"Pristajem da me tučete za čašu vode".

Formulari su bili pravi, uredno otkucani za ovu priliku. Ljudi su potpisivali, a špijuni izgledali zadovoljni.

"Sve kroz papire", davno je preporučio psihijatar Karadžić.

Mučenje i žeđ, udarci i žeđ, beskonačno. Stalno su ulazili i tukli nas. Konačno, ujutro, 16. maj,a u salu je ušao mali, razvijeni čovjek u policijskoj uniformi i rekao uniformiranim da nas vežu u grupe po deset. Vezali su jednom lijevu, drugom do njega desnu ruku, a posljednjem desetom čovjeku, obje ruke i noge. Prvom iz grupe vezali su ruku za stranicu kamiona. Istjerivali su nas iz sale i peli na kamione, a mi smo padali nemoćni i vukli za sobom sve ostale. Udarci su nas natjerali da se konačno popenjemo. Najviše nas je udarao čovjek koji je preko lica imao zelenu maramu. Prepoznali smo Mirka Todorovića zvanog Banana. Još je bio tu.

Ruke su nam trnule odmah. Od toga kako su nas čvrsto vezali, one su plavile, oticale. Opet su napolju kao po naređenju bili građani koji su nas gađali kamenicama i peli se na kamione da nas tuku. Ljudi su padali i savijali se u tri ista šlepera i vukli za sobom ostale. Za nama je krenula veća kolona tenkova i transportera, uz veliko klicanje Srba koji su napravili pratnju za transport. Psovke i klicanje srpskom oružju i uspješnom hvatanju ubojica srpskog naroda. Pucnjava u zrak nas je ispratila.

"PA ČEKAJTE, I JA ĆU SA VAMA ČEKATI!"

Jaka žega, prašina, usta su nam bila suha, vrućina je bila nesnosna, umor naš ličio je na umiranje, duša nam je bila sparušena, suha. Rekli su da će nas voditi u Kladanj, a onda skrenuli i poveli put Ilijaša. Oko 16 sati stigli smo u Ilijaš. Tamo, se pojavio stariji čovjek koji je govorio da je iz Ljubovije i koji je tražio da svi budemo potrpani u podrum željezare gdje ćemo biti poklani. On će nas, on, poklati, prijetio je. Ne, ne može, prepirali su se pratioci koji su govorili da smo za razmjenu. To je već dogovoreno.

U Semizovcu nas je presrela gomila srpskih civila, suludih lica, koja nas je kamenovala.

U 17 sati dovedeni smo pred Visoko, pred selo Vratnice i rečeno nam je da tako svezani krenemo naprijed. Kolona je zateturala. Izgledali smo stravično, kosti su nam bile slomljene, lica izobličena, osakaćena, po našim golim tijelima visili su komadići tkiva, niz leđa i trbuhe skorena krv napravila je brazde, mnogi su bili crni, modri od udaraca, dosta ljudi nosilo je iste rane: dvije prekrižene linije, po leđima, prsima, čelu...

Žena koja nas je prva ugledala kriknula je, a mi smo teturali i nastavljali dalje. Po plaču i suzama koje smo vidjeli kod te žene, znali smo da smo na slobodi, među svojima. Prvi put osjetili smo i vidjeli brigu i tugu što smo ovakvi kakvi smo. Vidjeli smo ljudsko osjećanje, sažaljenje. Tamo naprijed čekali su nas automobili, autobusi, krik užasnute žene kao da je bio naš ulaz u slobodu, pred nas su istrčavala djeca, nosili su mlijeko, hranu, ručnike, vodu.

Plač i usplahirenost svuda su bili oko nas. Užasnuti muškarci stajali su i ukočeno posmatrali 400 ljudi pretvorenih gotovo u jednu gomilu mesa. Starci su stajali, ridali i povremeno brišući oči pogledivali prema nama.Bili smo ni živi ni mrtvi. Nismo osjećali da smo ljudi osim da ljude imamo oko sebe. I mi smo plakali i zalijegali, mnogi su pitali te ljude i te žene, molili da ih puste da zalegnu, a oni su govorili: "Pa možete, samo legnite". Dolazili su liječnici i medicinsko osoblje i uključivali se u opći plač i vrisku. Mogu li ovo biti ljudi? Ustajali smo potpuno sluđeni i izgubljeni. Odvozili su nekè koji su htjeli da umru, budili ih, vraćali u svijest. Narod se okupljao; dolazili su sa svih strana. Konačno, driješili su nam ruke i mi kao da nismo imali ruke, kao da nisu ni postojale, kao da ih nismo imali nikada, kao da smo rođeni bez njih. Gledali smo kako drhte, kako se pomjeraju kao da nisu naše.

"Dajte nam vode", tražili smo.

"Ne daj im mnogo, pomrijet će", galamio je jedan čovjek.

"Dajte nam vode pa da umremo! Dajte!!!"

Svi su plakali, mi smo plakali, a nismo više imali nikakvu vezu sa našim suzama, sa našim bolom. Stizala su bolnička kola i neki ljudi su nam šili rane, strašne otvore koji su zjapili, kožu koja je poprskala po nama od udaraca. Vodu smo pili i povraćali. Mnogi su se gušili od te vode, ustajali i padali. Mnogima je pozlilo.

"Šejtansko neka je samo njihovo, ne smije biti naše. Ne smije", govorio je jedan od nas.

Allah je mudar i jednog dana On će otkriti zašto je trebalo ovoliko zlo i nijedna smrt neće biti uzalud.

"O, narode moj, činite sve što možete, a činit ću i ja. Vi ćete sigurno saznati koga će kazna stići, koja će ga osramotiti i ko je lažljivac. Pa čekajte, i ja ću sa vama čekati!"

EPILOG

Azem Bojić, koji je iza njih ostao svezan za radijator, premlaćen i izudaran, sutradan je morao biti vraćen u Sarajevo. Bio je 402. preživjeli iz pakla škole-logora u Bratuncu.

Nakon svega, slijedećih mjesec dana iz Bratunca će doći dvadesetak Bošnjanki sa djecom. Sve su priznale stravična silovanja i njih i njihovih maloljetnih djevojčica. Jedna je žena posvjedočila silovanje svojih kćerkica od pet i sedam godina. U Bratuncu su zadržana 423 Bošnjaka. Uglavnom su to djevojke nad kojim su se nastavila beskrajna iživljavanja i silovanja. Postoje svjedoci koji govore da u noćnim satima hotel "Fontana" biva pretvoren u bordel, a zarobljene muslimanske djevojke moraju gole služiti krvnike.

Nakon velike ofanzive Armije BiH, kada je samo ogromna sila iz Srbije spriječila snage Armije da oslobode Bratunac, ostala je nepoznata sudbina zarobljenih Bošnjaka u Bratuncu. Crveni križ posjeduje nekakve podatke i neka od imena, zna i da zarobljeni bratunački muslimani,Bošnjaci, rade najteže poslove po rudnicima i fabrikama, ali je nemoćan za sada da bilo šta učini. Izbjegli Bratunčani su se smjestili po Tuzli, u Zenici, u Visokom... Ima ih po svim brigadama i sjajni su ratnici. Čini mi se zato što su svoj život jednom davno prežalili.

Dosta Bratunčana bori se uz jedinice iz Srebrenice u enklavi koja se nije dala pokoriti. Mali, južni dio općine, oko naselja Blječave u samoj blizini Bratunca još uvijek brane bratunački Muslimani. Grad je polupust, mnogo Srba je pobjeglo u inostranstvo ili u Srbiju. Naselja oko

grada zarasla su u travu, mogu se vidjeti psi i mačke kako izlaze iz spaljenih i porušenih kuća gdje su se leševi potpuno raspali.

Pustoš "velike Srbije" napravila je od ovoga prelijepog grada stravičan prostor beznađa.

Raspitivao sam se dugo za ubojice. Neki su ubrzo nakon stravičnog masakra pobjegli u inostranstvo, neki poginuli u ofanzivi bosanske Armije, pred Novu 1993. godinu. Sva svoja saznanja predao sam Bratunčanima. Često ih posjetim. I kao prognani, dobro su se snašli. Žive još po školama, u nekim kampovima i u starim napuštenim kućama koje stalno popravljaju. Ostali su bez ičega, mnogi i gladni. Često pričaju o svojim kućama i imanju, o svome bogatstvu koje su izgubili. Sretni su što su živi jer mnoge porodice prosto su zbrisane u genocidu što su ga napravili Srbi.

Pričao sam i igrao se sa njihovom djecom. Ponesem sa sobom slatkiše i oni me u čudu gledaju kad im pružim čokoladu. Jednom dječaku žućkaste kose izvukao sam čokoladu dok se igrao sa tri svoja vršnjaka. Promatrao sam šta će uraditi. Podijelio je sa svojim malim prijateljima ravnopravno. Pitao sam ih:

"Odakle ste djeco", premda su mi njihovi roditelji rekli da se više ne sjećaju Bratunca.

"Mi smo Bratunčani", otpjevali su horski.

Onda su mi rekli ono što ih njihovi očevi ili samo majke ponavljajući stalno uče:

"Sad nismo tamo, ali vratit ćemo se sigurno"!

Upoznao sam među njima neke čiji su očevi ubijeni u školi-logoru. Kad nauče čitati, vjerovatno će od mene saznati kako su njihovi roditelji ubijani. Ovo je samo jedan mali prilog istraživanju genocida u Bratuncu. Od nečega se mora početi.

Želio sam saznati potpuno zlo, pa sam otišao dalje od običnog dokumenta. Za sve stravične opise događaja, imam potpisane izjave ovih unesrećenih ljudi.

Oni i danas žive pored Srba i ne mrze sve Srbe, nego mrze Srbe fašiste, one koji su vršili ili organizirali ove užasne zločine. Jedno je samo sigurno: Tom narodu više nikada neće vjerovati.

Ja bih bio najnesretniji čovjek kad bi sve ovo zapisano sataniziralo čitav jedan narod.

Bošnjaci Muslimani, oni koji ne znaju za razmjere zločina genocida, neka ga ovim upoznaju. Svi neka dođu do istine i time će priča biti zaokružena. Nekom će ta istina ostaviti vječni užas i opreznost, nekom vječni stid.

DA SE NE ZABORAVI!

Slike sa dolaska logoraša iz Bratunca u Visoko

Mujkanović Hamed i Avdić Ramo: Ovako su izgledali kad su došli u Visoko.

Đelić Safet: »Safeta ne mogu ubiti. Njega Bog Svemogući čuva!«

Karamujić Vesad, naprijed, u pozadini Đelić Safet

INDEKS IMENA

A

1. AHMETOVIĆ AVDO, 59
2. AHMETOVIĆ AZEMINA, 42
3. AHMETOVIĆ ENEZ, 150
4. AHMETOVIĆ FUAD, 46
5. AHMETOVIĆ HAŠA, 42, 43
6. AHMETOVIĆ KIRAM, 81, 133, 134, 183
7. AHMETOVIĆ MIRSAD,46
8. AHMETOVIĆ OMER,42
9. AHMETOVIĆ VASVIJA, 42
10. AHMIĆ AVDO, 58
11. AHMIĆ IZET, 81, 126, 127, 133, 134, 149, 183
12. A. H., 40
13. ALBANAC RAIF,15
14. ALIĆ HALIMA, 50
15. ALIĆ HAMED, 50
16. ALIĆ OSMAN, 81
17. ALIĆ RAMIZ -VINKLER, 101
18. ANDRIJA, 55, 56, 57
19. ARIFOVIĆ REDŽO, 125
20. AVDIĆ ABID, 67, 90, 91
21. AVDIĆ MAHO, 50
22. AVDIĆ MEHO, 101
23. AVDIĆ NUSRET, 110, 111
24. AVDIĆ OSMAN, 32, 148
25. AVDIĆ RAMO, 148, 149
26. AVDIĆ SADIK, 32
27. AVDIĆ SAMIR, 67, 81
28. AVDIĆ SENAD, 5
29. AVDIĆ ZUHRIJA, 160
30. AVDIĆ SENAD, 183

B

1. B. ASIM, 124
2. B. SAFET, 79

3. BABIĆ MILENKO, 45
4. BABIĆ SAVO, 20, 22, 23, 182
5. BAJRAMOVIĆ DAMIR, 177, 181
6. BAJRAMOVIĆ DŽEVAD-KIKO, 181
7. BAJRAMOVIĆ SENAHID, 21, 25, 118
8. BEČIĆ MEHO, 152
9. BEGANOVIĆ SEJDALIJA, 38
10. BEGIĆ REFIK , 68, 70, 126
11. BEGIĆ MIRSAD, 159, 160
12. BLAGOJEVIĆ NEDELJKO, 157
13. BLAGOJEVIĆ RATKO, 19
14. BLAŽIĆ BATO, 25
15. BOGDANOVIĆ LUKA, 7, 19, 20, 22, 31, 36
16. BOJIĆ AZEM, 189, 194
17. BOJIĆ DRAGANA -GOGA, 35, 36, 37
18. BOJIĆ MILENKO, 35
19. BUČALINA SLAVOLJUB, 22, 69, 156, 186
20. BUBO, 24

C

1. CVIJETIN, 64

Č

1. ČIVIĆ MUSTAFA, 53
2. ČIVIĆ NEDŽAD, 108
3. ČIVIĆ SENAD, 56
4. Č. SEAD, 172, 173
5.ČOMIĆ HAJRUDIN, 175

Ć

1. ĆIRKOVIĆ RATKO-JOVANOV, 21
2. ĆIRKOVIĆ ZORAN, 186

D

1. DELIĆ DŽAFO, 34
2. DELIĆ EMIR, 142, 143
3. DELIĆ HAMDIJA, 38
4. D. HAMED, 157
5. D. IBRAHIM-PALIČAK, 38
6. DELIĆ MEHMEDALIJA-MEDO, 139, 141, 142, 143
7. D. MIRSAD, 37
8. DELIĆ MUSTAFA, 87, 125, 143, 144, 147, 154
9. DELIĆ NEDŽAD, 141, 142, 143
10. D. R, 41
11. DELIĆ SAFET, 145, 146
12. DELIĆ SAMIR, 141, 142
13. D. ŠABAN, 179
14. D. ŠEĆO, 38
15. DEMIROVIĆ ALIJA , 45, 53
16. DEMIROVIĆ HASIB, 45
17. DEMIROVIĆ HAJRO, 46
18. DEMIROVIĆ MEHMED, 152
19. DEMIROVIĆ NEFAIL, 152
20. DEMIROVIĆ SABRIJA, 152
21. DERONJIĆ MIROSLAV, 11, 12, 26, 36, 72, 73, 120, 133, 158
22. DUBČIČ ĐULKA, 47
23. DURMIĆ HAMED, 17

Dž

1. DŽAFIĆ FAHRUDIN, 29
2. DŽAFIĆ HAJRUDIN, 81, 183, 184
3. DŽAFIĆ HAMO, 26
4. DŽAFIĆ SUAD, 29
5. DŽAFIĆ SENAHID, 30
6. DŽELIĆ ALMAZ, 22
7. DŽ. S., 40, 41

8. DŽANANOVIĆ HAME, 53
9. DŽANANOVIĆ ŠAHIN, 53

Đ

1. ĐELIĆ SAFET, 87, 127, 133, 134, 136, 141, 142, 151, 163, 164, 165, 168, 169
2. ĐOKANOVIĆ RODOLJUB-ROĐKO, 72 133
3. ĐOKANOVIĆ ZVONKO, 57
4. ĐOKANOVIĆ ŽELJKO,57
5. ĐURKOVIĆ GOLUB, 46
6. ĐURKOVIĆ MIJO, 46
7. ĐURKOVIĆ MILAN, 29
8. ĐURKOVIĆ NIKOLA, 111, 112, 121, 124, 177, 178

E

1. ERIĆ GOLUB, 40

F

1. FATIMA, 47

G

1. GAVRIĆ MILISAV, 186
2. GEROVIĆ ŠABAN, 36
3. GUŠIĆ HASAN, 22
4. GUŠIĆ KEMAL, 81, 149
5. GUŠIĆ ŠUKRIJA, 21, 22
6. GUŠIĆ ZEKIR, 126
7. G. AVDO, 37
8. G. B., 40
9. G. H., 40

H

1. HABIBOVIĆ HUSO, 35
2. HADŽIBULIĆ HUSNIJA, 87, 110
3. HALILOVIĆ HALIL, 183
4. HALILOVIĆ OSMAN, 68, 124, 145
5. HAMČO, 90, 146
6. HAMED, 31
7. H. HAMED, 79
8. HANUŠIĆ ALIJA, 121, 123
9. HASANOVIĆ AMER, 25
10. HASANOVIĆ HAJRO, 50
11. HASANOVIĆ RAŠID, 68
12. HASANOVIĆ MEVLA, 25
13. HASANOVIĆ MIRALEM, 152
14. HASANOVIĆ MIRSAD, 36
15. HASANOVIĆ MUSTAFA, 141, 142
16. HASANOVIĆ SULEJMAN, 21, 25
17. HASANOVIĆ SULJČA, 118
18. HASANOVIĆ HAJRO, 51
19. HASIĆ HAJRAGA, 24, 53
20. HASIĆ SEVIBA, 53
21. HODŽIĆ ABDULAH, 31
22. HODŽIĆ BEGO, 31
23. HODŽIĆ DŽEMO, 128, 134, 135, 136, 148
24. HODŽIĆ ELVIS, 53
25. HODŽIĆ HAJRIJA, 31
26. HODŽIĆ HAJRUDIN, 31
27. HODŽIĆ HALID, 82
28. HODŽIĆ HASAN, 33
29. HODŽIĆ JUNUZ, 148
30. HODŽIĆ MUSTAFA, 160
31. HODŽIĆ NEDŽAD-FORA, 9
32. HODŽIĆ OMER, 53
33. HODŽIĆ OSMAN, 53
34. HODŽIĆ RAMIZ, 54

35. HODŽIĆ RAMO, 81
36. HODŽIĆ SABRA, 53
37. HODŽIĆ SAMIR, 31
38. HODŽIĆ SELMIR, 53
39. HODŽIĆ SELMA, 31
40. HODŽIĆ SENAHID, 53
41. HODŽIĆ SULJO, 32, 54
42. HODŽIĆ ŠABAN 91
43. HODŽIĆ VILMIR, 160
44. HODŽIĆ ZINETA, 54
45. HOTIĆ DŽEMILA, 151
46. HOTIĆ HARIS, 151
47. HOTIĆ SAUDIN, 151
48. HUSEINOVIĆ AHMET, 128, 163
49. HUSEINOVIĆ (NEDŽIBA) ZAIM, 160
50. HUSIĆ D. ENEZ, 53
51. HUSIĆ ENEZ, 124
52. HUSIĆ DŽEVAD-FAJKE, 9, 110, 111
53. HUSIĆ HAJRAGA, 18
54. HUSIĆ HAMDIJA, 46
55. HUSIĆ HAŠIM, 81
56. HUSIĆ ISMET, 46, 81, 101
57. HUSIĆ JASMIN, 46
58. HUSIĆ MENSUR, 179
59. HUSIĆ NEDŽIB, 125
60. HUSIĆ VEKAZ, 177
61. HUSIĆ ŠAHZA, 59
62. HUSIĆ SEAD, 111

I

1. IBRAHIMOVIĆ HASAN, 68, 81, 118, 127, 133, 183
2. IBRAHIMOVIĆ SULJO, 35
3. IBIŠEVIĆ SELMO (REDŽE), 126
4. IBIŠEVIĆ, 59
5. IBIŠEVIĆ OSMAN, 38

6. ILIĆ PREDRAG, 186
7. IZETBEGOVIĆ ALIJA, 47

J

1. JAHIĆ NERMIN, 32
2. JANKOVIĆ ZORAN, 18
3. JOKIĆ BRANO, 16
4. JOKIĆ MILADIN, 36
5. JOKIĆ SRBO, 57
6. JOKIĆ TADIJA, 40
7. JOSIPOVIĆ MILAN, 157
8. JOVANOVIĆ DRAGOLJUB, 40
9. JOVANOVIĆ DRAGAN-TANTO, 57
10. JOVANOVIĆ ILIJA, 46
11. JOVANOVIĆ JAKOV, 186
12. JOVANOVIĆ MLAĐO, 22
13. JOVANOVIĆ PERO-ČUPO, 36, 40
14. JOVANOVIĆ RADE, 40
15. JUNAZAGIĆ FADIL, 18
16. JUNUZOVIĆ MUSTAFA, 38
17. JUNUZOVIĆ SALIH, 36
18. JUSIĆ RAMO, 183

K

1. KADRIĆ RAMIZ, 183
2. K. ASIM, 79
3. KANDŽETOVIĆ SALKO, 160
4. KARIĆ ABDULAH-ABE, 7, 18, 53, 54, 55, 56, 91, 100,103, 111, 132, 148, 149, 163, 183, 189, 190
5. KARIĆ AHMET, 86
6. K. AMER, 98
7. KARIĆ BIDIJA, 53
8. KARIĆ ĆAMIL, 103, 147, 148

9. KARIĆ DŽEVAD-DŽERI, 147
10. KARIĆ E., 159
11. KARIĆ EMINA, 53
12. K. FADIL, 98
13. K. FAJKO, 97
14. KARIĆ FATIMA, 53
15. KARIĆ HATA, 53
16. KARIĆ MEHO, 78, 186
17. KARIĆ MIRSAD, 68, 80, 81, 137, 157, 170
18. KARIĆ MUHAMED, 106
19. KARIĆ MUSTAFA, 100
20. KARIĆ NURIJA, 53
21. KARIĆ RAMO-KRLJO, 100, 162, 163
22. KARIĆ SAFET, 68, 81, 99, 103, 159
23. KARADŽIĆ RADOVAN, 5, 12, 14, 27, 109, 191
24. KARAHASANOVIĆ MENSUR, 190
25. KARAMUJIĆ HAKIJA, 81, 183
26. KARAMUJIĆ HUSEIN ef., 20
27. KARAMUJIĆ ISHAK, 41, 131, 183
28. KAROVIĆ ADNAN, 109, 118
29. KOSANIĆ RAJKO, 157
30. KRDŽIĆ MEVLID, 149
31. KRSMANOVIĆ RAŠO, 186
32. KRUŽEVIĆ BANE, 122
33. KUBAT dr ENVER, 21
34. KUKANJAC, 109, 132, 133, 158, 181
35. KUSMUK SVETISLAV, 188
36. KURTIĆ FEHIM, 14

L

1. LONČAREVIĆ DARKO, 123
2. LONČAREVIĆ DRAGIŠA, 132
3. LOPATIĆ SLAVIŠA, 123, 148, 186
4. LUKIĆ IVAN, 18

5. LUKIĆ JOVICA, 57
6. LUKIĆ KRSMAN-KRLE, 57, 58

M

1. MAĆEŠIĆ VELJKO, 7, 132
2. MAKEDONAC, 35, 54, 74, 80, 81, 82, 84, 87, 90, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 104, 107, 111, 113, 124, 130, 134, 135, 137, 138, 141, 142, 147, 148, 153, 154, 163, 169, 179, 181, 183, 184
3. MALAGIĆ OSMAN, 24, 57
4. MALKIĆ HAJRUDIN, 180
5. MALKIĆ SADO, 130
6. MANIĆ MIKICA, 9, 116, 117, 118, 120, 128, 151
7. MANIĆ VIDA, 111, 156, 157
8. MARIĆ DRAGAN, 85, 90, 96, 97, 99, 105, 117, 119, 121, 126, 128, 135, 142, 143,148, 150, 159, 160, 163, 164, 168, 170
9. MARKOVIĆ JANKO, 45
10. MARKOVIĆ MIROSLAV, 186
11. MAŠIĆ ŠEVALA, 59
12. MAŠIĆ ŠEMA, 59
13. MATIĆ MILUTIN, 47
14. MATIĆ MIRKO, 43
15. MATIĆ MILOVAN, 48
16. MATIĆ ŽIVORAD, 43
17. MEHMEDAGIĆ MEHMEDALIJA, 18
18. MEHMEDOVIĆ FATA, 59
19. MEHMEDOVIĆ IBRAHIM, 110
20. MEHMEDOVIĆ SAKIB, 132
21. MEMIŠEVIĆ ESAD, 141
22. MEMIŠEVIĆ MIRSAD, 139, 140, 141, 144
23. MEMIŠEVIĆ ŠABAN, 91, 92, 140, 144
24. MEŠIĆ ATIF, 17, 19
25. MEŠIĆ EMIR, 17, 19, 20

26. MEŠIĆ ENEZ, 43, 47
27. MEŠIĆ ESAD, 18
28. MEŠIĆ FIKRET, 46
29. MESIĆ, 18, 20
30. MESIĆ IBRAHIM, 46, 150, 183
31. MEVLAD, 172
32. MILANOVIĆ NEĐO, 186
33. MILOSAVLJEVIĆ NEBOJŠA-KEPO, 125
34. MILOSAVLJEVIĆ ZORAN-KOKARA, 86
35. MILOŠEVIĆ MILUTIN, 36
36. MIRKOVIĆ DRAGANA, 158
37. MIRKOVIĆ DRAGAN-KINEZ , 132
38. MITIĆ NOVO, 26
39. MITROVIĆ DRAGAN, 45
40. MLAĐENOVIĆ NEĐO, 45
41. MLAĐENOVIĆ MILAN, 29
42. MLAĐENOVIĆ NAJDAN, 31, 36
43. MLAĐENOVIĆ ZORAN, 40
44. MUHIĆ SABAHUDIN, 118
45. MUHIĆ AMIR, 110
46. MUHIĆ ASMIR, 110
47. MUHIĆ OMER, 87, 110
48. MUHIĆ SADO, 60
49. MUMINOVIĆ ISMET, 47
50. MUJKANOVIĆ MUSTAFA ef., 22, 25, 73, 95, 96, 97, 151
51. M. ZEHRA, 15
52. MUSTAFIĆ HAMED-MEJRIN, 159
53. MUJIČIĆ ASIM, 180
54. MUJČIĆ HASAN, 180
55. MURATOVIĆ HAZIM, 110
56. M. HAMED, 154

N

1. NIKOLA, 70
2. NIKOLIĆ JOVAN-JOLE, 11
3. NIKOLIĆ-JOVANOVIĆ - BELA, 36
4. NIKOLIĆ SAVO, 156
5. NIKOLIĆ ZORAN-GARINČA, 157
6. NOVAKOVIĆ JOVO, 19, 54, 55, 57
7. NOVAKOVIĆ NEĐO, 29, 30
8. NOVAKOVIĆ PERO-CRNOGORAC, 19, 20
9. NUKIĆ ABIJAR, 32
10. NUKIĆ HAŠIM, 32
11. NUKIĆ MUJO-VIOLINA, 92, 93
12. NUKIĆ SALIH, 32
13. NUHANOVIĆ JAKUB, 161

O

1. O. EDIN, 178
2. OMEROVIĆ ALIJA, 60
3. OMEROVIĆ FAHRUDIN, 82, 96, 185
4. OMEROVIĆ JAŠAR, 59
5. OMEROVIĆ MEVLA, 59
6. OMEROVIĆ MIRSAD, 25
7. OMEROVIĆ NEZIR, 35
8. OMEROVIĆ NEVZET, 35
9. OMEROVIĆ OMER, 60
10. OMEROVIĆ SEMIR, 25
11. ORIĆ NASER, 118
12. OSMANOVIĆ (HAMIDA) HAJRUDIN, 110
13. OSMANOVIĆ KEMAL, 69
14. OSMANOVIĆ MEVLUDIN, 153
15. OSMANOVIĆ MUHAMED, 81
16. OSTOJIĆ JELA, 35
17. OSTOJIĆ RATKO, 35

P

1. PANTIĆ DRAGAN, 29
2. PARAGANLIJA MUHIDIN, 160
3. PARAGANLIJA ORHAN, 152, 153
4. PEKI, 122, 123, 156,
5. PETROVIĆ JANKO (BOGOLJUBA), 32
6. PETROVIĆ TOMISLAV, 57
7. POPOVIĆ MILENKO , 143
8. PRODANOVIĆ MILENKO-MRKI, 81, 86, 87, 144, 177

R

1. RADIĆ SRETEN, 14, 17, 118, 119, 120, 156, 185
2. RADIĆ ZORAN, 14, 115
3. RADIĆ ŽIVKO-MIMETA, 22, 129
4. RADIĆ (MIRKA) MILOŠ, 49
5. RADO, 59
6. RADOVIĆ VIDOJE, 45
7. REDŽIĆ ASIM, 22, 23, 24
8. REDŽO, 70
9. RAHMANOVIĆ LUTVO, 47
10. RAKIĆ NEĐO, 57
11. RAKIĆ PEĐA, 57
12.RAMBO, 109
13. RAMIĆ FIKRET, 24
14. RAMIĆ ADEM, 31
15. RAMIĆ DŽEVAD, 31
16. RAMIĆ NURIF, 52
17. RAMIĆ MUHAMED, 31
18. RAMIĆ SEAD, 31
19. RAMIĆ KIRAM, 31
20. RAMIĆ OSMAN, 31
21. RAMIĆ ŠAĆIR, 31
22. RAMIĆ ĆAMIL, 31, 183

23. RAMIĆ SALKO, 32, 164
24. RAMIĆ HAJRO, 32
25. RAMIĆ ABDULAH, 32
26. RAMIĆ ABDURAHMAN, 183
27. RAMIĆ AVDO, 32
28. RAMIĆ HAMEDINA, 50
29. RAMIĆ MUSA, 32
30. RAMIĆ SELIM, 32
31. RAMIĆ IDRIZ, 32
32. RAMIĆ SALIH, 32
33. RAMIĆ SELMAN, 81
34. RANKIĆ PERO, 167
35. RAŠKAJ FEJZO, 80, 81, 128, 130, 131
36. RAŠKAJ NEDŽIB, 81,129, 130, 131
37. RIZVANOVIĆ NURIF, 35
38. RIZVANOVIĆ ĆAMIL, 36
39. RIZVANOVIĆ NURIJA, 36
40. RISTIĆ, 24
41. RISTANOVIĆ RISTO, 101
42. RISTANOVIĆ LJUBOMIR-BUBO, 48, 66, 174

S

1. SALČINOVIĆ MEHMEDALIJA, 103, 106
2. SALČINOVIĆ REMZIJA, 110
3. SALIHOVIĆ ENIHA, 52
4. SALIHOVIĆ FAIK, 163
5. SALIHOVIĆ IBRAHIM, 143
6. SALIHOVIĆ MAHZO, 58
7. SALIHOVIĆ MEHMEDALIJA, 81
8. SALIHOVIĆ ŠEVKO, 23
9. SALKIĆ AVDO, 32
10. SALKIĆ DŽEMAL, 32
11. SALKIĆ HAMED, 32, 132
12. SALKIĆ HASAN, 32
13. SALKIĆ HUSO, 32

14. SALKIĆ IDRIZ, 177
15. SALKIĆ NEZIR, 32
16. SALKIĆ OMER, 32
17. SALKIĆ OSMAN, 87, 110
18. SALKIĆ SALIH, 80, 81, 136, 137
19. SALKIĆ SULJO, 32
20. SALKIĆ ŠABAN, 32
21. SANDŽIĆ ASIM, 166
22. SARAJLIĆ NAZIF, 132
23. SARAJLIĆ NIJAZ, 131
24. SELIMOVIĆ MUMIN, 18
25. SINANOVIĆ NAZIF, 46
26. SIMIĆ LJUBISAV, 118
27. SIMIĆ MILISAV, 150
28. SIMIĆ RATKO, 57
29. SIRUČIĆ LUTVO, 58
30. SIRUČIĆ SABIT, 58
31. SMAJIĆ AHMET (ISMETA), 15
32. SMAJLOVIĆ HASAN, 24, 118
33. SMAJIĆ AHMET (ISMETA), 29
34. SMAJIĆ AJIŠA, 53
35. SOFTIĆ ABDURAHMAN-MIKI, 18, 20
36. SPASOJEVIĆ RADE, 183
37. STANOJEVIĆ MEĐO, 29
38. STANOJEVIĆ PERO, 30
39. STEVANOVIĆ BATO-BJELOV, 21
40. STEVIĆ MILE (RADISLAVA), 42
41. STJEPANOVIĆ NOVAK-KRKETA, 57, 96, 105, 167, 182,
42. STOČEVIĆ SADIK, 15
43. SULEJMANOVIĆ ABDULAH, 49

44. SULEJMANOVIĆ ABIDA, 53
45. SULEJMANOVIĆ ALIJA, 32
46. SULEJMANOVIĆ BAJRO, 32
47. SULEJMANOVIĆ FADIL, 50
48. SULEJMANOVIĆ MUNIB, 50

49. SULEJMANOVIĆ MUSA, 32
50. SULEJMANOVIĆ REDŽO, 125
51. SULJAGIĆ ALIJA, 60
52. SULJAGIĆ IBRO, 60
53. SULJAGIĆ NERMIN, 60
54. SULJIĆ SULJO, 24
55. SULJIĆ IDRZ, 181
56. SULJIĆ SENAHID, 164

Š

1. ŠAULIĆ ŠABAN, 158
2. Š. ŠERIF, 141, 144
3. ŠEKEROVIĆ MIROSLAV, 157
4. ŠLJIVIĆ NIKO-ŠILJO, 19
5. ŠEŠELJ VOJISLAV, 73

T

1. TABAKOVIĆ OMER, 14
2. TEŠIĆ BRANIMIR-BAKA, 73, 132
3. TEŠIĆ DRAGOLJUB, 40
4. TODOROVIĆ DRAGAN-KODŽAK, 183
5.TODOROVIĆ MIRKO, 31, 49, 125, 186, 191
6. TODOROVIĆ (DAMJANA) MILOŠ, 49
7. TODOROVIĆ OBRAD, 179
8. TODOROVIĆ RANKO, 156, 158
9. TOPALOVIĆ BRANE-BANE, 35, 54, 85, 86, 87, 90, 91, 92, 93, 96, 97, 100, 104, 108, 111, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 126, 127, 128, 134, 140, 141, 142, 143, 147, 150, 151, 152, 154, 157, 159, 160, 162, 163, 164, 166, 174, 175, 178, 181, 182,
10. TRIPIĆ CVIJETIN, 22
11. TRIŠIĆ MILAN-ROĆKO, 106, 125, 126, 157, 162, 163, 182, 186

V

1. VASIĆ RAJKO, 87, 88, 89, 110
2. VELIĆ HAMED, 50
3. VELIĆ JUSO, 140
4. VELIĆ MEHMED, 140
5. VERLAŠEVIĆ MEHMEDALIJA, 165
6. VRAŽIĆ IBE, 5
7. VUJIĆ MILIJAN, 22
8. VUKOVIĆ MILE, 173
9. VUKSIĆ GAVRO, 43
10. VUKSIĆ MEHMEDALIJA, 95
11. VUKSIĆ MIODRAG, 42, 43
12. VUKSIĆ MILE, 140
13. VUKSIĆ MILUTIN, 166, 167
14. VUKSIĆ VOJISLAV, 22

Z

1. ZARIĆ LJUBIŠA, 141
2. ZARIĆ RAJKO, 9
3. ZARIĆ ZAGA, 119, 120
4. ZEKIĆ DRAGO, 119, 127, 159
5. ZEKIĆ GORAN , 11, 118, 127
6. ZEKIĆ ŽARKO, 141
7. ZUHRI, 147
8. ZUKIĆ ALIJA, 152
9. ZUKIĆ EMIR, 152
10. ZUKIĆ ELVIR, 183
11. ZUKIĆ NEDIM, 152

Ž

1. ŽAN KABILJO, 109
2. ŽIVANOVIĆ MILAN-ŠANDOR, 133, 157
3. ŽIVANOVIĆ RADE, 9
4. ŽIVANOVIĆ ROĆKO, 70
5. ŽIVANOVIĆ TOMO-KRMAK, 147
6. ŽIVKOVIĆ RATKO, 50, 124
7. ŽIVKOVIĆ ZORAN, 125

BILJEŠKA O PISCU

Sejo Omeragić rođen je 7. jula 1957. godine u Trebinju. Profesionalni je novinar već desetak godina.

Prošao je sve novinarske stadije, od urednika lokalnih novina, do rada u "Slobodnoj Bosni" i "Ljiljanu", a mnogi tekstovi objavljeni su mu u inostranstvu.

Kao novinar "Ljiljana" dobitnik je nagrade "Najbolji ratni reporter 1993. godine" u Bosni i Hercegovini. Ovo mu je prva knjiga.

SADRŽAJ

UVOD....5
ZLO POČINJE TIHO....9
OKUPACIJA GRADA I TEROR....13
PRVA UBOJSTVA SU KRENULA....17
POČECI UBIJANJA - HRANČA....29
GLOGOVA - UBISTVO JEDNOG NASELJA....34
LOGOR - CRKVA U KRAVICI....39
SLUČAJ AZEMINE AHMETOVIĆ IZ LONJINA....42
SMRT U PREOSTALIM NASELJIMA....44
STRIJELJANJE U NASELJU BORKOVAC....49
STRADANJA SUHE I VOLJAVICE....52
AKCIJA STADION....61
PLJAČKA NA STADIONU....65
TRANSPORT U LOGOR....71
ULAZAK U LOGOR - ŠKOLU....78
PRVI SATI U LOGORU....84
MASAKR JE POČEO....90
" 'OĆEMO 'ODŽU"....95
"DOĐE, BRE, UZE SVE!"....99
KO SU UBICE?....104
DOGAĐAJ U SARAJEVU....108
ODLUKA SRPSKIH VOĐA: - "SVE POBITI!"....110
POZNANSTVO SA UBOJICOM....116
UBOJICA DIJELI POMILOVANJA....121
"PJEVAJ, PJEVAJ, BALIJO!"....124
UPOZNAVANJE HANGARA....136
"UBIJTE MENE, NEMOJTE DJECU!"....139
ČOVJEK KOJI SE BORIO U PAKLU....145
KOŠARKAŠKA LOPTA I UJED ZMIJE....150
"ZAKOPAVAM LEŠEVE PORED DRINE!"....156
"ZNATE LI SE KRSTITI?"....159
"OVAMO KOLJAČE SRPSKOG NARODA!"....162
"OVO JE SRPSKI IZDAJNIK!"....166

"ZAKLAT ĆU TE SA SUPROTNE STRANE!".....168
MASKENBAL U LOGORU.....170
"PUSTI MI PSA IZ KUĆARE!".....172
"VAŠE SU ZELENE FLAŠE!".....174
GLAS SA DRUGOG SVIJETA.....176
"GDJE JE ONAJ KOFERAŠ?".....179
"ZASLUŽIO SAM DA ME UBIJETE!".....181
"ISTRJEBILI SMO TURSKU GAMAD!".....185
"ONI SU POBILI DVIJE HILJADE SRBA!".....187
"PA ČEKAJTE, I JA ĆU SA VAMA ČEKATI".....192
EPILOG.....194
INDEKS IMENA.....199
BILJEŠKA O PISCU.....219
SADRŽAJ.....221

Sejo Omeragić

SATANSKI SINOVI

1994.
Izdavač

NIPP Ljiljan

Za izdavača
Mensur Brdar

Likovna i grafička oprema
Ismar Mujezinović

Lektor
Hadžem Hajdarević

Korektor
Rašid Brčić

Štampa
DP Delo, TČR, Ljubljana

Za štampariju
Alojz Zibelnik

Tiraž
5.000